

3

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

dvouměsíčník/ročník 4

2010

Editorial

Stati, studie, úvahy a analýzy

Konvergence české výdělkové hladiny k úrovni EU
Jan Vlach

Ohrožené rodiny a děti: přehled protektivních a rizikových faktorů
Oldřich Matoušek, Eva Jozífková,
Hana Pazlarová, Veronika Dziamová

Projekty podporované EU

Nezaměstnaní nad padesát let a jejich návrat na trh práce

Statistiky a analýzy

Solidarita versus ekvivalence v českém důchodovém pojištění pohledem Ústavního soudu

Nejčastější a nejzávažnější potíže provázející zajišťování pobytových sociálních služeb z pohledu poskytovatele

K poskytování hmotné podpory v rámci investičních pobídek

1	Poznatzky z praxe	
	Obce a veřejná služba	25
2	Zajímavosti ze zahraničního tisku	
	Organizace zaměstnavatelů v období krize	27
	Překonat krizi a podpořit růst zaměstnanosti	28
11	Informační servis čtenářům	
	Recenze	
	Základy sociální politiky v souhrnu	28
	Jak je na tom Česká republika ve sladování pracovního a soukromého života	29
	O sociálním zabezpečení přehledně	30
19	Novinky v knižním fondu	30
	Z domácího tisku	31
	Ze zahraničního tisku	32
21	Příloha	
24	Z výsledků výzkumu v roce 2009	I–VII

For summaries of selected articles see the 3rd page of the cover.

Obsahové zaměření časopisu

Sociální problematika v nejširším vymezení, zejména tyto tematické okruhy:

- sociální teorie, sociální politika,
- sociální služby, státní sociální podpora, hmotná nouze,
- posudková služba, zdravotní postižení,
- rodina, sociálně-právní ochrana dětí, rovné příležitosti,
- pojistné systémy, důchodové, nemocenské a úrazové pojištění,
- příjmová politika,
- zaměstnanost, politika zaměstnanosti,

- služby zaměstnanosti, trh práce, zahraniční zaměstnanost,
- mzdová politika, mzdové a platové systémy,
- bezpečnost práce a pracovní prostředí,
- pracovní podmínky, organizace práce,
- sociální dialog a kolektivní vyjednávání,
- migrace, integrace cizinců,
- mezinárodní spolupráce v oblasti sociálního zabezpečení,
- legislativa upravující všechny tyto oblasti,
- další příbuzná tematika.

Informace pro autory

Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky.

Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě.

Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy.

Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na e-mailovou adresu: helena.lisa@vupsv.cz.

Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 25 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé a klíčová slova v češtině.

Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou, příklady viz www.vupsv.cz.

Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový).

Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

3/2010

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Helena Lisá
kontakt: helena.lisa@vupsv.cz
tel. 224 972 645

Redakce: Dagmar Maličká
kontakt: dagmar.malicka@vupsv.cz
tel. 224 972 654

Tisk: Vydavatelství KUFR, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné: Postservis
Poděbradská 39, 190 00 Praha 9
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax 284 001 847
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.periodik.cz

Prodej za hotové:
Knihkupectví Karolinum
Celetná 18, 116 36 Praha 1

Cena jednotlivého čísla: 50 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 8. 6. 2010

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Mgr. Danuše Fomiczewová (KÚ Pardubického kraje)
Doc. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ČSSZ, ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová (VÚPSV)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)

Vážení čtenáři,

některé mezinárodní organizace a instituce v poslední době zveřejňují optimistické odhady vývoje světové ekonomiky. I u nás míra nezaměstnanosti klesla, především díky sezonnímu zaměstnávání a veřejně prospěšným pracím. Mezinárodní organizace práce však považuje za velmi důležité, aby byl ekonomický růst doprovázen nárůstem počtu kvalitních pracovních míst. Vlády zemí, které ve snaze zmírnit dopady ekonomické krize zavedly fiskální stimuly ekonomiky i za cenu zadlužení, se nyní snaží zamezit jeho dalšímu prohlubování a v řadě případů jsou nuceny přijímat restriktivní rozpočtová opatření už v době, kdy by ještě měly podporovat křehký ekonomický růst. I naše země stojí před stejným úkolem. Dalším úkolem budoucí vlády bude navrhnout, jak upravit zákon o důchodovém pojištění v souladu s nálezem Ústavního soudu, jímž bylo k 30. 9. 2011 zrušeno ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Pokud se do té doby nepodaří přijmout změnu zákona, přestane po tomto datu platit dosavadní způsob stanovení výpočtového základu, kdy se aplikují redukční hranice pro výpočet procentní výměry důchodů. Politická reprezentace by se proto měla co nejdříve shodnout a přijmout takové řešení, které by důvody, které Ústavní soud k tomuto nálezu vedly, odstranilo a současně zajistilo dlouhodobou stabilitu našeho důchodového systému. I tvůrci obsahové náplně FÓRA sociální politiky se proto na důchodovou problematiku více zaměří, tentokrát komentářem nálezu Ústavního soudu.

Do rubriky Stati, studie, úvahy a analýzy, v níž jsou uveřejňovány recenzované články, jsme tentokrát zařadili dva příspěvky. Autor článku „Konvergence české výdělkové hladiny k úrovni EU“ se snaží zmapovat základní aspekty mzdové konvergence v ČR po připojení k EU v časovém horizontu let 2003 až 2008. Vývoj české ekonomiky vede ke sbližování strukturálních ekonomických parametrů, konvergenci cenové hladiny a její struktury, zejména ceny práce, tvořené z více než 2/3 mzdou. Výdělková hladina v ČR se postupně v nominálním a paritním vyjádření přibližovala a přibližuje parametrům vyspělých zemí. Rychlý mzdový růst v ČR byl podepřen růstem produktivity. S ohledem na zatím nízkou českou relativní cenovou hladinu a podhodnocený kurs Kč lze předpokládat pokračování rychlého vyrovnávání hodnotových relací na parametry EU, čemuž bude odpovídat pohyb mzdového ocenění práce v EUR a v paritě kupní síly. V příštích letech bude výhoda našich zaměstnavatelů plnoucí z nízkých mezd postupně slábnout.

V příspěvku „Ohrožené rodiny a děti: přehled protektivních a rizikových faktorů“ autoři vytvořili přehled rizikových a protektivních faktorů, které vybraná současná odborná literatura označuje jako relevantní při posuzování situace ohroženého dítěte, resp. rodiny. Přehled zahrnuje nejen poznatky společenskovedních disciplín, ale také poznatky z etologie člověka. Autoři předpokládají, že přehled bude užitečný pro profesionály, kteří hodnotí situaci dítěte a rodiny, plánují služby pro děti a rodiny a také tyto služby poskytují.

V nerecenzované části je v rubrice Projekty podporované EU popsán mezinárodní projekt zaměřený na zaměstnávání osob starších 50 let, do rubriky Statistika a analýzy jsou zařazeny příspěvky pojednávající o dopadech nálezu Ústavního soudu, jímž k 30. 9. 2011 zrušil redukční hranice pro výpočet důchodů, a o nejčastějších a nejzávažnějších potížích provázejících zajišťování pobytových sociálních služeb z pohledu poskytovatele a o změně právní úpravy poskytování hmotné podpory v rámci investičních pobídek. Do rubriky Poznátka z praxe je zařazen příspěvek zabývající se poznatkami o organizování veřejné služby obcemi. Zajímavosti ze zahraničního tisku se krátce věnují ekonomické krizi z hlediska úlohy zaměstnavatelů a potřeby vytváření nových pracovních míst. Informační servis čtenářům má standardní obsahovou náplň včetně recenzí zajímavých knížek a krátkých informací o dění v oboru.

Osmistránková příloha seznamuje s výsledky výzkumné činnosti VÚPSV, v. v. i., v roce 2009.

Helena Lisá
šéfredaktorka

Konvergence české výdělkové hladiny k úrovni EU

Jan Vlach

Článek se snaží zmapovat základní aspekty mzdové konvergence v ČR po připojení k EU v časovém horizontu let 2003 až 2008. Integrace české ekonomiky do Evropského hospodářského prostoru probíhá v širokém prostoru institucionálního zakotvení a ve sbližování strukturálních ekonomických parametrů. Mezi základní patří konvergence cenové hladiny a její struktury. Významnou položku v tomto procesu představuje cena práce, tvořená z více než 2/3 mzdou. Nízká výdělková hladina v ČR se postupně v nominálním a paritním vyjádření přibližovala a přibližuje parametrům vyspělých zemí. Obdobný proces probíhá i v ostatních zemích, které k EU přistoupily po roce 2004. Vzájemnou výdělkovou konvergenci lze sledovat i ve „starých“ členských zemích. Průvodním jevem integrace do jednotného vnitřního evropského trhu byl rychlý mzdový růst v ČR podepřený růstem produktivity. S ohledem na zatím nízkou českou relativní cenovou hladinu, která v roce 2007 dosáhla zhruba 70 % průměru EU a podhodnocený kurs Kč, lze předpokládat pokračování rychlého vyrovnávání hodnotových relací na parametry EU, se kterým bude korespondovat pohyb mzdového ocenění práce v EUR a v paritě kupní síly. Díky nízké české cenové hladině zaměstnavatelé zatím disponují, v relaci k trhům vyspělých ekonomik, nízkou cenu práce. V příštích letech však tato výhoda bude postupně slábnout. Podkladem článku byla data Eurostatu z Evropského srovnávacího programu (European Comparison Programme) a časové řady hrubých a čistých výdělků v jednotlivých členských zemích EU. Analýza tuzemských proporcí vycházela z časových řad statistiky práce ČSÚ.

Úvod

Integrace české ekonomiky do Evropského hospodářského prostoru probíhá v širokém rámci institucionálního zakotvení a ve sbližování a harmonizaci strukturálních ekonomických parametrů. Mezi základní, v rámci působení zákona jediné ceny, patří konvergence cenové hladiny a její struktury. Významnou položku v tomto procesu představuje cena práce, tvořená z více než dvou třetin mzdou. V rámci konvergenčního procesu se ČR musí vyrovnávat s riziky spojenými s eliminací nižší ekonomické úrovně a s rozdílnou cenovou strukturou, která se vyvíjela 50 let odděleně od světo-

vého a evropského trhu. Cenové a mzdové diference (podhodnocení) ve vztahu k evropským standardům jsou však vyšší než rozdíl v ekonomické úrovni. Předpokladem plynulého vývoje a udržení, resp. zvyšování konkurenceschopnosti je proporcionální vývoj cenové a mzdové hladiny a pohyb produktivity práce.

Vyrovnávání cenové hladiny a struktury, které není podloženo růstem produktivity práce a mezd, vede k poklesu reálných mezd a tím k poklesu životní úrovně. Následně klesající spotřeba domácností negativně ovlivňuje ekonomický růst, může vést k emigraci pracovní síly a podlamuje financování solidárních sociálních fondů.

Druhým extrémem mohou být vysoké mzdové tlaky nepodložené produktivitou práce a postavením na zahraničních trzích, které snižují konkurenceschopnost podnikatelské sféry s deceleračním projevem v hospodářském růstu a zaměstnanosti. Provázaný vývoj uvedených parametrů je uzlovým bodem úspěšného procesu integrace české ekonomiky do jednotného vnitřního evropského trhu a napojení na ostatní světové trhy.

V roce 1999 se ČR zapojila do Evropského srovnávacího programu. Jeho cílem je sledovat vzájemnou konvergenci členských zemí na bázi věcně srovnatelných údajů o HDP a o složkách výdajů na jeho užití. Výstupem jsou i cenová a výdělková porovnávání.

Článek se pokouší zmapovat základní faktory konvergence výdělků v ČR v procesu integrace české ekonomiky do jednotného vnitřního evropského trhu v časovém horizontu od roku 2003 do roku 2008. Proporce roku 2003 byly výchozí základnou, od které se odvíjely konvergenční procesy po připojení k EU v roce 2004.

Mezinárodní komparace se opírá o data Eurostatu, konkrétně o časové řady hrubých a čistých výdělků v jednotlivých členských zemích do roku 2007 (v lednu 2009 poslední dostupná data) a o údaje Evropského srovnávacího programu (European Comparison Programme). Analýza tuzemských proporcí vychází z časových řad statistiky práce ČSÚ do roku 2008 přepočítaných podle nové metodiky platné od roku 2009. Průměrné výdělků se týkají přepočteného počtu zaměstnanců (přepočet na plně zaměstnané). Nešetřené podniky s méně než 20 zaměstnanci jsou připočítávány matematickým modelem¹.

V 1. části se text věnuje problematice vývoje průměrného výdělků v přepočtu na EUR. Nižší cenová hladina konečně spotře-

Tabulka č. 1: Meziroční přírůstky souhrnné produktivity práce a reálného výdělků v Kč v %

		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008/2003
Souhrnná produktivita práce	%	1,6	4,7	4,3	5,2	4,9	3,3	1,7	20,9
Reálný výděledek produktivita práce	%	6,1	5,7	3,4	3,0	4,0	4,3	1,9	17,7
- reálný výděledek	p. b.	- 4,5	- 1,0	0,9	2,2	0,9	- 1,0	- 0,2	3,2

Zdroj: ČSÚ: Česká republika: hlavní makroekonomické ukazatele, dostupné na <http://www.czso.cz/>, prosinec 2009, ČSÚ: Národní účty, Hrubý domácí produkt - časové řady ukazatelů čtvrtletních účtů tabulka O Celková zaměstnanost, osoby, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hdp_cr, prosinec 2009, ČSÚ: ČR od roku 1989 v číslech - trh práce, ČSÚ 2009, dostupné na [2http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989), Eurostat: Economy and finance, National accounts, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/main_tablespristup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Rok 2002 je uveden informativně pro ilustraci změny trendu.

Tabulka č. 2: Meziroční přírůstek průměrného výdělků v letech 2002–2008 v %

		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008/2003
Zpevnění Kč	Kč/EUR	10,6	-3,4	-0,1	7,1	5,1	2,1	11,3	27,7
Průměrná mzda	Kč	8,0	5,8	6,3	5,0	6,6	7,2	8,3	38,1
	EUR	19,4	2,3	6,2	12,5	12,0	9,5	20,5	76,3

Zdroj: ČSÚ: ČR od roku 1989 v číslech - trh práce, ČSÚ 2009, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989, Eurostat: Economy and finance, Exchange rates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/exchange_rates/dataudatabase, přístup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Rok 2002 je uveden informativně.

by domácností ve srovnání s vyspělými zeměmi EU však na domácím trhu zvyšuje kupní sílu české mzdy. Přepočet výdělku na paritu kupní síly (paritní mzda) je předmětem 2. části.

Základní aspekty dekády přistoupení k EU pro mzdové ocenění práce na trhu v ČR

Přistoupení ČR k EU nepřineslo akceleraci růstu ocenění živé práce. Na rozdíl od ostatních segmentů trhu (kapitál a zboží) přechodné období přistoupení k EU, které omezuje volný pohyb pracovníků, brzdilo propojení českého trhu práce s evropským. Diskutabilní je sám problém jednotného evropského trhu práce. Jeho vytváření představuje zdoluhavý proces. Jednotlivé národní trhy zatím zůstávají izolovány.

Konvergence cenové a mzdové hladiny při přetrvávajících vysokých rozdílech vůči státům Evropských společenství přináší řadu nezodpovězených otázek. Pokusem o jejich formulování byly studie „Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie - Nové příležitosti, možná rizika“ z roku 2001² a „Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie - Ekonomická konvergence, konkurenceschopnost a sociální soudržnost“ z roku 2002,³ na jejichž zpracování se pod gescí Rady vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii (RASES) podílel široký okruh odborníků. Z obou sborníků vyplynula základní trajektorie, tj. proporcionální vývoj cenové a mzdové úrovně s vývojem ekonomické úrovně, produktivity práce a udržením, resp. zvyšováním konkurenceschopnosti ekonomiky. Sociálně ekonomickým souvislostem pohybu cenové hladiny, nákladů práce, nominálních a paritních výdělků a produktivity v období let 2000–2005 se zabýval I. Baštýř ve své studii Srovnání úrovně a pohybu nákladů práce, nominálních a reálných mezd v ČR a vybraných státech EU⁴.

Jestliže v období 90. let vývoj výdělků reagoval na porušení proporcí mezi mzdou a produktivitou z let 1990–1991⁵ a na vyrovnávání cenové hladiny s vyspělými evropskými ekonomikami, které se realizovalo zejména cestou vysoké míry inflace, potom se po připojení k EU stala pro mzdový vývoj určujícím faktorem produktivita práce. Dynamika reálného výdělku nepřekračovala tempo růstu souhrnné produktivity práce (viz tabulka č. 1).

V posledních letech se utváření ceny práce muselo vypořádat s relativně rychlou aprecií Kč a s následně nerovnoměrně rostoucí českou cenovou hladinou v relaci k EU. V důsledku dozrívání efektů měnového polštáře z počátku transformačního procesu zpevnila koruna v letech 2003–2008 o 28 %. Po přepočtu směnným kursem tak růst nominálních výdělků v EUR dosahoval vysokých hodnot (viz tabulka č. 2).

Tabulka č. 3: Relace nominálního průměrného výdělku v ČR po přepočtu na EUR k výdělkovým hladinám okolních zemí v období let 2003–2007 v %

Země	2003	2004	2005	2006	2007	Změna relace ČR 2007–2003 v p. b.
ČR/Rakousko	19,0	19,1	21,2	23,0	23,9	+ 4,9
ČR/SRN	15,3	16,0	17,9	19,7	21,0	+ 5,7
ČR/SR	139,9	131,0	132,7	133,3	124,7	- 15,2
ČR/Polsko	96,0	101,6	99,9	110,0	110,0	+ 14,0
ČR/Maďarsko	99,9	97,4	103,9	114,5	106,2	+ 6,3
ČR/EU-27	23,6	24,6	27,1	29,3	30,3	+ 6,7
ČR/EU-15	19,8	20,5	22,7	24,4	25,6	+ 5,8

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Tabulka č. 4: Relace nominálních hrubých výdělků v EUR k průměru EU 15 v letech 2003–2007 v %

	2003	2004	2005	2006	2007	Změna 2007–2003 v p. b.
Bulharsko	4,94	5,17	5,43	6,22	7,36	2,42
Litva	10,49	10,53	11,25	15,14	17,97	7,48
Lotyšsko	9,14	9,47	9,89	15,35	18,98	9,84
Slovensko	14,14	15,67	17,08	18,33	20,51	6,37
Polsko	20,62	20,20	22,68	22,20	23,25	2,64
Maďarsko	19,82	21,08	21,81	21,34	24,09	4,27
Estonsko	13,03	13,44	19,17	21,97	24,67	11,64
ČR	19,79	20,53	22,66	24,44	25,57	5,79
Malta	45,97	45,09	44,45	44,73	44,08	-1,89
Slovinsko	34,96	35,45	36,41	40,06	:	:
Portugalsko	40,62	40,53	40,74	40,50	44,49	3,88
Španělsko	62,04	61,96	62,16	62,15	61,63	-0,41
Kypr	50,92	52,07	62,49	62,79	63,38	12,46
Itálie	69,28	68,91	68,92	68,65	68,07	-1,21
Řecko	54,03	58,78	62,41	64,16	69,17	15,14
Irsko	83,77	90,38	88,18	89,37	88,91	5,14
Francie	93,12	92,52	92,78	92,71	91,48	-1,63
Finsko	98,18	98,17	99,36	99,33	98,84	0,67
Švédsko	103,91	103,02	101,52	104,37	103,50	-0,41
Rakousko	104,23	107,33	106,83	106,10	106,81	2,58
Belgie	111,83	111,18	110,90	109,82	109,75	-2,08
Nizozemsko	117,45	118,28	117,61	114,03	111,79	-5,66
Německo	129,30	127,98	126,79	123,77	121,86	-7,44
Lucembursko	127,79	126,79	128,14	128,11	128,67	0,89
Dánsko	135,23	132,94	134,02	130,67	130,99	-4,24
Velká Británie	122,59	125,01	127,07	133,30	137,51	14,91
EU-27	83,78	83,34	83,57	83,53	84,38	0,60
NMS 10	19,77	20,07	22,12	22,76	23,78	4,01

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Rumunsko pro nevěrohodné údaje není zařazené.

Země jsou seřazeny podle průměrného nominálního výdělku v roce 2007.

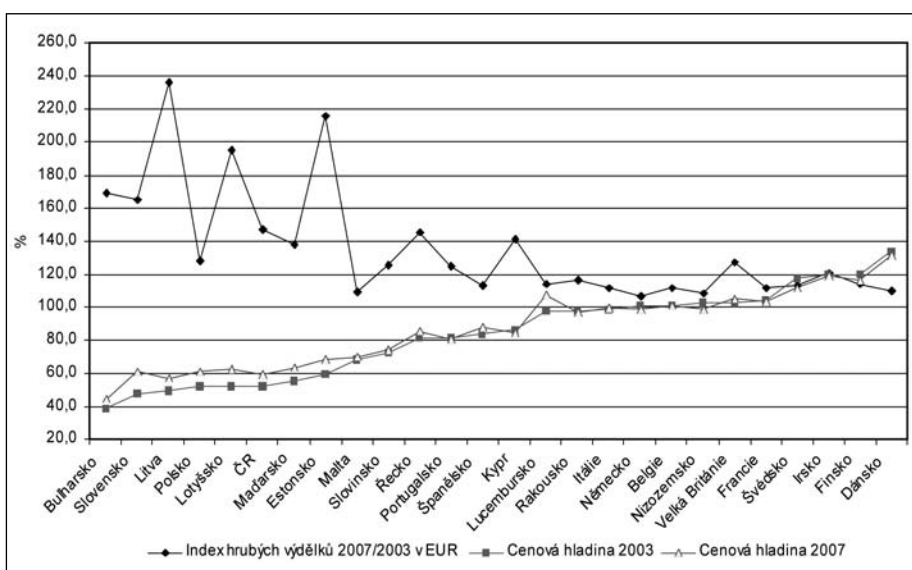
Hrubý nominální výdělek v eurovém vyjádření výrazně snížil svůj odstup od mzdové hladiny Německa a Rakouska. Jestliže v roce 1993 v přepočtu na marky a šilinky nedosahoval ani 1/12 německé a rakouské úrovně, potom podle posledních údajů Eurostatu v roce 2007 přesáhl jejich 1/5. Obdobný pohyb lze sledovat i v relaci k průměru vyspělých zemí Evropské unie. Po připojení k EU vyrovnala ČR výdělkovou úroveň Polska a Maďarska a postupně se působením výše uvedených faktorů, růs-

tem produktivity a rychlou aprecií Kč od jejich úrovně vzdaluje (viz tabulka č. 3).

Konvergence nominálního výdělku

Vysoká dynamika mezd odpovídala trendům v ostatních zemích s nízkou výdělkovou hladinou, zejména v postkomunistických státech, které přistoupily k EU v roce 2004. V této skupině během období let 2003–2007 došlo ke sblížení hladiny nominálních výdělků. Ještě v roce 2003 byla slo-

Graf č. 1: Relativní cenová hladina konečné spotřeby domácností v letech 2003 a 2007 k EU-15 a dynamika hrubých výdělků v EUR, rok 2007/2003, v %

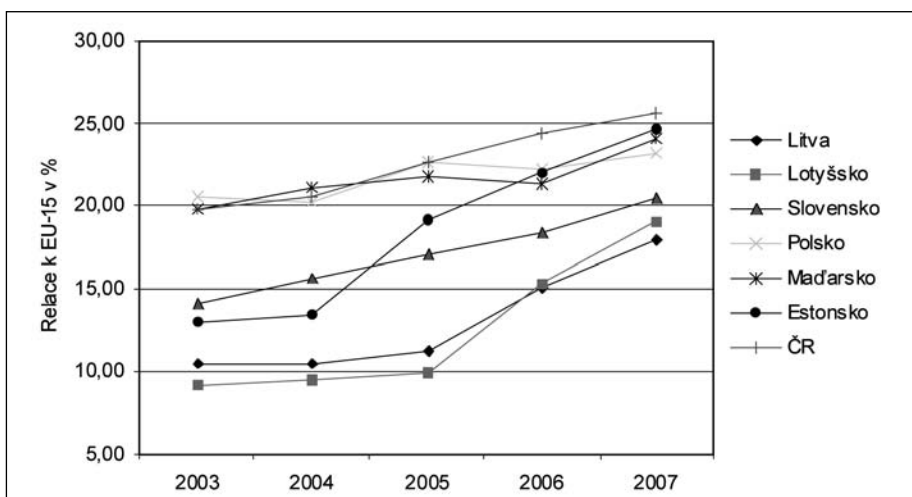
Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Zdroj: Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočten VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Pro nedostatek údajů není zařazené Rumunsko.

Země jsou seřazeny podle relativní cenové hladiny HDP v roce 2003.

Graf č. 2: Konvergence nominálních průměrných výdělků postkomunistických zemí, členů skupiny NMS 10, relace k EU-15, v %

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, propočten VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Země jsou seřazeny podle průměrného nominálního výdělku v roce 2007.

vinská hladina téměř 4x vyšší než v Lotyšsku, v roce 2007 relace mezi nejvyšší a nejnižší národní úrovní klesla na dvounásobek (Slovensko/Litva). Celá skupina nových členských států po roce 2004 (NMS 10e) se postupně přibližuje skupině EU-15, relace se zvýšila z 1/5 v roce 2003 na 1/4 v roce 2007. Také v rámci EU se diferenciální nůžky postupně zavíraly. V roce 2003 byl v rámci Unie nejvyšší, tj. dánský, průměrný nominální výdělek 14krát vyšší než nejnižší, v Lotyšsku. V roce 2007 byla v rámci EU nejvyšší výdělková hladina ve Velké Británii již pouze 8krát vyšší než nejnižší, litevská. Uvedené porovnání nebere v úvahu Bul-

harsko a Rumunsko, které se připojily až v roce 2007 (viz tabulka č. 4).

V rámci konvergenčního procesu hrubých nominálních výdělků se vydělují dvě skupiny zemí:

- země s tradiční tržní ekonomikou (EU-15, Kypr, Malta a Slovinsko, které bylo již před rokem 1990 napojené na západoevropské trhy a v tuzemsku uplatňovalo tržní mechanismus), s relativní cenovou hladinou od 80 do 140 % průměru EU-27^a a ročním HDP v PPS/obyvatel od 76 %^e EU-27,
- postkomunistické země (bez Slovinska), které v 90. letech prošly transformací

direktivně řízené ekonomiky na tržní s nižší relativní cenovou hladinou, pod 73 % průměru EU-27 a odlišnou cenovou strukturou, s ročním HDP v PPS/obyvatel do 80 % úrovně EU-27 (úroveň ČR) - viz graf č. 1.

Další text srovnává konvergenci se standardy vyspělých zemí Unie, tj. s průměrem za EU-15 (viz grafy č. 2 a 3).

Ve vysoké dynamice nominálních výdělkových hladin v postkomunistických zemích se promítal proces konvergence jejich cenových struktur a hladin ke standardům evropského trhu. Cestou byla kombinace inflace a apreciacie národních měn. Česká republika v letech 2003–2008 postupovala cestou zpevnování Kč. Česká inflace oscilovala kolem hodnot Eurozóny, během let 2003 až 2008 představovala 16,5 % při 14,8 % v Eurozóně, za období let 2003–2007 však ČR vykázala pouze 9,6 % při 11,2 % v EMU (inflační diferenciál - 1,6 ve prospěch ČR). Jednorázové a mimořádné zvýšení inflace na 6,3 % v roce 2008 bylo důsledkem administrativních opatření, zejména reformy veřejných financí 2007–2010. Kurs koruny k EUR od roku 2003 do roku 2008 zpevnil o 27,7 % (v roce 2007 o pouhých 14,7 %)⁹. Meziroční tempa sledovaných charakteristik obsahuje graf č. 4 s tabulkou.

Pohyb výdělků v korunovém vyjádření reagoval na tuzemské proporce, tj. na pohyb produktivity a inflace. Z pohledu zahraničních trhů však rozhodující roli pro pohyb mzdového ocenění hrála apreciacie Kč (viz graf č. 4).

Výdělek a parita kupní síly

Relativní cenová hladina konečné spotřeby domácností v ČR patřila v roce 2004 spolu s ostatními postkomunistickými zeměmi mezi nejnižší v rámci EU (mimo Slovinska, jehož otevřená ekonomika byla dlouhodobě napojená na světové trhy). V souvislosti s přípravou na převzetí EUR došlo ke skokovému nárůstu v Estonsku, Lotyšsku, Litvě a na Slovensku. Tyto země před vstupem do Evropského mechanismu směnných kursů II (ERM II)¹⁰ rychle slaďovaly své makroekonomické proporce se standardy Eurozóny. Maastrichtská kritéria¹¹ předpokládají srovnatelnou ekonomikou úroveň vč. základních makroekonomických proporcí. V případě výrazných rozdílů od země Eurozóny hrozí nebezpečí jejich živelného vyrovnávání s následnými nepříznivými efekty, např. růstem inflace.

Během sledovaného období let 2003–2008 se česká relativní cenová hladina k EU-15 přiblížila o 17,6 p. b. (v letech 2003–2007 o 7,8 p. b.). Při míře inflace, která korespondovala s dynamikou ve vyspělých zemích, růst cenové hladiny táhlo zhodnocování Kč. Mimořádně vysoká dynamika v roce 2008 vyplynula ze souběhu reformy veřejných financí, která přinesla jednorázové zvýšení inflace na 6,3 %, a rychlé apreciacie Kč, která v meziročním vyjádření dosáhla 11 % (viz tabulka č. 5).

Přes proces vzájemné konvergence vykazují relativní cenové úrovně v jednotlivých zemích výrazné rozdíly. Za těchto podmínek nemají národní měny stejnou kupní sílu. Měnová politika (např. vytváření měnových polštářů) a situace na finančních trzích navíc často desynchronizuje pohyb kupní síly měny a směnného kursu. Mzdové ocenění práce v národní cenové hladině a v cenové hladině referenčního regionu se liší¹².

Zreálnění cenové hladiny provázelo zavírání nůžek mezi nominálním směnným kurzem a paritou kupní síly koruny. ERDI (Exchange Rate Deviation Index)¹³ se snížil z úrovně 2,2 v roce 2000 na 1,9 v roce 2003 a přes 1,6 v roce 2007 na 1,4 v roce 2008. Uvedený proces není ukončený. Méně ekonomicky vyspělé tradiční tržní ekonomiky EU jako Portugalsko, Španělsko, Řecko nebo Kypr vykazují index ERDI na úrovni 1,1 až 1,3, což představuje min. o 10 p. b. vyšší cenovou hladinu než českých 70 %¹⁴. Z tohoto hlediska bude proces rychlého přibližování nominálních výdělků v EUR k evropské hladině stále pokračovat.

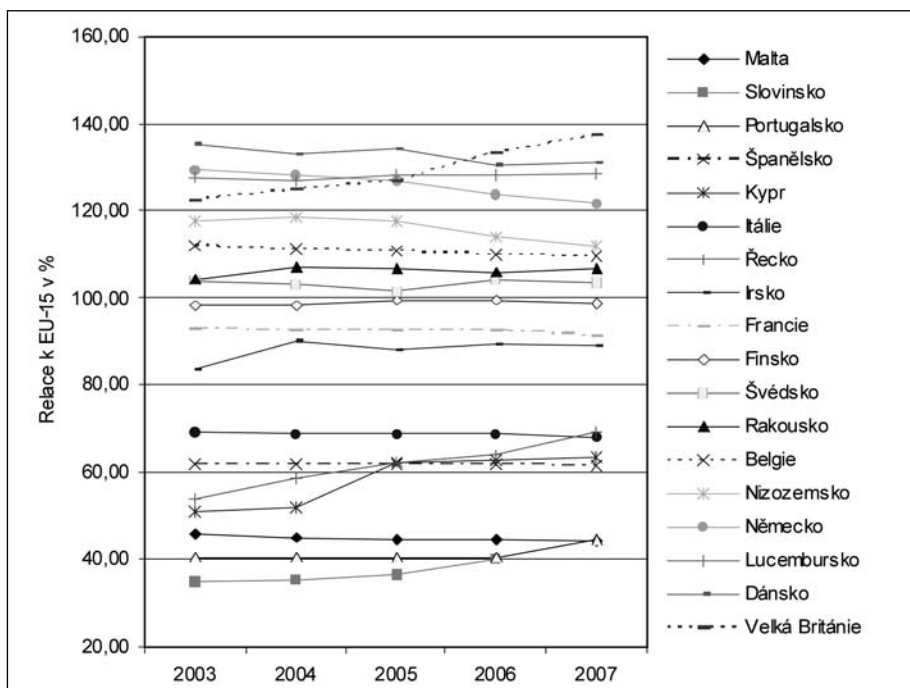
Mezinárodní srovnání výdělkových hladin předpokládá eliminaci rozdílů cenových hladin. Cestou je vyjádření výdělků prostřednictvím parity kupní síly (PPP)¹⁵. Ukazatel potom říká, kolik zboží a služeb ve srovnatelné struktuře je možné pořídit za mzdu vyplacenou v zemi X při cenové hladině země Y. Relace národních výdělkových hladin v EU-15 se liší. Při vyjádření konvergence českých výdělků proto další text pracuje s fiktivní průměrnou výdělkovou úrovní v paritě kupní síly vyspělých zemí, tj. za EU-15¹⁶.

Eurostat při mezinárodním srovnání v rámci EU-27 využívá standard kupní síly (Purchasing power standard - PPS), který je uměle vytvořenou měnovou jednotkou k vyjádření objemu souhrnných ekonomických ukazatelů zemí EU. V rámci Evropského srovnávacího programu (European Comparison Programme) kupní síla 1 PPS odpovídá průměru kupní síly 1 eura v zemích EU. Údaj v PPS se získá z hodnoty vyjádřené v národní měně vydělením příslušnou paritou kupní síly v EUR¹⁷, v případě výpočtu „paritní mzdy“ článek vychází ze srovnání konečné spotřeby domácností (viz tabulka č. 6).

Vysokou dynamiku českých výdělků v přepočtu na EUR eliminuje růst relativní cenové hladiny. Pohyb paritního výdělků byl v hodnoceném období výrazně pomalejší než nominálního v přepočtu na EUR (viz tabulka č. 7).

Uvedené tabulky o hrubých výdělcích však nepostihují specifika národních hospodářských a sociálních politik, která se projevují ve zdanění mezd a platů na straně zaměstnance. Na celkovém zdanění práce se zaměstnanec v ČR, ve Francii a ve Španělsku v roce 2007 podílel zhruba 40 %, v Řecku, Itálii a Portugalsku necelými 50 %, v Dánsku 98 % a v ostatních zemích EU od 1/2 do 2/3¹⁸. Z tohoto pohledu je objektivnější sledovat čistý výdělek (viz tabulka č. 8).

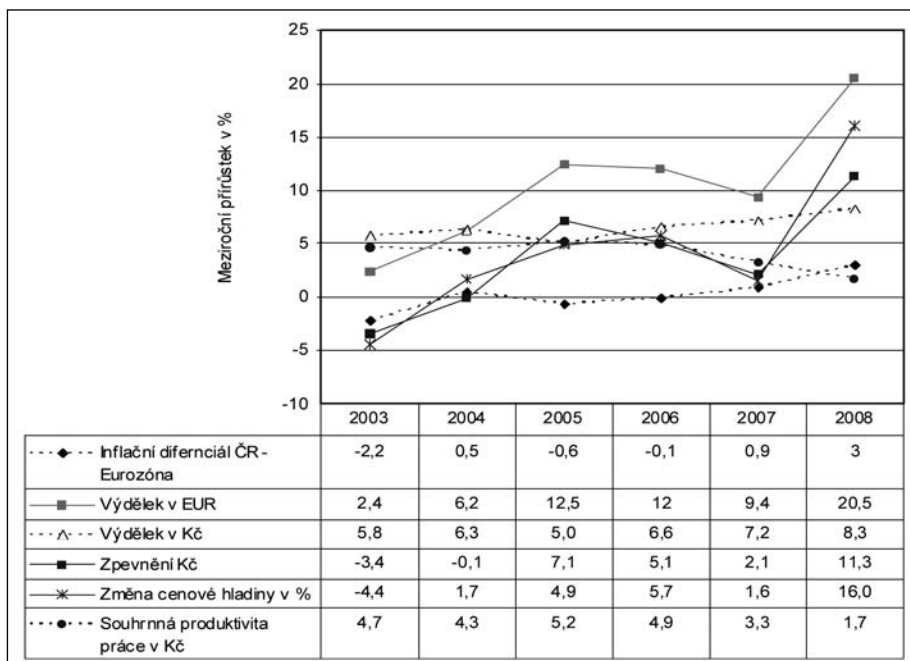
Graf č. 3: Konvergence nominálních výdělků zemí EU-27 s tradiční tržní ekonomikou, relace k EU-15, v %

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, propočten VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Graf č. 4: Meziroční přírůstek průměrného výdělků v Kč a v EUR, inflačního diferenciálu, cenové hladiny, zpevnění kursu a produktivity, v %

Zdroj: ČSÚ: ČR od roku 1989 v číslech - trh práce, ČSÚ 2009, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989, Eurostat: Economy and finance, dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>, přístup říjen 2009, propočten VÚPSV.

Z dlouhodobého porovnání vyplývá, že země s nižší produktivitou práce vyrovnávají nízký hrubý výdělek jeho nižším zdaněním na straně zaměstnance. Rozdíly čistých paritních výdělků jsou ve srovnání s hrubými mírnější.

Nízká výdělková hladina zemí, které přistoupily k EU po roce 2004, se postupně

v nominálním a paritním vyjádření přibližuje úrovni vyspělých zemí. Tento pohyb koresponduje s dynamickým růstem a vyrovnáváním nízkých relativních cenových hladin, které se v roce 2003 v postkomunistických zemích (mimo Slovinska) pohybovaly v intervalu od 39 do 59 % úrovně EU-15 a v roce 2007 dosáhly rozmezí 49-74 % (viz graf č. 5).

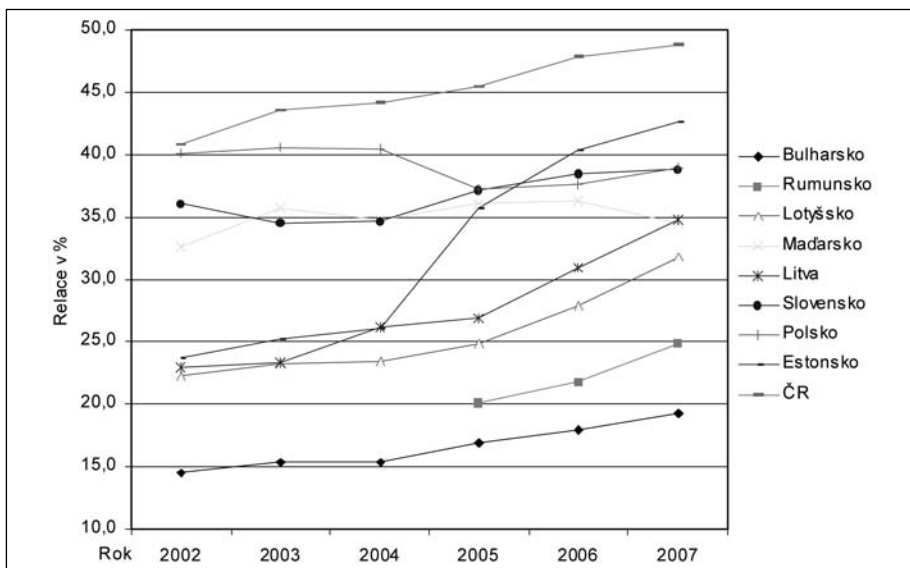
Tabulka č. 5: Relativní cenová hladina konečné spotřeby domácností k průměru EU-15 v letech 2002 až 2008, v %

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Změna 2008–2003 v p. b.
EU-27	95	94,9	95,4	95,4	95,5	95,8	0,8
EU-15	100	100	100	100	100	100	0,0
Bulharsko	38,7	39,8	41,3	42,6	44,4	48,9	10,2
Rumunsko	41,3	41,1	51,9	54,4	58,7	59,5	18,2
Litva	49,7	50,8	52,3	54,5	56,9	64	14,3
Polsko	51,7	50,5	58,3	59,2	60,8	65,7	14,0
Slovensko	48,2	52,1	52,8	54,7	60,6	66,7	18,5
Maďarsko	55,4	58,8	60,4	57,5	63,1	66,8	11,4
ČR	51,8	52,6	55,5	58,5	59,6	69,4	17,6
Lotyšsko	51,7	53,2	54,4	57,7	62,9	71,6	19,9
Estonsko	59,0	59,8	61,7	64,3	68,3	73,5	14,5
Malta	68,4	69,4	69,6	71,1	70	75,1	6,7
Slovinsko	72,5	71,6	72,5	73,3	74,3	79,6	7,1
Portugalsko	81,8	82,9	81,2	80,9	80,7	83,0	1,2
Kypr	86,4	86,5	86,2	86,3	84,8	85,9	- 0,5
Řecko	81,6	83,1	84,2	84,6	85,3	90,2	8,6
Španělsko	84	86,3	86,9	87,5	88,2	91,8	7,8
Velká Británie	102,5	102,9	104,7	105,1	105,3	95,3	-7,2
Nizozemsko	102,4	100,7	99,9	99,3	98,7	99,1	- 3,3
Německo	100,9	99,4	98,5	98,2	98,4	99,6	-1,3
Rakousko	98,2	98,0	97,8	97,3	96,8	100,3	2,1
Itálie	98,5	99,5	99,9	99,4	99,2	100,9	2,4
Belgie	101,2	101,3	101,5	101,8	101,5	106,1	4,9
Francie	104,5	104,3	103,2	103,8	103,4	106,5	2,0
Švédsko	117,4	115,2	113,6	113,0	112,0	109,6	- 7,8
Lucembursko	98,1	97,7	106,5	106,6	107,3	111,3	13,2
Finsko	120,3	117,4	117,9	116,9	117,0	119,4	- 0,9
Irsko	120,1	119,4	117,8	118,2	118,8	121,6	1,5
Dánsko	134,1	132,4	133,9	132,0	131,5	135,1	1,0

Zdroj: Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009.

Poznámka: Státy jsou řazeny sestupně podle úrovně 2008.

Graf č. 5: Konvergence čistých výdělků postkomunistických zemí, členů EU, v PPS relace k EU-15, v %

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočít VÚPSV.

Poznámka: Čistý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Nevěrohodné údaje o výdělků za Rumunsko.

Rok 2002 uveden pro informaci.

V rámci většiny zemí s tradiční tržní ekonomikou se projevuje trend vzájemného přibližování. Ve vyšších výdělkových hladinách (nad průměrem EU-15) se ukazuje relativní pokles relace k průměru EU-15. Směry konvergence v rámci EU-15 po roce 2004 lámou trendy před a těsně po vzniku Eurozóny, tj. let 1998-2003, kdy se sblížení nominálních a paritních výdělků dočasně překlopilo na konvergenci jejich dynamiky¹⁹, tzn. vzájemné relace výdělkových hladin byly stabilní (viz graf č. 6).

V relaci k sousední SRN a k Rakousku dosahoval v roce 2007 čistý paritní výdělek v roce 2007 zhruba 1/2, když ještě v roce 2003 se pohyboval na 2/5 jejich výdělkové hladiny. Vysoká česká dynamika, kdy v roce 2007 paritní čistý výdělek v ČR dosáhl 129 % úrovně z roku 2003, razantně vzdaluje výdělkovou hladinu v PPS od okolních postkomunistických zemí (viz tabulka č. 9).

Po přepočtu na EUR dosažená úroveň čistého nominálního a paritního výdělků snižuje migrační potenciál české pracovní síly, a to jak ve směru krátkodobého, tak i dlouhodobého výjezdu za prací. Uvolnění pohybu pracovních sil ze strany SRN a Rakouska pravděpodobně výrazně neovlivní rozsah výjezdu za prací. Není ani pravděpodobná mzdová náhoda z těchto států, která by změnila nastavené proporce ve mzdovém ocenění práce v ČR.

Provázanost vývoje mzdového ocenění práce s vyšší dynamikou produktivity v národní cenové hladině ve vztahu k jednotnému vnitřnímu evropskému trhu eliminují disproporce v cenové struktuře s rozdílnými tempy vyrovnávání cenových hladin dílčích spotřebních okruhů. Na evropských a dolárových trzích v uplynulém období vývozcům rostly náklady práce nejen absolutně, ale i relativně, s dopadem do zisku.

Projevy mzdové konvergence

Česká ekonomika patří k nejvíce otevřeným v rámci EU²⁰. Podrobné statistické údaje však zatím nejsou k dispozici ani v rámci EU. Podle odhadů ČSÚ v roce 2007 dosahoval podíl vývozu na produkci 31 % a na tržní produkci 35 %²¹. Více než 90 % exportu tvořily průmyslové výrobky, český průmysl vyvážel přibližně 50 % své produkce²². Z hlediska významu exportu je vhodné sledovat mzdové ocenění práce odděleně v domácí cenové hladině, v Kč a po přepočtu na EUR, a evropské cenové hladině po přepočtu na standard parity kupní síly (PPS).

V národní cenové hladině udrželi sociální partneři proporce růstu výdělků a produktivity práce. Díky aperciaci Kč po přepočtu na EUR obě charakteristiky vykazovaly vysoká tempa růstu. K narušení nastoupeného trendu došlo až v letech 2007 a 2008, kdy v důsledku prorůstových očekávání rostla zaměstnanost bez ohledu na možnosti pohybu produktivity práce. Hospodářská krize, která se projevila v roce 2009, představuje nový kvalitativní faktor. Zaměstna-

vatelé by se však s ním měli bez problému v kolektivním vyjednávání vyrovnat již v roce 2010 návratem na proporcionální vývoj produktivity práce a mezd.

Mzdové ocenění práce na tuzemském trhu vzhledem k produktivitě nezvyšovalo náklady práce. Při realizaci zboží v zahraničí však čeští zaměstnavatelé postupně ztráceli výhodu levné práce a tím mzdové konkurence (viz tabulka č. 10).

Uvedené disproporce v pohybu produktivity a výdělků v PPS potvrzuje i pohyb jednotkových nákladů práce (dále jen „JNP“) v cenové hladině ČR a EU-25, které říkají, kolik práce, vyjádřené hodinou náhrad zaměstnancům, se vynaloží na jednotku HDP²³ v přepočtu na pracovníka. Na náhradách zaměstnancům, které sledují národní účty pro vyjádření objemu spotřebované práce, se mzdy a platy podílejí zhruba 3/4, jsou tak rozhodující pro jejich pohyb (viz graf č. 7).

S ohledem na zatím nízkou českou relativní cenovou hladinu, která v roce 2007 dosáhla zhruba 70 % průměru EU-15, lze předpokládat pokračování rychlého vyrovnávání hodnotových relací, se kterým bude korespondovat pohyb mzdového ocenění práce v EUR a PPS. Nižší dynamiku lze očekávat až po dosažení cca 80 % cenové hladiny.

Přibližování výdělkové hladiny k průměrem EU se bude při dodržování proporcí pohybu produktivity práce a průměrného výdělků odehrávat v oblasti konvergence cenové struktury a relativní cenové hladiny k EU. V podmínkách nízkého inflačního diferenciatu k zemím Eurozóny, který nevytváří prostor pro strukturální cenové změny, a za situace, kdy pohyb relativní cenové hladiny určuje apreciacie Kč, lze očekávat protichůdné pohyby proporcí produktivity práce a mzdového ocenění práce v národní cenové hladině a v paritě kupní síly, tj. v cenové hladině okolních zemí. Postupně zavírání nůžek mezi směnným kurzem a kupní silou Kč ponese v relacích světových trhů relativní i absolutní zdražování práce v ČR. Při dosažené cenové hladině by již měli sociální partneři při mzdových vyjednáváních přihlížet nejen k vývoji inflace a produktivity v tuzemsku, ale i k pohybu výdělků v konkurenčních ekonomikách a k inflačnímu diferenciatu a ke změnám směnného kursu Kč. Např. generální dohody v Dánsku, Nizozemsku, Irsku a Norsku sjednávají dynamiku mezd s ohledem na zahraniční konkurenci, v Belgii vzájemné souvislosti mezi pohybem mezd v zemi a u hlavních konkurentů řeší od roku 1996 zákon o konkurenceschopnosti²⁴.

Sociální partneři se však ještě dlouho budou střetávat s disproporcemi objektivního ocenění práce, které vyplývají z rozdílu kupní síly české koruny doma a v zahraničí. Díky nízké cenové hladině v ČR budou mít zatím zaměstnavatelé k dispozici v relaci k trhům vyspělých ekonomik nízkou cenu práce. V příštích dvou dekadách však tato

Tabulka č. 6: Relace průměrných hrubých výdělků v PPS EU 15 v letech 2003–2007, v % (EU-15 = 100 %)

	2003	2004	2005	2006	2007	Změna 2007–2003 v p. b.
EU-27	88,1	87,8	87,6	87,6	88,4	0,3
EU-15	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0
Bulharsko	12,8	12,8	14,6	15,2	16,6	3,8
Rumunsko	:	:	18,5	20,1	23,3	:
Malta	28,8	27,9	27,4	27,0	27,0	- 1,8
Lotyšsko	22,0	22,3	23,7	26,6	30,2	8,2
Litva	21,1	24,4	25,5	27,8	31,6	10,5
Estonsko	22,1	22,5	31,1	34,2	36,1	14,0
Slovensko	33,6	34,1	35,9	36,6	37,0	3,4
Maďarsko	35,8	35,8	36,9	37,1	38,2	2,4
Polsko	39,9	40,0	37,1	37,5	38,3	- 1,6
ČR	38,2	39,1	40,6	41,8	42,9	4,7
Kypr	34,8	35,1	42,4	42,6	43,7	8,9
Portugalsko	49,7	48,9	50,2	50,0	55,1	5,4
Slovinsko	49,7	50,9	51,2	55,8	:	:
Itálie	70,4	69,2	69,0	69,1	68,6	- 1,8
Španělsko	73,9	71,8	71,5	71,0	69,9	- 4,0
Irsko	69,7	75,7	74,9	75,6	74,8	5,1
Řecko	66,2	70,7	74,1	75,8	81,1	14,9
Finsko	81,6	83,6	84,2	84,9	84,5	2,9
Francie	89,1	88,7	89,9	89,3	88,5	- 0,6
Švédsko	88,5	91,2	91,3	92,4	92,4	3,9
Dánsko	100,8	100,4	97,6	99,0	99,6	- 1,2
Belgie	110,4	109,8	109,2	107,9	108,1	- 2,3
Rakousko	106,2	109,5	109,2	109,1	110,3	4,1
Nizozemsko	114,7	117,5	117,8	114,9	113,3	- 1,4
Lucembursko	130,2	129,7	120,3	120,1	119,9	- 10,3
Německo	128,2	128,8	128,7	126,0	123,9	- 4,3
Velká Británie	122,2	125,5	124,7	126,8	130,6	8,4

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Neověrohodné údaje o výdělků za Rumunsko.

Země jsou seřazeny podle průměrného paritního hrubého výdělků v roce 2007.

výhoda a efekt vyššího ERDI budou slábnout.

Mzdový a měnový polštář v letech transformace měl za následek strukturální sestup produkce, zejména ve zpracovatelském průmyslu, který se projevoval v rostoucí váze jednoduchých výrob, které nevyužívaly naakumulovaný pracovní a kvalifikační potenciál ČR. Vytvářel se prostor pro postupnou dequalifikaci pracovní síly.

Postupné zdražování české práce na zahraničních trzích, jehož výrazem je růst jednotkových nákladů práce v paritě kupní síly, staví před české podniky otázku přechodu od cenové a nákladové konkurenceschopnosti na kvalitativní konkurenceschopnost. Dnes se začíná proces přesouvání jednoduchých pracovních činností do levnějších oblastí na Balkáně, do nově připojeného Bulharska a Rumunska. Zkušenosti vyspě-

Tabulka č. 7: Meziroční indexy průměrného hrubého výdělků v ČR v letech 2003–2008, v %

Jednotka	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008/2003 bazický index 2003 = 100 %
Kč	105,8	106,3	105,0	106,6	107,2	108,3	138,1
reálně v Kč	105,7	103,4	103,0	104,0	104,3	101,9	117,7
EUR	102,4	106,2	112,5	112,0	109,4	120,5	176,3
PPS	107,4	104,7	106,6	106,2	107,4	103,5	131,6

Zdroj: ČSÚ: Česká republika: hlavní makroekonomické ukazatele, dostupné na <http://www.czso.cz/>, prosinec 2009, Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Tabulka č. 8: Relace průměrných čistých výdělků v PPS EU-15 v letech 2003–2007, v % (EU-15 = 100 %)

	2003	2004	2005	2006	2007	Změna 2007–2003 v p. b.
EU-27	88,3	88,0	87,8	87,8	88,6	0,3
EU-15	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0
Bulharsko	15,3	15,3	16,9	17,9	19,3	4,0
Rumunsko	:	:	20,1	21,8	24,9	:
Lotyšsko	23,2	23,4	24,8	27,9	31,8	8,6
Malta	35,4	34,0	33,1	32,4	32,8	- 2,6
Maďarsko	35,7	34,8	36,1	36,3	34,5	- 1,2
Litva	23,3	26,2	26,9	31,0	34,8	11,5
Slovensko	34,5	34,7	37,1	38,5	38,8	4,3
Polsko	40,7	40,5	37,2	37,6	38,9	-1,8
Estonsko	25,2	26,1	35,7	40,3	42,6	17,4
ČR	43,6	44,1	45,4	47,9	48,8	5,2
Slovinsko	47,9	48,9	49,5	53,1	:	:
Kypr	48,5	48,7	57,5	57,5	59,1	10,6
Portugalsko	57,9	56,7	58,4	58,4	63,0	5,1
Itálie	76,6	74,6	74,0	74,0	72,4	- 4,2
Španělsko	88,3	85,2	84,1	83,6	82,0	- 6,3
Dánsko	86,7	87,9	85,2	86,6	86,8	0,1
Finsko	82,8	85,3	85,4	87,1	87,1	4,3
Řecko	78,6	81,2	83,4	84,5	88,4	9,8
Belgie	95,4	94,6	93,6	92,9	92,6	- 2,8
Francie	94,2	93,6	94,1	93,6	94,3	0,1
Irsko	87,1	93,2	93,6	95,2	95,0	7,9
Švédsko	90,6	92,6	92,6	94,2	98,6	8,0
Německo	105,7	107,9	109,1	106,8	104,5	- 1,2
Nizozemsko	117,7	117,5	117,2	108,6	107,9	- 9,8
Rakousko	107,5	108,7	108,5	108,2	108,2	0,7
Lucembursko	143,5	141,4	129,0	128,1	125,5	- 18,0
Velká Británie	133,8	136,6	134,9	137,3	140,7	6,9

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Hrubý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

Nevěřohodné údaje o výděleku za Rumunsko.

Země jsou seřazeny podle průměrného paritního čistého výděleku v roce 2007.

lých zemí ukazují na vyšší produktivitu při materializaci poznatků výzkumu a vývoje, tj. na produkci sofistikovaných výrobků a služeb²⁵. Rostoucí cenu práce může eliminovat pouze růst produktivity ve světových cenách, cestou je strukturální vzestup ke kvalifikovaným produktům. Obnovení

východního postavení (z roku 1989) a rostoucí váha výroby elektrických a optických přístrojů, chemického a farmaceutického průmyslu na světových trzích a útlum „těžkých“, materiálově, energeticky a ekologicky náročných výrob signalizují strukturální změny ve směru ke složitější a kvalifikova-

Tabulka č. 9: Relace čistých výdělků v ČR v paritě kupní síly k okolním ekonomikám v %

	2003	2004	2005	2006	2007	Změna relace ČR 2007–2003 v p. b.	Index čistého výděleku v PPS 2007/2003 v %
ČR	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	128,6
ČR/Německo	41,2	40,9	41,7	44,9	46,7	5,5	114,9
ČR/Rakousko	40,6	40,6	41,9	44,3	45,1	4,6	115,5
ČR/Slovensko	126,3	127,2	122,4	124,5	126,0	-0,3	128,9
ČR/Polsko	107,2	109,1	122,1	127,4	125,6	18,4	109,8
ČR/Maďarsko	122,1	126,8	126,0	132,1	141,4	19,3	111,1

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočet VÚPSV.

Poznámka: Čistý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách.

né produkci. Rezervy jsou k dispozici v zatím v ČR poddimenzovaných službách, zejména pro podniky.

Závěry

Přibližování výdělkových úrovní je jako součást vyrovnávání cenových hladin v rámci jednotného vnitřního evropského trhu objektivním procesem, se kterým se musí národní ekonomiky vyrovnat. Integrace české ekonomiky do Evropského hospodářského prostoru po připojení k EU probíhala ve vzájemných proporcích pohybu cenové hladiny, mzdové hladiny a produktivity práce. Životní úroveň se od poloviny 90. let postupně zvyšovala, podle statistiky rodinných účtů reálné příjmy domácností na osobu na začátku dekády dosáhly úroveň roku 1990 a dále rostou (127 % v roce 2008 ve srovnání s rokem 1990 u zaměstnaneckých domácností). Není v silách podnikatelské sféry se extenzivní cestou vyrovnat se zavíráním nůžek mezi směnným kurzem a kupní silou Kč, které široce otevřela devaluace koruny na počátku ekonomické transformace, a připravit optimální podmínky pro vstup do Eurozóny. Česká práce na zahraničních trzích postupně zdražuje.

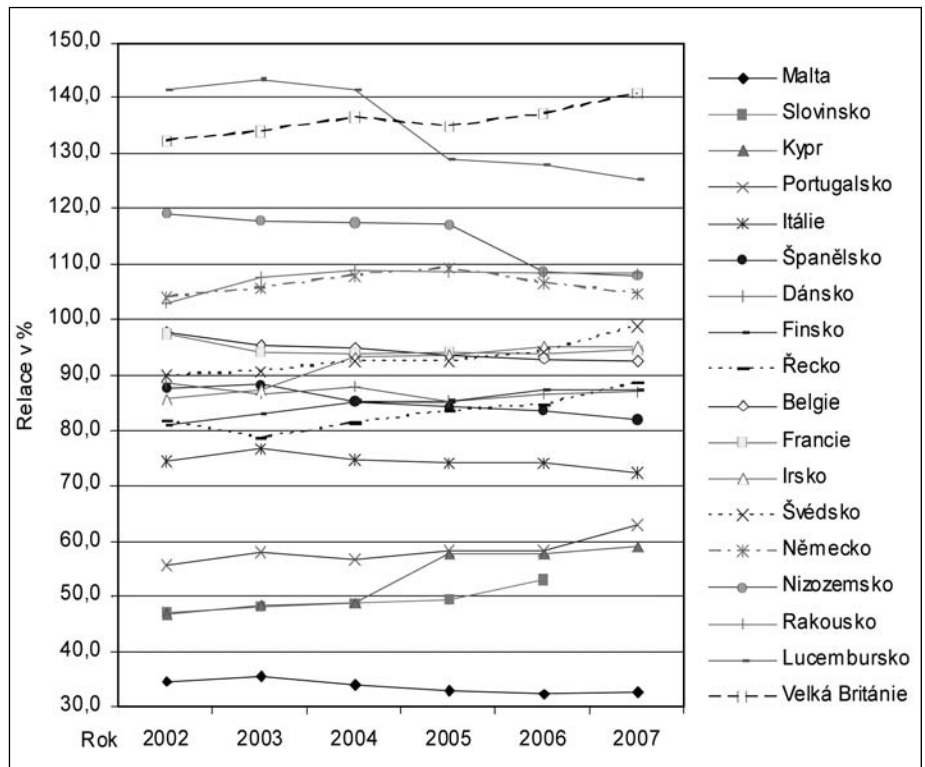
Stabilní a do roku 2008 předvídatelné hospodářské prostředí se odrazilo v ekonomickém růstu provázeném plynulým vývojem mzdové hladiny. Rozhodujícím faktorem se stala produktivita práce, mzdový pohyb osciluje kolem její dynamiky (reálné výděleky se v letech 2003–2008 zvýšily o 18 % při růstu souhrnné produktivity práce o 21 %). Postupné zhodnocování Kč se projevilo v postupném zavírání nůžek mezi směnným kurzem a paritou kupní síly (ERDI v roce 2008 dosáhl hodnoty 1,4, v roce 2003 vykazoval ještě 1,9) a ve výrazném růstu relativní cenové hladiny. Cenová hladina konečné spotřeby domácností v roce 2008 dosáhla 70 % průměrné úrovně EU-15, resp. SRN (45 % v roce 2000 a 52 % v roce 2003). Rychlejší růst relativní cenové hladiny zpomaloval růst výdělkové hladiny v paritě kupní síly, která v roce 2008 dosáhla v čistých výdělcích necelé poloviny úrovně EU-15, resp. SRN a Rakouska. Při současném trendu lze předpokládat v roce 2010, v podmínkách hospodářské krize, pouze mírné překonání 50 % úrovně SRN nebo Rakouska. Nízká míra inflace však neumožnila vyrovnání cenové struktury, pohyb produktivity práce a výdělků bude i nadále vykazovat rozdíly v národní cenové hladině a po přepočtu na PPS.

Po přistoupení k EU se dařilo držet koncept levné pracovní síly v relaci k vyspělejší zemím EU. Na druhé straně se však zvyšuje odstup od okolních postkomunistických zemí. Tento vývoj, který se projevuje i v růstu jednotkových nákladů v cenové hladině EU, staví před české podniky a zahraniční investory problém odklonu od využívání levné, avšak zdražující se jednoduché práce, resp. jejího vyvezení do lev-

nější zemí, a její náhrady kvalifikovanou a dražší prací, tj. přechodem na sofistikovanou pracovní činnost s vyšší přidanou hodnotou. S ohledem na zatím nižší české mzdové ocenění práce v evropských relacích nepůjde o jednorázový nebo rychlý proces. Podnikatelské subjekty působící v ČR budou mít ještě dlouho k dispozici levnou pracovní sílu. Po dosažení 80 % relativní cenové hladiny ve druhé dekádě se pohyb výdělků synchronizuje s vyspělými ekonomikami a konvergence se zpomalí.

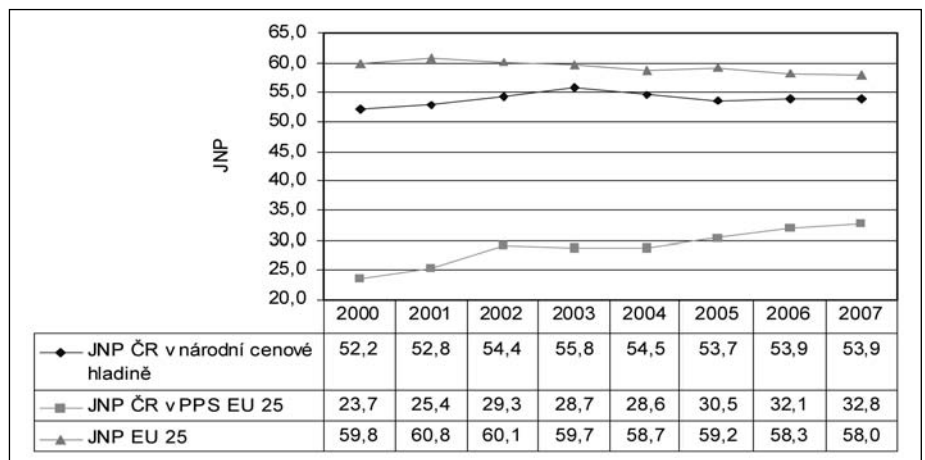
- 1 Blíže: ČSÚ. Průměrná mzda a evidenční počet zaměstnanců - Metodika, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmz_m.
- 2 Kolektiv autorů. *Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie (Nové příležitosti a rizika)*. Praha: VŠE, 2001. ISBN 80-245-0197-x
- 3 Kolektiv autorů. *Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie*. Praha: RASES, 2002. ISBN 80-238-8699-1
- 4 Baštýř I. *Srovnání úrovně a pohybu nákladů práce, nominálních a reálných mezd v ČR a vybraných státech EU*. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-54-9, dostupné na dostupné na http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_222.pdf.
- 5 V letech 1990 a 1991 se reálný výdělek propadl o 1/3 při poklesu produktivity o zhruba 1/10. V této souvislosti se mluví o vytvoření mzdového polštáře.
- 6 Statistika Eurostatu sleduje přistoupení států z roku 2004 v rámci New Member State (NMS 10).
- 7 Malta s tradiční tržní ekonomikou vykazovala v roce 2007 cenovou hladinu ve výši pouhých 73 % úrovně EU-27. Ostatní „tradiční země“ se pohybují nad 80% hranicí s nejvyšší četností v pásmu 100–120 % průměru EU-27. První země Eurozóny musely splňovat podmínku min. 70% cenové hladiny celé EUR skupiny. Cenová hladina EU-27 byla v roce 2008 zhruba o 5 % nižší ve srovnání s Eurozónou (vč. Slovenska).
- 8 V intervalu 76, 78 % HDP v PPS na obyvatele se pohybují Portugalsko a Malta.
- 9 Údaje o inflaci a kursu Kč/EUR převzaty od Eurostatu, blíže Eurostat: Economy and finance, dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>, říjen 2009. Podle údajů ČSÚ spotřebitelské ceny v roce 2008 ve srovnání s rokem 2003 vzrostly o 17,3 % a o 10,4 % v roce 2007. Kč vůči EUR zpevnila v letech 2003–2008 o 27,7 %, v roce 2007 o 14,7 %, blíže ČSÚ: Česká republika: hlavní makroekonomické ukazatele dostupné na <http://www.czso.cz/>.
- 10 European Exchange Rate Mechanism II.
- 11 Míra inflace nesmí přesáhnout o 1,5 p. b. průměrnou roční inflaci tří zemí s nejlepšími hodnotami inflace (tři země nejbližší inflačnímu cíli ECU, tj. v 1. dekádě inflace nižší, ale blížící 2 %), deficit veřejných rozpočtů na HDP max. 3 %, dlouhodobá stabilita výnosů státních dluhopisů, maximální zadlužení vlády ve výši 60 % na HDP, kursová stabilita.
- 12 K problému cenové hladiny a směnného kursu ve vztahu ceny práce a produktivity práce v mezinárodním srovnání blíže Fassmann, M. Mezinárodní srovnání úrovně mezd (nákladů práce) a produktivity práce s vyspělými evropskými zeměmi. *Pohledy*, 1997, č. 6, s. 23-52.
- 13 Exchange Rate Deviation Index, poměr směnného kursu a kupní síly. Tento ukazatel v podstatě říká, kolikrát více (méně) zboží a služeb je možné si koupit v dané zemi za jednotku měny referenční země, v našem případě za 1 EUR. Vyšší index ERDI je charakteristický pro méně vyspělé země, které využívají měnový polštář k udržení rovnováhy zahraničního obchodu.
- 14 Výjimku z tohoto porovnání představuje Malta s ERDI ve výši 1,4 v roce 2008 (1,5 v roce 2007) s cenovou hladinou ve výši 73 % EU-27.
- 15 Purchasing power parities (PPP) představuje poměr cen v národních měnách za stejné výrobky a služby v různých zemích.

Graf č. 6: Konvergence čistých výdělků členských zemí EU s tradiční tržní ekonomikou v PPS, relace k EU-15, v %

Zdroj: Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, říjen 2009, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, přístup říjen 2009, propočty VÚPSV.
Poznámka: Čistý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průmyslu a ve službách. Rok 2002 pro ilustraci trendu.

Graf č. 7: Vývoj JNP v ČR a EU-25

Zdroj: Eurostat: Economy and finance - National accounts, dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> březen 2009, výpočty VÚPSV, v. v. i.

- 16 Při vyjádření konvergence v rámci Unie používá Eurostat od roku 2007 referenční hodnotu EU-27.
- 17 Blíže: OECD, Eurostat. *Methodological manual on purchasing power parities*, European Communities / OECD, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, ISSN 1725-0048, ISBN 92-79-01868-X, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=K S-BE-06-002; ČSÚ: Evropský srovnávací program, ČSÚ 2007, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/evropsky_srovnavaci_program.
- 18 Blíže OECD: Taxing Wages 2006–2007, Paris 2008, ISBN 978-92-64-04210-0 - No. 56025 2008, Kozelský T. Monitoring nákladů práce v ČR a ve státech

- Evropské unie 2002–2007. *Bulletin No 3*, VÚPSV. Praha 2009, ISBN 978-80-7416-034-9, dostupné na <http://www.vupsv.cz/index.php?p=publikace&klaasif=&kateg=&pracovnik=193&rok=2009>.
- 19 Blíže Andersen, T. M. *Wage formation and European integration*. Economic Papers, European Commission 2003, ISBN 92-894-5907-7, dostupné na http://europa.eu.int/comm/economy_finance, s. 7-8.
- 20 Otevřenost české ekonomiky vyplývá z relativně vysokého podílu průmyslu. Obecně platí, že čím vyšší je váha průmyslu v národní ekonomice, tím vyšší jsou i dovozy a vývozy, služby se zatím v převážné míře spotřebovávají na domácím trhu, mimo turistického ruchu.

Tabulka č. 10: Relace růstu produktivity práce (HDP/pracovník) a výdělku v PPS (přečtené osoby) v letech 2003–2008, index v %

Rok	Produktivita práce v Kč v b. c.	Nominální výdělek v Kč	PPS, cenová hladina HDP	PPS, cenová hladina konečné spotřeby domácností	Produktivita práce v PPS	Výdělek v PPS	Produktivita - výdělek v p. b.	
Předchozí rok 100 %	2003	105,0	105,8	98,7	98,5	106,4	107,4	-1,0
	2004	110,2	106,3	102,0	101,5	108,0	104,7	3,3
	2005	105,3	105,0	101,3	98,6	104,0	106,6	-2,6
	2006	107,0	106,6	100,2	100,4	106,8	106,2	0,7
	2007	107,9	107,2	100,4	99,8	107,5	107,4	0,1
	2008	103,3	108,3	103,1	104,7	100,3	103,4	-3,1
2007/2003	134,0	127,6	103,9	100,2	129,0	127,3	1,7	
2008/2003	138,5	138,1	107,1	105,3	129,3	131,6	-2,3	

Pramen: ČSÚ: Česká republika: hlavní makroekonomické ukazatele, dostupné na <http://www.czso.cz/>, prosinec 2009, ČSÚ: Národní účty, Hrubý domácí produkt - časové řady ukazatelů čtvrtletních účtů tabulka O Celková zaměstnanost, osoby, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hdp_cr, prosinec 2009, ČSÚ: Mzdy - časové řady dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pnz_cr, Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database, prosinec 2009, propočty VÚPSV.

21 Téměř 50% podílu vývozu zboží a služeb na produkci v roce 2007 dosahovala Malta, kolem 40 % se pohybovaly Irsko, Belgie a Nizozemsko.

22 Blíže Rojiček, Marek: Statistika upřesňuje představy o otevřenosti české ekonomiky. Tisková zpráva ČSÚ z 5. března 2009, dostupné na http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/statistika_upresnuje_predstavy_o_otevrenosti_ceske_ekonomiky.

23 JNP = průměrná náhrada na zaměstnance / HDP na pracovníka, blíže Kozelský, T. - Prušvic, D. - Vlach J. *Monitoring nákladů práce* (návrh, pilotní ověření). Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-16-6, dostupné na <http://www.vupsv.cz/index.php?p=publikace&klasif=&kateg=&pracovnik=193&rok=2006>,

24 Bartošová, M. *Mzdová koordinace na makroúrovni v jednotlivých krajích EU a v Norsku*. Výzkumný ústav práce, sociálních věcí a rodiny, Bratislava, září 2000, s. 8; Anderson, T. M. *Wage formation and European integration*. European Commission, 2003, str. 5.

25 Nebezpečím dequalifikace pracovní síly a potřebou přechodu k sofistikované produkci se dlouhodobě zabýval M. Pick, např. Pick, M. Úroveň konkurenceschopnosti ČR na prahu vstupu do EU. *Pohledy*, 2001, č. 5, s. 1-12. Nezbytná orientace na sofistikované produkty vyplynula i ze studie Baštýř, I. *Srovnání úrovně a pohybu nákladů práce, nominálních*

a reálných mezd v ČR a vybraných státech EU. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-54-9, dostupné na http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_222.pdf, s. 42-43.

Literatura:

Andersen, T. M. *Wage formation and European integration*. Economic Papers. European Commission, 2003, ISBN 92-894-5907-7, dostupné na http://europa.eu.int/comm/economy_finance

Bartošová, M. *Mzdová koordinace na makroúrovni v jednotlivých krajích EU a v Norsku*. Bratislava: Výzkumný ústav práce, sociálních věcí a rodiny, 2000.

Baštýř I. *Srovnání úrovně a pohybu nákladů práce, nominálních a reálných mezd v ČR a vybraných státech EU*. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-54-9

Baštýř, I. - Vlach, J. *Základní aspekty pohybu výdělků v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Praha: VÚPSV, 2003.

ČSÚ: Česká republika: hlavní makroekonomické ukazatele. Dostupné na <http://www.czso.cz/>

ČSÚ: ČR od roku 1989 v číslech - trh práce. ČSÚ, 2009, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989

ČSÚ: Evropský srovnávací program, ČSÚ 2007, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/evropsky_srovnacvi_program

ČSÚ: Národní účty, Hrubý domácí produkt - časové řady ukazatelů čtvrtletních účtů tabulka O Celková zaměstnanost, osoby, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hdp_cr

ČSÚ: Průměrná mzda a evidenční počet zaměstnanců - Metodika, dostupné na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pnz_m

Eurostat: Economy and finance, Exchange rates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/exchange_rates/data/database

Eurostat: Economy and finance, National accounts, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/main

Eurostat: Labour market, Earnings, Annual net earnings, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database

Eurostat: Purchasing power parities (PPPs), price level indices and real expenditures for ESA95 aggregates, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/purchasing_power_parities/data/database

Kozelský T. *Monitoring nákladů práce v ČR a ve státech Evropské unie 2002–2007*. *Bulletin No 3*. Praha: VÚPSV, 2009. ISBN 978-80-7416-034-9, dostupné na <http://www.vupsv.cz/index.php?p=publikace&klasif=&kateg=&pracovnik=193&rok=2009>

Kozelský, T. - Prušvic, D. - Vlach, J. *Monitoring nákladů práce (návrh, pilotní ověření)*. Praha: VÚPSV, 2006., ISBN 80-87007-16-6, dostupné na <http://www.vupsv.cz/index.php?p=publikace&klasif=&kateg=&pracovnik=193&rok=2006>,

OECD, Eurostat: *Methodological manual on purchasing power parities*, European Communities / OECD, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, ISSN 1725-0048, ISBN 92-79-01868-X, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-BE-06-002

OECD: *Taxing Wages 2006-2007*. Paris: 2008. ISBN 978-92-64-04210-0 - No. 56025 2008

Pick, M. Úroveň konkurenceschopnosti ČR na prahu vstupu do EU. *Pohledy*, 2001, č. 5, s. 1-12.

Rojiček, M. *Statistika upřesňuje představy o otevřenosti české ekonomiky*. Tisková zpráva ČSÚ z 5. března 2009, dostupné na http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/statistika_upresnuje_predstavy_o_otevrenosti_ceske_ekonomiky

Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie (Nové příležitosti a rizika). Praha: VŠE, 2001. ISBN 80-245-0197-x

Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie. Praha: RASES, 2002. ISBN 80-238-8699-1

Autor je pracovníkem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí a mzdové problematice se věnuje dlouhodobě.

Aktualizace použitých statistických údajů

V mezidobí od sepsání článku do jeho publikace Eurostat aktualizoval data a časovou řadu rozšířil o rok 2008.

Přiložený přehled doplňuje údaje v tabulce č. 9.

Trend vyrovnávání čistých výdělků v relaci k vyspělým sousedům a vzdalování se od výdělkové hladiny sousedních postkomunistických zemí, mimo Slovenska, nové údaje za léta 2007 a 2008 potvrzují.

Dílčí korekce dlouhodobého vývoje v roce 2008 odráží jednorázový a prudký nárůst relativní cenové hladiny v ČR o 10 p. b. (viz tabulka č. 5).

Relace čistých výdělků v ČR v paritě kupní síly k okolním ekonomikám v %

	2003	2007	2008	Změna relace ČR 2008–2003 v p. b.	Index čistého výdělku v PPS 2008/2007 v %	Index čistého výdělku v PPS 2008/2003 v %
ČR	100,0	100,0	100,0	-	101,8	134,8
Německo	41,2	46,8	47,1	5,9	101,3	111,2
Rakousko	40,6	45,7	47,0	6,4	99,0	117,0
Slovensko	126,3	125,5	121,8	-4,5	107,7	136,7
Polsko	107,2	118,5	109,9	2,7	109,7	126,7
Maďarsko	122,1	142,6	135,6	13,5	107,0	120,7

Zdroj: Eurostat: *Labour market, Earnings, Annual net earnings*, dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/earnings/database, květen 2010, propočty VÚPSV.

Poznámka: Čistý výdělek svobodného a bezdětného zaměstnance v průměru a ve službách.

Ohrožené rodiny a děti: přehled protektivních a rizikových faktorů

Oldřich Matoušek, Eva Jozífková, Hana Pazlarová, Veronika Dziamová

Článek podává přehled rizikových (dále jen R faktory) a protektivních faktorů (dále jen P faktory), které vybraná současná odborná literatura označuje jako relevantní při posuzování situace ohroženého dítěte, resp. rodiny. Přehled zahrnuje nejen poznatky společenskovedních disciplín, ale také poznatky z etologie člověka. Autoři předpokládají, že přehled bude užitečný pro profesionály, kteří hodnotí situaci dítěte a rodiny, plánují služby pro děti a rodiny a také tyto služby poskytují.

Úvod

Cílem tohoto článku je zpřehlednit faktory, které současná literatura na základě empirických výzkumů pokládá za významné při posuzování situace dítěte a jeho rodiny v těch případech, kdy jsou důvodné pochybnosti o tom, že rodina dokáže péči o dítě náležitě zvládnout. Přehled je podkladem pro konstrukci metodiky hodnocení rodiny, které má pracovní název *SIDRO* (zkratka slov Situace dítěte a rodiny). Tu připravuje organizace Člověk hledá člověka, o. s., ve spolupráci s výzkumnou organizací NOVA sídlící v norském Oslu. Přípravy se účastní jako experti také pracovníci katedry sociální práce FF UK Praha, pracovníci Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, zástupci neziskových organizací a státních orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Metodika by měla umožňovat sociálním pracovníkům i jiným pomáhajícím profesionálům hodnotit funkčnost rodiny a případná rizika ve fungování rodiny pro dítě, a to jak na začátku práce s rodinou, tak v jejím průběhu. Předpokládá se její využití jako podkladu pro případové konference o dětech. Předpokládá se rovněž, že pracovníci budou pro použití metodiky zaškolení; první kolo školení proběhlo na jaře 2010. Pilotní testování by mělo být ukončeno v roce 2011.

Starší odborná literatura (u nás např. Dunovský, 1986; Kubát a Staňková, 1974) se při posuzování rodiny soustřeďovala na znaky rodinné dysfunkce. Dunovský v citované práci konstruuje svůj nástroj k posuzování rodiny (tzv. dotazník funkčnosti rodiny, DSF) tak, že rodina od posuzujícího profesionála získává jen „trestné body“ za známky svého nedostatečného fungování. Rodiny, které se ocitnou v nejvyšším bodovém pásmu, jsou označovány jako *afunkční*, méně rizikové pásmo bodového hodnocení vede k diagnóze *dysfunkční* rodiny, ještě menší počet bodů znamená, že rodina je označena jako *problémová*, a pásmo blízké nule značí, že rodina je *funkční*. Zhruba ve stejné době začínají v zahraničí vycházet práce orientující zájem výzkumníků i praktiků na normalitu rodiny (Walsh, 2002), od devadesátých let pak i práce inspirované studii psychické odolnosti

(resiliency) jednotlivců, které zkoumají odolnost rodiny (např. McCubbin, 1999). Toto zaměření u nás reprezentuje Sobotková, která ve svých pracích popisuje, jak se zájem teoretiků přesunul z nezdolnosti jako osobnostní charakteristiky na nezdolnost jako charakteristiku rodinného systému (Sobotková, 2001, 2003, 2007). Odolnost (resilience) může být chápána jako odolnost proti aktuálním, případně v minulosti působícím nepříznivým vlivům, ale je možné ji chápat i jako potencialitu osobnosti dávající naději na překonávání nepříznivých vlivů v budoucnosti.

Český Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti z roku 2009 (<http://www.mpsv.cz/files/clanky>, 2009) definuje *ohrožené dítě* tím, že nejsou naplňovány jeho základní potřeby a je ohroženo rizikovým chováním, aniž jsou pojmenovány příčiny rizikového chování. Jimi mohou být jak vrozené dispozice, tak vlivy prostředí. Ve stejném materiálu je *ohrožená rodina* definována tím, že nejsou dostatečně zabezpečeny její základní funkce – např. ekonomicko zabezpečovací, emocionální, socializačně výchovná. Co ještě patří mezi základní funkce rodiny – zvláště dnes, kdy rodina nemá žádnou závaznou strukturu a má velmi rozmanitě podoby – je otevřená otázka. Definovat „správné“ fungování rodiny je ještě těžší problém.

Potřeby dítěte vyjadřuje i v citovaném materiálu obsažený pojem z mezinárodní Úmluvy o právech dítěte – *nejlepší zájem dítěte*. Pojem je definován jako zachování příznivých podmínek pro vývoj dítěte a chránění jeho práva na plný a harmonický vývoj. Tato definice vlastně implikuje dětské potřeby jako východisko pro posuzování jeho „nejlepšího zájmu“.

Operacionální definice „ohroženosti“ je tedy nesnadná. V tomto textu se nepokoušíme „normovat“ fungování rodiny, nepokoušíme se ani hodnotit stávající systém služeb pro ohrožené děti a rodiny. Naším cílem je pouze popsat soubor na dítě působících vlivů a mezi nimi rozlišovat příznivé a nepříznivé. Ohrožené dítě je v této perspektivě dítětem, u kterého se kombinují nepříznivé dispozice s nepříznivými vlivy prostředí, což zvyšuje pravděpodobnost, že se dítě bude obtížně

uplatňovat v lidské společnosti a bude obtížněji dosahovat spokojenosti s vlastním životem. Ohrožená rodina je z našeho hlediska ta, v níž nepříznivé vlivy ohrožují kvalitu života dětí, případně dospělých, a ohrožují také soudržnost rodiny.

Přehled vznikl excerpcí pramenů a shrnutím expertních zkušeností pomáhajících profesionálů z našeho kulturního okruhu. Není ho tudíž možné považovat za univerzálně platný.

V přehledu se prolínají poznatky společenských věd a praktiků z pomáhajících profesí s poznatky evoluční psychologie a sociobiologie (biologie chování člověka). Zahrnuté novější studie – nebylo naší ambicí pokrýt všechny relevantní studie v domácí a zahraniční literatuře – byly zpracovány na základě dosti odlišných přístupů k problematice a za použití oborově specifických metod. Přehled není založen na jednom teoretickém východisku, i když nemůžeme popřít, že je nám vedle evoluční biologie a sociobiologie blízký sociálně-ekologický přístup.

Širší pohled nesvázaný s jediným teoretickým východiskem podle našeho názoru umožňuje vysvětlovat některé jevy, s nimiž se praktici setkávají a nemají pro ně v rámci humanitně orientovaného pohledu přijatelné vysvětlení. Rodiny, které mají vážné problémy s péčí o děti, jsou zároveň rodiny, ve kterých nemusí být vhodné podmínky pro uplatňování kulturních vzorců předepisujících v dané společnosti a době „normální“ chování k dětem; proto je možné u těchto rodin očekávat vzorce chování sloužící základnějším potřebám a strategiím přežití. Sociobiologická perspektiva se může zdát příliš „nelidská“ a prakticky nevyužitelná, nicméně díky ní lze někdy objevit zákonitosti v chování, které by bylo jinak nepochopitelné a odsouzeníhodné. I když je určité nepříznivé chování rodičů vůči dětem vysvětlitelné ze sociobiologického hlediska, nesnímá to v žádném případě z rodičů odpovědnost za takové chování.

Podobně je tomu i s dalšími faktory, které dítě dostane do vínku, aniž je mohlo samo ovlivnit – např. temperamentovou výbavu nebo pořadí narození mezi svými sourozenci. I u nich může mít praktik, zabývající se ohroženými dětmi, pocit, že s nimi nic

nezmůže a tudíž že nemá smysl se jimi zabývat. Tento článek je zahrnuje, protože chce představit široký komplex vlivů a napomoci tomu, aby bylo pochopeno jejich vzájemné působení.

Evolučně biologický přístup vychází z předpokladu, že se chování člověka vyvíjelo v závislosti na vlivu prostředí tak, aby se genům jednotlivce či skupiny podařilo doputovat do další generace a odtud opět do další generace (Dawkins, 1976). Podle některých autorů naše chování vzniklo v době, kdy vznikl člověk jako druh (v tzv. původním prostředí), a příliš se nezměnilo; podle jiných autorů chování člověka spíše odpovídá jeho nynějšímu prostředí (Barrett et al., 2007). Chování člověka z větší části řídí geny, mimo jiné například i tím, že určují to, co jsme schopni se naučit (Veselovský, 2005). Propojení mezi geny a chováním však není přímé. Chování je výsledkem působení nervové soustavy, svalů, hormonálních hladin, přičemž všechny tyto úrovně jsou programovány geny – jde tedy o interakci mezi mnoha geny. Chování ovlivňuje také interakce mezi geny a prostředím (Alcock, 2001).

Biologický pojem *investice energie rodičů do potomka* (rodičovská investice, parental investment, Trivers, 1972) je v následujícím textu užíván ve smyslu „zajištění péče o potomka“.

Podle evoluční biologie rodič investuje do potomka v situaci, kdy je pravděpodobné, že tento potomek přežije a bude se rozmnožovat. Tato teorie vysvětluje, proč rodiče lépe pečují o kvalitní potomky. (Kvalita z biologického hlediska většinou znamená dobré geny a nesníženou možnost tyto geny dále šířit). Vysvětluje také, proč rodiče v určitých situacích o potomky nepečují, nebo dokonce potomky usmrcují. Například při zhoršení životních podmínek, nedostatku podpory ve skupině - prostřednictvím vlastních potomků či prostřednictvím podpory příbuzných - či při nemoci potomka se zvyšuje pravděpodobnost, že potomek nepřežije, nebude šířit geny rodičů a vynaložená energie se tedy neprojeví na *reprodukčním úspěchu* (fitness). Rodiče proto mohou přestat investovat do potomka energii. Tato teorie v konkrétních situacích vysvětluje i rozdílnou péči o vlastní a nevlastní děti, rozdílnou péči o mladší a starší potomky, o syny a dcery. Současným empirickým výzkumem zjištěná fakta podporují evolučně biologický náhled na problematiku (za všechny Harris et al., 2007).

Dítě

P faktory

Mezi protektivní faktory patří dobrá úroveň tělesného a duševního zdraví (Dunovský, 1986), *obecná inteligence nad*

průměrem a alespoň průměrná emocionální inteligence, schopnost vcítění se, dobré komunikační schopnosti, fyzická atraktivita, přiměřená sebedůvěra, schopnost odolávat stresu a nezdolnost (Matoušek, 2003).

Rodiče lépe pečují o syny nebo dcery, kteří by teoreticky mohli dosáhnout vyššího možného počtu vnoučat. Například Volk et al. (2005) respondentům předložili fotografie dětských obličejů digitálně upravené tak, aby odpovídaly nízké tělesné váze a tedy i možným zdravotním problémům. Respondenti byli s vyšší pravděpodobností ochotni adoptovat děti na neupravených fotografiích a považovali je za rozkošnější než děti na upravených fotografiích (Volk et al., 2005).

Význam sledovaných protektivních faktorů podporují i další studie zjišťující například souvislost mezi vyšším počtem potomků a sociálním postavením i lepší kondicí rodičů (Mealey and Mackey, 1990; Rickard et al., 2007b; Winkler and Kirchengast, 1994), jejich atraktivitou (Rhodes et al., 2005) a inteligencí (Prokosch et al., 2009). Lze předpokládat, že mnohé z charakteristik označených jako protektivní faktory mohou ovlivnit budoucí postavení dítěte ve společnosti a jeho přístup ke zdrojům (k potravě, sexuálním partnerům) a tím modifikovat možný počet vnoučat (Klindworth and Volan, 1995; Mealey, 1985; Mealey and Mackey, 1990).

Henggeler (1998) řadí mezi protektivní faktory *prvorozenost, konvenční postoje*, díky kterým dítě neinklinuje k extrémním názorům či postojům a identifikuje se s cíli vzdělávání, dále pak dovednost dítěte *řešit problémy, motivaci ke změně chování* a také *zájem o čas trávený s rodinou*.

Pořadí narození a pohlaví dítěte může být protektivním nebo rizikovým faktorem v závislosti na vnějších okolnostech. Rodiče pečují o potomky rozdílně v závislosti na pořadí narození těchto potomků. Více pečují o prvorozené děti na úkor dětí později narozených (Barrett et al., 2007; Larme, 1997), a to proto, že do prvorozeného dítěte investovali více energie vzhledem k délce jeho života, takže by ztráta prvorozeného dítěte představovala vyšší ztrátu investované energie a zdrojů. Rodiče z nejnižších socioekonomických vrstev pečovali o dcery lépe než o syny, protože dcery se mohou s vyšší pravděpodobností než synové vdát za společensky výše postaveného partnera a sňatkem dosáhnout vyššího postavení, které souvisí s možným vyšším počtem vnoučat (Berezkei and Dunbar, 1997). Do hry mohou vstupovat i další faktory, a to pomoc potomků rodičům. Maďarští Romové mohli pečovat lépe o prvorozené dcery proto, že tyto dcery následně pomáhaly s péčí o ostatní sourozence (Berezkei and Dunbar, 2002).

Pozoruhodné je i to, že prvorození se méně často stávají pachateli trestných

činů (Matoušek, Kroftová, 2003) než děti narozené jako druhé a další. Muži se stávají pachateli trestných činů mnohem častěji než ženy (viz tamtéž).

Velká investice do prvorozeného syna u původních populací významně snížila pravděpodobnost přežití a reprodukční úspěch mladších sourozenců (Rickard et al., 2007b; Rickard, 2008; Rickard et al., 2009). S vyšší pravděpodobností úmrtí souvisel nejen počet starších bratrů, nýbrž také počet potomků téhož pohlaví v rodině; je zde tedy teoreticky vztah s mírou soutěže mezi těmito potomky o zdroje nebo sexuální partnery v budoucnosti (Beise and Volland, 2008; Volland and Dunbar, 1995).

Toto zjištění neplatí jen pro tzv. původní populace. Longitudinální studie růstové křivky v současné Británii prokázala, že pořadí narození negativně ovlivňuje vzrůst dětí, takže později narozené děti jsou nepříznivě ovlivňovány při rozdělování zdrojů (Lawson and Mace, 2008).

R faktory

V osobnosti dítěte je nebezpečím *rizikový temperament*, včetně hyperaktivity, poruch pozornosti, impulzivity a neschopnosti odložit uspokojení. Rizikové je, pokud má dítě tzv. *obecnou inteligenci nižší než průměrnou, negativní či nízké sebehodnocení* (Quay, 1987), zastává „*asociální*“ *morální postoje* nebo má *nedostatečně rozvinuté morální usuzování* (Arbuthnot, Gordon, 1983). Henggeler (1998) řadí mezi rizikové faktory *podprůměrné nebo horší komunikační schopnosti*, stejně jako *psychické anomálie* či *duševní nemoci*. Dalším rizikem je *opoždění ve vývoji, zdravotní postižení, chronická nemoc*, (Langmeier, Matějček, 1974), s čímž může souviset nedostatek možnosti výběru při každodenním rozhodování, protože dospělí často nevěnují dostatek pozornosti tomu, jaké jsou skutečné schopnosti takovýchto dětí, a v důsledku toho jim nedávají dost prostoru pro samostatné rozhodování (Holland, 2004).

Nízké sebehodnocení může být zapříčiněno přístupem rodičů k dítěti a může být tedy spíše následkem než příčinou. Přesto může být významným signálem toho, jakou kvalitu rodiče potomku přisuzují a kolik péče jsou ochotni investovat, tj. zda poskytnou potřebnou péči. Ostatní vyjmenované faktory mohou pravděpodobně signalizovat nízkou kvalitu potomka z evolučně biologického hlediska. Méně kvalitní potomci jsou v tomto pojetí ti, kteří s menší pravděpodobností předají geny svých rodičů do další generace. Proto mohou rodiče investici energie do těchto potomků velmi brzy ukončit nebo ji omezit (Barrett et al., 2007). Například postižené děti jsou častěji týrány a častěji utrpí zranění vyžadující nemocniční ošetření než

zdravé děti (Daly a Wilson in Barrett et al., 2007). Také poporodní deprese matky podle řady studií souvisí s vývojovými a zdravotními problémy dítěte. Může být adaptací omezující nebo minimalizující investici do potomka, který pravděpodobně nezvýší fitness (Hagen, 1999). Matky dětí s nízkou porodní váhou a potenciálními zdravotními problémy kojily kratší dobu a měly kratší intervaly mezi porody než matky dětí s nízkým rizikem problémů (Bereczkei, 2001).

Podle sociobiologické teorie mají rodiče k dispozici jen určité množství energie a zdrojů (parental investment), které mohou investovat do péče o potomky (Trivers and Willard, 1973). Přitom o všechny potomky nepečují stejně. Zjednodušeně řečeno, míru rodičovské péče odvozují od *možného počtu vnoučat*, kterého může jejich potomek za daných okolností dosáhnout. Za rozdílných vnějších podmínek mohou mít synové jiný počet vnoučat než dcery (Almond and Edlund, 2007; Chacon-Puignau and Jaffe, 1996; Kanazawa, 2006; Mackey, 1993; Rickard et al., 2007a; Trivers and Willard, 1973; Winkler and Kirchengast, 1994). Proto mohou být potomci jednoho pohlaví vystaveni riziku nedostatečné rodičovské péče (v extrémním případě i usmrcení).

U druhů, kde kondice matky ovlivňuje kondici potomka, platí, že syn v dobré kondici může mít více potomků než dcera v dobré kondici (Trivers and Willard, 1973). Syn může mít teoreticky tolik potomků, kolik souloží; dcera jen tolik, kolik je schopna porodit. Ale syn ve zhoršené kondici může být z reprodukce zcela vyloučen díky konkurenci mezi muži. Takže dcera ve zhoršené kondici může mít více potomků než syn ve zhoršené kondici. Tento jev za určitých podmínek ovlivňuje pravděpodobnost narození syna nebo dcery. Například vdané ženy a ženy s vyšším vzděláním měly v USA více synů (Almond and Edlund, 2007) ve srovnání s ženami, které se nevdaly, a také ve srovnání s ženami s nižším vzděláním. Britské ženy, které věřily, že budou déle žít, měly s vyšší pravděpodobností syna (Johns, 2004) než ženy, které věřily, že budou žít kratší dobu. Romské ženy měly oproti maďarským ženám více dcer než synů; tyto ženy také lépe pečovaly o dcery, které jim mohly pomáhat s péčí o ostatní potomky (Bereczkei and Dunbar, 1997) a tím zvyšovaly naději na vyšší počet vnoučat.

Významným rizikovým faktorem je deprivace vznikající jako následek *nedostupnosti pečující osoby*. Z tohoto pohledu je pro dítě rizikový dlouhodobý pobyt mimo domov, u menších dětí pak pobyt v ústavním zařízení delší než 3 měsíce (Browne, 2005). Sekundárním rizikem, které může být spojeno s pobytem v ústavním zařízení, jsou útky z těchto zařízení. K deprivaci může docházet i v ro-

dinách, ve kterých se rodiče dostatečně neuspokojují potřebou dětí.

Dále mezi rizikové faktory řadíme *kontakt dítěte s orgány, které se zabývají kriminalitou*, a s ním související dokázaná *opakovaná trestná činnost. Predelikventní projevy* v mladším školním věku - např. krádeže, záškoláctví či systematické lhaní - ukazují taktéž na větší rizikovost dítěte. Rizikové je přirozené i *agresivní chování či závislosti na návykových látkách* (Matoušek, Kroftová, 2003).

Osobnost rodičů

P faktory

Na první místo mezi protektivní faktory můžeme zařadit *vyrovnanou osobnost* rodičů, na jejíž význam upozorňuje již Dunovský (1986). Ta je spojená se schopností rodiče reagovat na dítě pozitivním způsobem. Sobotková (2003) ukazuje na pozitivní roli *duchovní zralosti* rodičů, vnitřního vyjasnění smyslu života a pocitu životního obohacení z rodinného života. Osobnostní faktor pojmenovávaný jako *nezdolnost* (resilience) zdůrazňuje celá plejáda současných autorů, u nás mu věnuje soustavnou pozornost vedle citované autorky Křivohlavý.

R faktory

Mezi rizikové faktory patří *negativní hodnocení vlastního dětství a rodiny*, v níž rodiče vyrůstali (Belsky, Vondra, 1989), *nekonzistentní biografie* rodičů včetně případné *institucionální výchovy*, v níž se ve svém dětství ocitli, nebo ztráty rodiče/ů v dětství (Matoušek, Pazlarová, v tisku). Stejně tak mezi rizikové faktory patří prokázané *zanedbávání nebo zneužívání dětí v minulosti*, které se může přenášet do další generace; pak se mluví o tzv. *cyklu deprivace* (Wilkinson, 1998). Rizikové je také *nízké sebehodnocení* rodičů spojené s *nejistotou v přístupu k dítěti*, častá působení *stresujících událostí* v životech rodičů. Rizikovým faktorem jsou také *osobní problémy rodičů*, kam lze zahrnout osobnostní anomálie, snížené rozumové schopnosti, duševní nemoci (zejména deprese a schizofrenie), závislosti na návykových látkách nebo hráčství aj. Dále sem patří kriminalita rodičů, případně přímo rodič nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody (Sobotková, 2001, 2003; Matoušek, Pazlarová, v tisku; Wilkinson, 1998).

Jako riziková se ukazují *nerealistická očekávání* nebo *nedostatek znalostí či informací týkajících se vývoje dítěte*, které mohou vést k neodpovídající péči o dítě (Wilkinson, 1998).

Pokud je *věk* rodiče, případně obou rodičů při narození dítěte *pod zákonnou hranici plnoletosti*, riziko špatného zacházení s dítětem stoupá (Henggeler, 1998).

Současné studie nasvědčují tomu, že *děti žijící s nebiologickým rodičem* jsou v některých populacích týrány s vyšší pravděpodobností než děti žijící s biologickými rodiči. Biologické děti jsou více podporovány než děti nevlastní. Riziko týrání či zabití přitom hrozí jak ze strany nebiologického otce, tak zřejmě i ze strany matky (Barrett et al., 2007). Schnitzer and Ewigman (2005) zdůrazňují, že děti žijící v domácnosti s nepřibuzným dospělým jsou vystaveny zvýšenému riziku úmrtí na způsobená zranění. Příčinou infanticidy by mohla být snaha partnera mít co nejdříve potomka se současnou partnerkou a omezení investice do cizího potomka, tak jako je tomu u mnoha živočišných druhů (Veselovský, 2005).

Matky s nedostatečnou podporou ze strany partnera vykazovaly častěji poporodní depresi (Wan et al., 2009). Matky bez partnera dříve odstavovaly potomky (Quinlan et al., 2003), tj. investovaly do potomka méně energie, přičemž časná doba odstavení mohla zvýšit pravděpodobnost úmrtí dítěte.

Rodiče jako partneri

P faktory

Významným prvkem odolnosti rodiny jsou protektivní faktory týkající se soužití partnerů. Sobotková (2003) v této souvislosti uvádí *manželskou spokojenost, partnerský soulad, podporu a kompatibilitu v partnerských a rodičovských rolích u dospělých* a v neposlední řadě *schopnost nahlížet s odstupem na to, co se v rodině děje*.

Z biologického hlediska je velmi významná *stabilita svazku* a předpokládaná budoucnost páru. Například matky déle kojily děti (tj. investovaly více energie do péče), pokud žily v manželském svazku s partnerem (Quinlan and Quinlan, 2008). Muži investovali více (měřeno penězi a časem stráveným s dítětem) do dětí, které měli se svým současným partnerem (vlastních i nevlastních), než do dětí svého bývalého partnera (Anderson et al., 1999b; Anderson et al., 1999a). Investice do nevlastních dětí by podle těchto autorů mohla být výměnou za přístup k reprodukci se současným partnerem.

R faktory

Tyto faktory jsou obecně známy, jde o různé typy nesouladu, doprovázené slovní nebo jinou *agresivitou* či *velkou pasivitou* nebo *nezájmem*. Kompatibilita rolí v manželském/partnerském vztahu by neměla být extrémní, příliš dominantní partner je v kombinaci s partnerem příliš submisivním rizikovou konstelací. Velké rozdíly v osobnostní zralosti, v inteligenci, v hodnotovém a kulturním zázemí jsou rovněž nevýhodou (Matoušek, 2003).

Na manžele jsou kladeny různé nároky v různých *stadiích vývoje manželství*. Některé z těchto nároků jsou předpověditelné, některé nikoliv. Díky osobním dispozicím i zavedenému stylu řešení problémů pak manželé mohou některé nároky zvládat dobře, jiné hůře. Vliv mají i společenské procesy, způsobující např. ztrátu zaměstnání, nebo prudký kariérní vzestup jednoho nebo obou manželů (Plaňava, 2009). Vyšší pravděpodobnost rozpadu manželství je v tzv. prvních krizích několik let po sňatku a pak v době, kdy děti odcházejí z domova (tzv. syndrom prázdného hnízda).

Role partnerů mohou být flexibilní (k nim tendují lidé vzdělání a lidé žijící ve městech), ale mohou být i ustálené (tzv. tradiční manželství) - viz Národní zpráva o rodině 2004. Flexibilita, resp. stabilita manželských/partnerských rolí proto mezi rizikové faktory nepatří.

Ve vztahu mezi manželi je jako riziko vnímán i *nedostatek vyjadřovaného humoru* a *nedostatek pozitivního fyzického kontaktu* (Farley, Patterson, 1979).

Rodina

P faktory

Rodinu posiluje *akceptovaná a využívaná tradice rodiny* (nejde-li o transgenerační přenos traumatizujících způsobů chování) a *hodnotová orientace rodiny* na duchovní, transcendentní hodnoty, případně náboženská víra - tu je třeba odlišit od příslušnosti k náboženským sektám (viz Sobotková, 2007; Chatters a Taylor, 2005).

Významné protektivní účinky na rodinu má *podpůrná sociální síť*. Tu můžeme rozdělit na příbuzenskou a nepříbuzenskou (Holland, 2004) nebo na podpůrné sociální systémy formální a neformální. Rolí zde hraje nejen to, zda rodina kolem sebe takové síť vztahů má, ale také to, zda je dokáže oslovit a svou prosbou o pomoc zaktivizovat, následně pak tuto podporu či pomoc od rodiny a přátel přijmout (Sobotková, 2003). Důležitým ukazatelem je také četnost sociálních kontaktů rodiny i dostupnost těchto kontaktů v lokalitě, kde rodina žije.

Podle zjištění Bereczkiho (1998) byla vyšší porodnost romských žen ve srovnání s maďarskými ženami dána zejména tím, že se romští příbuzní podíleli na péči o děti více než maďarští příbuzní (Bereczkei, 1998). Podle výsledků evolučně biologických studií by mohl hrát roli jak *počet členů v rodinné síti*, tak jejich *příbuzenské postavení vůči matce*. Matce pomáhaly v péči o děti mladší než tři roky sestry, tety, sestřenice a babičky. Babičky se věnovaly dětem více než tety, pravděpodobně proto, že již neinvestovaly energii do své vlastní reprodukce (Barrett et al., 2007).

Dospívající děti z nízké socioekonomické vrstvy pociťovaly ve srovnání se svými vrstevníky méně deprese, pokud s rodinou bydlela babička (Pittman, 2007). Vliv *přítomnosti babičky* však může být komplikovanější. U velmi mladých matek z nízkých socioekonomických vrstev vykazovaly zdravě rostoucí děti lepší pohybové schopnosti, a děti s problémem růstu naopak nižší pohybové schopnosti, pokud matka bydlela s babičkou (Black and Nitz, 1996).

Babička z otcovy strany a babička z matčiny strany mohou mít rozdílný vliv. U populace žijící v 18.–19. století v Krummhornu přítomnost babičky z matčiny strany snižovala riziko úmrtí dítěte mezi 6–12 měsíci života, zatímco přítomnost babičky z otcovy strany téměř zdvojnásobovala riziko úmrtí dítěte v prvním měsíci života (Volland and Beise, 2002). Pozitivní vliv babičky z matčiny strany zdůrazňují i další studie (Sear and Maceb, 2008).

Z pohledu hranic a soudružnosti v rodině je jako protektivní faktor vnímána *optimální míra soudružnosti a vzájemnosti*; v podání Minuchina (1967) jde o optimální propustnost hranic mezi jednotlivci a podsystémy rodiny. Wilkinson (1998) zmiňuje *optimální otevřenost vůči vnějším vlivům*.

Pokud jde o emocionalitu a naplňování potřeb dětí v rodině, patří k protektivním faktorům *silná emocionální vazba dětí na dospělého/dospělé členy rodiny, respekt k individuálním potřebám a zvláštnostem a schopnost členů rodiny nasycit základní biologické a psychické potřeby dítěte* (Holland, 2004).

Další skupina protektivních faktorů se týká *komunikace v rodině*. Patří mezi ně jasná pravidla, konzistentní uplatňování disciplíny vůči dětem, jasná, zacílená, dobře strukturovaná komunikace (Wilkinson, 1998). Sobotková (2003, 2007) poukazuje na přínos takové komunikace, která usnadňuje řešení vzniklých problémů. Mezi protektivní faktory v komunikaci je řazena také přiměřená expresivita a převládající pozitivní interpretace chování členů rodiny (Wilkinson, 1998).

Funkční schopnost rodiny se ukazuje v obtížných situacích, ve kterých dle Sobotkové (2003) záleží především na *schopnosti rodiny spolupracovat, její ochotě zkoušet nové strategie a postupy* a na *záměrném, cíleném využívání funkčních copingových strategií*. Důležitou roli hraje i *rodinou sdílený pocit kontroly nad životními událostmi* a spíše *aktivní než pasivní orientace při zvládání stresových situací*. Význam má také *sdílení pozitivního výhledu do budoucnosti*, sdílené plány. Výhodou je i *širší repertoár strategií při řešení problémů* (Wilkinson, 1998).

R faktory

Riziko představuje *neúplnost rodiny, osamělý rodič* případně *starší sourozenec pečující o dítě/děti, rozvodová a porozvodová situace* (Matoušek, 2003).

V pohledu na postavení rodiny ve společnosti patří k rizikovým faktorům, pokud je rodina ve společnosti *diskriminována*, její členové mají zhoršený přístup ke vzdělání a na trh práce. Hollandová (2004) zmiňuje jako rizikovou příslušnost ke skupině, vůči níž jsou ve společnosti vybudovány negativní stereotypy a která sama také často trpí předsudky vůči větší nové společnosti. Táž autorka zmiňuje, stejně jako mnozí jiní, jako riziko *sociální izolaci rodiny*. Na druhé straně může být rizikem *zakotvení rodiny ve společensky neakceptovatelných sociálních strukturách*.

Rizika týkající se vzájemných vztahů a hranic mezi jednotlivými členy rodiny spočívají především v *nízké míře soudružnosti rodiny*, v pseudovzájemnosti, v předstírání soudružnosti rodiny nebo naopak ve *vysoce míře zapletenosti*, v příliš propustných hranicích mezi jednotlivci. Ve vnitřním uspořádání rodiny patří mezi rizikové faktory také *nejasné role, nejasné rozdělení odpovědností* (Minuchin, 1967; Matoušek, 2003).

Rizikem je také *ignorování významných potřeb jiných členů rodiny*, necitlivost k „volání o pomoc“, egocentrismus (Holland, 2004). Stejně tak patří mezi rizika *příliš laxní nebo naopak příliš striktní uplatňování disciplíny u dětí* i jejich *přílišné ochraňování* (Glueck a Glueck, 1964).

V komunikaci rodiny je rizikovým faktorem přítomnost velkého množství *útoků a negativních emocí, případně i přímého násilí* (Glueck a Glueck, 1964; Snyder a Patterson, 1987). Dále je to *nejasná komunikace, komunikační deviance*, které mohou spočívat například v užívání nepředvídatelných signálů kontroly a omezení (Minuchin, 1967). Stejně tak *rigidní komunikační vzorce* a *nedostatečná vůle ke kompromisům*.

Při řešení obtížných situací v rodině je jako riziko vnímána *pasivní nebo úteková reakce na problémy* (Sobotková, 2001) a také převládání *negativní interpretace chování členů rodiny*.

Rizikem je přirozeně také přítomnost jakékoliv formy *domácího násilí* v rodině, a to jak v přítomnosti, tak i v minulosti (Holland, 2004).

Jako rizikový faktor se ukazuje přítomnost *chronické nemoci* v rodině, která znamená neustálé zatížení rodiny (Pless, Roghmann, Haggerty, 1972)

Rizikové je, pokud rodina nepřipisuje dostatečnou hodnotu vzdělání, případně není vůbec dostatečně *orientovaná ke společenským normám*, na což poukázal již Minuchin (1967). Také dlouhodobá *nezaměstnanost* jednoho nebo obou rodičů, extrémně *špatná ekonomická situace rodiny*, s níž souvisí finanční nesoběstačnost rodiny, chybějící bydlení, chybějící peníze na uspokojení základní životních potřeb, to vše může ohrožovat

funkčnost a soudržnost rodiny (Holland, 2004). Špatná ekonomická situace rodiny prokazatelně zvyšuje pravděpodobnost týrání či zabití dítěte (Barrett et al., 2007). Zásadní vliv ekonomické situace se přitom neprojevuje jen v zemích s obtížnějšími životními podmínkami, jako je např. Brazílie nebo Bolívie (De Hilari et al., 2009; Horta et al., 2008). Tento efekt byl zaznamenán i v zemích s rozvinutou ekonomikou, např. v USA (Cummings et al., 1994). Matky s nízkým příjmem také vykazují častěji poporodní depresi (Wan et al., 2009), která opět může vést ke zhoršení péče o potomka. Při snížení pravděpodobnosti přežití či zhoršení podmínek k životu v živočišné říši obecně matky přestávají o potomky pečovat, případně je usmrcují.

Dlouhé období závislosti dítěte a krátké intervaly mezi porody mohly vést k tomu, že přežití dítěte u původních populací člověka záviselo na pomoci příbuzných (Sear and Maceb, 2008), neboť matka sama nedokázala investovat tolik energie. Podle Hagena (1999) *nedostatek sociální podpory* zvyšuje (energetické) náklady matky. Autor zdůrazňuje souvislost mezi výskytem poporodní deprese jako adaptace na ukončení nebo snížení péče o potomka a nedostatkem sociální podpory. Vyšší počet sourozenců zvyšuje pravděpodobnost úrazu dítěte (Cummings et al., 1994; Scholer et al., 1997; Scholer et al., 1998).

Nedostatečný monitoring mimorodinných aktivit dítěte ze strany rodičů patří také k rizikovým faktorům (Matoušek, 2003).

Škola a jiné výchovné instituce

P faktory

Škola, případně jiné výchovné instituce, které děti navštěvují, působí jako protektivní faktor potud, pokud je jejich *institucionální kultura přátelská vůči dětem i vůči rodičům* a podporuje vazbu dítěte i rodičů na danou instituci (Henggeler, 1998). Dále je důležitá *dostupnost* školy odpovídající potřebám dítěte včetně potřeb specifických. Důležitým faktorem je samotná osobnost učitele/vychovatele. Pozitivně působí *učitel/vychovatel, který se angažuje, je dostupný a ochotný komunikovat, je flexibilní a otevřený* vůči individuálním potřebám a zvláštnostem žáka a je také dostatečně *odborně připravený na specifické vzdělávací potřeby* žáků (Matoušek, Kroftová, 2003).

R faktory

Mezi rizikové faktory naopak patří *autoritářská institucionální kultura*, necitlivost školy/výchovného zařízení, případně učitele/vychovatele k individuálním potřebám a zvláštnostem dětí, *nedostatečná vazba vychovatele/učitele na dítě*,

vysoký počet dětí na jednoho vychovatele/učitele, případně nedostatečně kvalifikovaný a odborně připravený učitel/vychovatel. Rizikem je také nedostupnost školy (geografická, finanční či jiná) odpovídající potřebám dítěte včetně potřeb specifických.

Jako rizikový je uváděn *pobyt v ústavním zařízení* - v časném dětství již delší než tři měsíce (Browne, 2005).

Co se týče zapojení dítěte do procesu vzdělávání, řadíme mezi rizikové faktory *nízkou identifikaci dítěte se školou a cíli vzdělávání, špatný prospěch a špatné známky z chování i vynechávání školní docházky* (Henggeler, 1998). V evropských zemích je všeobecně považováno za signál nežádoucího vývoje a předzvěst sociálního selhání, *odpadne-li dítě ze vzdělávací dráhy před 18. rokem života* (Matoušek, Kroftová, 2003).

Vrstevnícká skupina u dospívajících

P faktory

Vrstevnícké vztahy hrají v adolescenci specifickou roli. Vrstevníci sdílejí podobné zkušenosti, potíže, nejistoty, mají stejnou životní pozici. Vztah s vrstevníkem umožňuje vzájemnou výměnu názorů, pocitů a vzorců chování, nabízí prostor, v němž si může mladý člověk zkoušet různé způsoby chování bez větších závazků a důsledků. Důležité je srovnávání s vrstevníkem, na základě kterého se formuje sebehodnocení jednotlivce (Macek, 2003). Dospívající potřebují ve vrstevníckých vztazích obstát, být přijímáni a respektováni. Prostřednictvím vrstevníků testuje dospívající sám sebe, pocit přijetí vrstevníky posiluje vlastní pozici a pocity významnosti. Svě místo má v období dospívání také potřeba imponujícího vzoru stejného pohlaví. Protektivním faktorem je v této souvislosti *vazba na vrstevníky s prosociální orientací* včetně existence blízkých přátel mezi těmito vrstevníky. Pokud jsou dospívající přijímáni v prosociálně zaměřených vrstevníckých skupinách, nehledají obvykle vztahy ve skupinách rizikových. Pozitivní přínos mívá zapojení dospívajícího do skupiny vrstevníků, která je řízena/monitorována odpovědným dospělým (viz Matoušek, Kroftová, 2003).

Pokud je dospívající člověk schopný dobře fungovat v mezilidských vztazích, posiluje se jeho sebedůvěra, pocit autonomie a také schopnost samostatného rozhodování.

R faktory

Rizikem je, pokud dospívající nezažívají *přijetí*, nezakoušejí vlastní významnost ve vrstevníckých vztazích, nemají přátele a cítí se sami. Pak se často potýkají s nízkou sebedůvěrou, absencí pozitivních vzorů, nedostatkem komunikačních dovedností

a také takových vrstevníckých vztahů, které by poskytovaly dostatečné podmínky pro rozvoj osobní identity. Za obecné riziko bývá označována *přílišná závislost sebehodnocení dospívajícího na názorech druhých osob* (Macek, 2003). Rizikem je členství adolescenta ve *skupině sdílející asociální normy*, případně ve skupině sociálně izolované. Riziko představují také *slabé sociální dovednosti*, projevující se zejména v neschopnosti navazovat vztahy (Henggeler, 1998; Matoušek, Kroftová, 2003).

Prostředí

P faktory

Jako protektivní faktor je vnímáno prostředí podporující *napojení na místní společenství*, zejména když jde o prostředí s fungujícími sousedskými vztahy, se zapojením obyvatel do života komunity, do komunitních programů (Sobotková, 2003). Pozitivně dále působí existence vhodných *prostor pro trávení volného času dětí a dospívajících* v blízkosti bydliště a *dostupnost a vstřícnost místní samosprávy* v oblasti.

R faktory

Rizikem je život rodiny či dítěte v *sociálně vyloučené lokalitě* a také časté *stěhování* (Henggeler, 1998). Rizikové jsou oblasti, kde bydlí velký počet rodin s nízkými příjmy, osamocené domácnosti nebo části měst s velkým počtem prázdných domů.

Rizika také posiluje *nepřítomnost sociální podpory* v okolí bydliště, jako jsou například sociální služby pro rodiny s dětmi (DePanfilis, 2007).

Hodnotící profesionál a jeho organizační zázemí

P faktory

Osobnostní a kvalifikační předpoklady hodnotícího profesionála by měly zahrnovat *schopnost navázat s rodinou vztah, motivaci pro práci s rodinou, schopnost pracovat s vlastními emocemi, komunikační dovednosti, umění vést rozhovor a naslouchat, vědomosti z oblasti vývoje dítěte a rodiny* a další. Klíčová může být schopnost pracovníka vysvětlit rodině důvod hodnocení a definovat svou pozici v celém procesu (Holland, 2004).

Důležité je i administrativní, technické a odborné *zázemí organizace*, kam spadá v neposlední řadě také kvalitní *metodické vedení* a poskytnutí *supervize*.

R faktory

Mezi rizikové faktory týkající se hodnotícího profesionála patří nerefléktované *předsudky* o rodinách výrazně odlišných od domnělého standardu, *příliš úzká definice „dobré rodiny“* nebo *„dostatečně dobrého rodičovství“* (Holland, 2004).

Rizikem je také takové chování pracovníka, které zvyšuje obavy rodiny z jeho intervence, což může zahrnovat například *neúctlivé překračování hranic rodiny, nedostatečné vysvětlování aj.*

K rizikovým faktorům týkajícím se osoby hodnotícího profesionála patří také *profesionální vyhoření*. Za rizikové se v řadě evropských zemí pokládá i hodnocení, které je prováděno pouze jediným pracovníkem (Holland, 2004), nebo hodnocení, na které není dost času, případně které proběhlo na základě jednoho šetření. Riziková je také *absence do-statečného zaškolení pracovníků, neexistence metodiky procesu hodnocení a nedostatečná podpora pracovníka ze strany organizace, pro kterou pracuje* (Matoušek a kol., 2003).

Nedostatek sociální podpory je jednou z příčin depresí u matek (Bowen et al., 2009; Marakoglu and Sahşivar, 2008). Deprese mohou vést ke zhoršení nebo k omezení péče o dítě. Proto je důležité, aby sociální pracovník nezvyšoval stres matek a zejména nezvyšoval jejich pocit ohrožení a vyloučení ze společnosti, protože by tím nechtěně mohl snižovat kvalitu jejich péče o děti.

Závěr

Přehled ukazuje množství determinant působících na fungování rodiny vůči dítěti. Jejich kvalifikované hodnocení bude vyžadovat nejen dostatek času, ale také pokud možno „partnerský“ vztah mezi hodnotícím profesionálem a hodnocenou rodinou, který mezi profesionály pracujícími s rodinami není zatím běžný.

Konstrukce připravovaného nástroje má podpořit zaměření pracovníků nejen na rizikové faktory, ale také na faktory protektivní, které mohou být při počátečních kontaktech s rodinou skryté. Protektivní faktory dávají naději jak na spontánní změny v rodinné situaci směrem k lepšímu stavu, tak naději na úspěch profesionální podpory rodiny.

Přehled má úmyslně široký záběr. Pilotní verze metodiky je také koncipována široce, aby bylo možné otestovat, zda a v jakém rozsahu jsou použité indikátory v praxi zjistitelné. O určování jejich váhy zatím neuvažujeme. Po diskusích v expertním týmu se přikláníme ke kombinaci kvalitativního a kvantitativního přístupu. Indikátory fungování rodiny budou vyjadřovány slovními popisy a škálovány hodnotami.

Metodika se připravuje ve dvou verzích: Verze A je určena pro akutní případy, kdy je dítě bezprostředně ohroženo a je nutné rychle podniknout kroky k jeho ochraně. Verze K je určena pro komplexní hodnocení v situacích, kdy není nebezpečí z prodlení. Verze A tedy více zdůrazňuje ty R faktory, o kterých se předpokládá, že indikují vysoké riziko.

Přehled také naznačuje, že metodika chce pracovníka „zahrnout do systému“ v tom smyslu, že ho nebude pokládat za objektivního nezáúčastněného pozorovatele, ale za aktivního tvůrce hodnocení ovlivňovaného tím, jakými profesními dovednostmi je vybaven, i tím, jak probíhá jeho interakce s rodinou. Metodika by měla podporovat reflexi toho, do jaké role se pracovník vůči rodině dostává.

Literatura:

- Alcock, J. *The Triumph of Sociobiology*. New York: Oxford Univ. Press, 2001.
- Almond, D. - Edlund, L. Trivers-Willard at birth and one year: evidence from US natality data 1983-2001. *Proceedings of the Royal Society B-Biological Sciences*, 2007, no. 274, s. 2491-2496.
- Anderson, K. G. et al. Paternal care by genetic fathers and stepfathers II: Reports by Xhosa high school students. *Evolution and Human Behavior*, 1999a., no. 20, s. 433-451.
- Anderson, K. G. - Kaplan, H. - Lancaster, J. Paternal care by genetic fathers and stepfathers I: Reports from Albuquerque men. *Evolution and Human Behavior*, 1999b, no. 20, s. 405-431.
- Arbuthnot, J. - Gordon, D. A: Moral Reasoning Development in Correctional Intervention. *The Journal of Correctional Education*, 1983, vol. 34, s. 133-138.
- Barrett, L. - Dunbar, R. - Lycett, J. *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál, 2007.
- Beise, J. - Voland, E. Intrafamilial resource competition and mate competition shaped social-group-specific natal dispersal in the 18th and 19th century Krummhorn population. *American Journal of Human Biology*, 2008, vol. 20, s. 25-336.
- Belsky, J. - Vondra, J. Lessons from Child Abuse. In Cichetti, D. - Carlson, V. (Eds.) *Child Maltreatment - Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1989.
- Berezkei, T. Kinship network, direct childcare, and fertility among Hungarians and Gypsies. *Evolution and Human Behavior*, 1998, vol. 19, s. 283-298.
- Berezkei, T. Maternal trade-off in treating high-risk children. *Evolution and Human Behavior*, 2001, vol. 22, s. 197-212.
- Berezkei, T. - Dunbar, R. I. M. Female-biased reproductive strategies in a Hungarian Gypsy population. *Proceedings of the Royal Society of London Series B-Biological Sciences*, 1997, no. 264, s. 17-22.
- Berezkei, T. - Dunbar, R. I. M. Helping-at-the-nest and sex-biased parental investment in a Hungarian Gypsy population. *Current Anthropology*, 2002, vol. 43, s. 804-809.
- Black, M. M. - and Nitz, K. Grandmother co-residence, parenting, and child development among low income, urban teen mothers. *Journal of Adolescent Health*, 1996, vol. 18, s. 218-226.
- Bowen, A. et al. Antenatal depression in socially high-risk women in Canada. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2009, vol. 63, s. 414-416.
- Browne, K. (Ed.) *Mapping the number and characteristic of children under three in institutions across Europe at risk of harm*. European Commission Daphne Programme. Birmingham: University of Birmingham, 2005.
- Cummings, P. et al. Infant Injury Death in Washington-State, 1981 Through 1990. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 1994, no. 148, s. 1021-1026.
- Dawkins R. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press, 1976.
- De Hilari, C. - Condori, I. - Dearden, K. A. When is deliberate killing of young children justified? Indigenous interpretations of infanticide in Bolivia. *Social Science & Medicine*, 2009, vol. 68, s. 352-361.
- DePanfilis, D. Ecology of Neglect: Working with families to enhance protective factors and reduce risk factors (on-line). San Diego International Conference on Child & Family Maltreatment, January 22-26, 2007. Přístup z Internetu: URL:www.family.umaryland.edu/ryc_research_and_evaluation/publication_product_files/.../DePanfilis%20Session%20G11.pdf

- Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986.
- Glueck, S. - Glueck, E. *Ventures in Criminology*. London: Tavistock Publ., 1964.
- Hagen, E. H. The functions of postpartum depression. *Evolution and Human Behavior*, 1999, vol. 20, s. 325-359.
- Harris, G. T. et al. Children killed by genetic parents versus stepparents. *Evolution and Human Behavior*, 2007, vol. 28, s. 85-95.
- Henggeler, S. W. *Blueprints for Violence Prevention, Multisystemic Therapy*. Denver: C&M Press, 1998.
- Holland, S. *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. London: Sage Publ., 2004.
- Chatters, L. M. - Taylor, R. J. Religion and families. Chap. 21. In Bengtson, V. L. et al (Eds.). *Sourcebook of Family Theory and Research*. Thousand Oaks: Sage, 2005.
- Horta, B. L. et al. Monitoring mortality in Pelotas birth cohort from 1982 to 2006, Southern Brazil. *Revista de Saude Publica*, 2008, vol. 42, s. 108-114.
- ChaconPuignau, G. C. - Jaffe, K. Sex ratio at birth deviations in modern Venezuela: The Trivers-Willard effect. *Social Biology*, 1996, vol. 43, s. 257-270.
- Chatters, L. M. - Taylor, R. J. Religion and families. Chap. 21. In Bengtson, V. L. et al (Eds.). *Sourcebook of Family Theory and Research*. Thousand Oaks: Sage, 2005.
- Johns, S. E. Subjective life expectancy predicts offspring sex in a contemporary British population. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B-Biological Sciences*, 2004, no. 271, s. S474-S476.
- Kanazawa, S. Violent men have more sons: Further evidence for the generalized Trivers-Willard hypothesis (gTWH). *Journal of Theoretical Biology*, 2006, no. 239, s. 450-459.
- Klindworth, H. - Voland, E. How Did the Krummhorn Elite Males Achieve Above-Average Reproductive Success. *Human Nature-an Interdisciplinary Biosocial Perspective*, 1995, vol. 6, s. 221-240.
- Kubát, K. - Staňková, O. K problematice dětí se zátěží sociálního prostředí. *Čs. Pediatrie*, 1974, roč. 28, č. 5, s. 294-296.
- Langmeier, J. - Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.
- Larme, A. C. Health care allocation and selective neglect in rural Peru. *Social Science & Medicine*, 1997, vol. 44, s. 1711-1723.
- Lawson, D. W. - Mace, R. Sibling configuration and childhood growth in contemporary British families. *International Journal of Epidemiology*, 2008, vol. 37, s. 1408-1421.
- Macek, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003.
- Mackey, W. C. Relationships Between the Human Sex-Ratio and the Womens Microenvironment - 4 Tests. *Human Nature-an Interdisciplinary Biosocial Perspective*, 1993, vol. 4, s. 175-198.
- Marakoglu, K. - Sahşivar, M. S. Depression in pregnancy: Review. *Turkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 2008, vol. 28, s. 525-532.
- Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003.
- Matoušek, O. - Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003.
- Matoušek, O. - Pazlarová, H. *Hodnocení dítěte a rodiny*. Praha: Portál, v tisku.
- McCubbin, H. I. et al. *The Dynamics of Resilient Families*. Thousand Oaks: Sage Publ., 1999.
- Mealey, L. The relationship between social status and biological success: A case study of the Mormon religious hierarchy. *Ethology and Sociobiology*, 1985, vol. 6, s. 249-257.
- Mealey, L. - Mackey, W. Variation in offspring sex ratio in women of differing social status. *Ethology and Sociobiology*, 1990, vol. 11, s. 83-95.
- Minuchin, S. et al. *Families of the Slums. An exploration of their structure and treatment*. New York: Basic Books, Inc., 1967.
- Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. Praha: MPSV, 2009. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky>.
- Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV, 2004.
- Pittman, L. D. Grandmothers' involvement among young adolescents growing up in poverty. *Journal of Research on Adolescence*, 2007, vol. 17, s. 89-115.

Plaňava, I. Manželství. In Baštecká (Ed.) *Psychologická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009.

Pless, I. - Roghmann, K. - Haggerty, R. Chronic illness, family functioning and psychological adjustment: a model for the allocation of preventive mental health services. *International Journal of Epidemiology*, 1972, vol. 1, s. 271-278.

Prokosch, M. D. et al. Intelligence and mate choice: intelligent men are always appealing. *Evolution and Human Behavior*, 2009, vol. 30, s. 11-20.

Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001.

Sobotková, I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha, MPSV, 2003.

Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. II. vyd. Praha: Portál, 2007.

Quay, H. C. (Ed.) *Handbook of Juvenile Delinquency*. New York: John Wiley and Sons, 1987.

Quinlan, R. J. - Quinlan, M. B. Human lactation, pair-bonds, and alloparents a cross-cultural analysis. *Human Nature-an Interdisciplinary Biosocial Perspective*, 2008, vol. 19, s. 87-102.

Quinlan, R. J. Parental investment and age at weaning in a Caribbean village. *Evolution and Human Behavior*, 2003, vol. 24, s. 1-16.

Rhodes, G. - Simmons, L. W. - Peters, M. Attractiveness and sexual behavior: Does attractiveness enhance mating success? *Evolution and Human Behavior*, 2005, vol. 26, s. 186-201.

Rickard, I. J. Offspring are lighter at birth and smaller in adulthood when born after a brother versus a sister in humans. *Evolution and Human Behavior*, 2008, vol. 29, s. 196-200.

Rickard, I. J. - Lummaa, V. - Russell, A. F. Elder brothers affect the life history of younger siblings in preindustrial humans: social consequence or biological cost? *Evolution and Human Behavior*, 2009, vol. 30, s. 49-57.

Rickard, I. J. - Russell, A. F. - Lummaa, V. Producing sons reduces lifetime reproductive success of subsequent offspring in pre-industrial Finns. *Proceedings of the Royal Society, B-Biological Sciences*, 2007b, vol. 274, s. 2981-2988.

Rickard, I. J. - Russell, A. F. - Lummaa, V. Producing sons reduces lifetime reproductive success of subsequent offspring in pre-industrial Finns. *Proceedings of the Royal Society, B-Biological Sciences*, 2007a, vol. 274, s. 2981-2988.

Schnitzer, P. G. and Ewigman, B. G. Child deaths resulting from inflicted injuries: Household risk factors and perpetrator characteristics. *Pediatrics*, 2005, vol. 116, s. E687-E693.

Scholer, S. J. et al. Predictors of mortality from fires in young children. *Pediatrics*, 1998, vol. 101, s. art-e12.

Scholer, S. J. - Mitchel, E. F. - Ray, W. A. Predictors of injury mortality in early childhood. *Pediatrics*, 1997, vol. 100, s. 342-347.

Sear, R. - Maceb, R. Who keeps children alive? A review of the effects of kin on child survival. *Evolution and Human Behavior*, 2008, vol. 29, s. 1-18.

Snyder, J. - Patterson, G. Family Interaction and Delinquent Behavior. In Quay, H. C. (Ed.) *Handbook of Juvenile Delinquency*. New York: Wiley and Sons, 1987.

Trivers, R. L. - Willard, D. E. Natural selection of parental ability to vary the sex ratio of offspring. *Science*, 1973, vol. 179, s. 90-92.

Trivers, R. L. Parental Investment and sexual selection. In Campbell, B. (Ed.) *Sexual Selection and the Descent of Man*. Chicago: Aldine, 1972.

Veselovský, Z. *Etologie*. Praha: Academia, 2005.

Voland, E. - J. Beise: Opposite effects of maternal and paternal grandmothers on infant survival in historical Krummhorn. *Behavioral Ecology and Sociobiology*, 2002, vol. 52, s. 435-443.

Voland, E. - Dunbar, R. I. M. Resource Competition and Reproduction - the Relationship Between Economic and Parental Strategies in the Krummhorn Population (1720-1874). *Human Nature-an Interdisciplinary Biosocial Perspective*, 1995, vol. 6, s. 33-49.

Volk, A. A. - Lukjanczuk, J. M. - Quinsey, V. L. Influence of infant and child facial cues of low body weight on adults' ratings of adoption preference, cuteness, and health. *Infant Mental Health Journal*, 2005, vol., 26, s. 459-469.

Walsh, N. *Normal Family Processes*. III. New York: Ed. Guilford Press, 2002.

Wan, E. Y. et al. Postpartum depression and traditional postpartum care in China: Role of Zuoyuezi. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 2009, vol. 104, s. 209-213.

Wilkinson, I. *Child and Family Assessment*. IInd. London: Ed. Routledge, 1998.

Winkler, E. M. - Kirchengast, S. Body Dimensions and Differential Fertility in Kung San Males from Namibia. *American Journal of Human Biology*, 1994, vol. 6, s. 203-213.

Oldřich Matoušek, v letech 1999 až 2009 vedoucí katedry sociální práce FFUK Praha, kde dále učí. Zabývá se problémy rodiny a ohrožených dětí, delikvencí mládeže, teoriemi sociální práce a sociálními službami.

Hana Pazlarová vystudovala andragogiku, zabývá se náhradní rodinnou péčí a systémovými otázkami ochrany ohrožených dětí. Učí na katedře sociální práce FFUK Praha.

Eva Jozífková se zabývá etologií chování jedince v hierarchickém systému. Vyučuje na katedře biologie Přírodovědecké fakulty UJEP v Ústí nad Labem a externě také na katedře sociální práce FFUK v Praze.

Veronika Dziamová je doktorandkou na katedře sociální práce FFUK v Praze.

Řemeslo má zlaté dno

Vzhledem k výskytu regionálních nerovnováh nabídky a poptávky v oblasti technických profesí hledají aktéři působící na trhu práce různé způsoby, jak jejich negativní důsledky omezit a přispět k tomu, aby se pravděpodobnost uplatnění na trhu práce pro ty, kteří se na vstup na trh práce připravují, zvýšila. To vyžaduje úzkou spolupráci úřadů práce, zaměstnavatelů a vzdělávacích zařízení. Příkladem takové spolupráce na místní úrovni může být již čtvrtý ročník přehlídky „Řemeslo má zlaté dno“, která se konala 13.–15. května v Novém Jičíně a jejímž hlavním organizátorem byl tamní úřad práce. Žáci středních škol na ní spolu se zaměstnavateli prezentovali řadu na Novojičínsku nedostatkových profesí. Zájemci z řad žáků základních škol a jejich rodičů mohli zhlédnout praktické ukázky jednotlivých činností a k dispozici jim byla i brožurka s popisem všech prezentovaných profesí. Od místních zaměstnavatelů se mohli dozvědět o možnostech a perspektivách pracovního uplatnění v nedostatkových profesích, k nimž patří např. autotronici, elektrikáři, instalatéři, karosáři, mechanici, nástrojáři, obkladači, obráběči kovů, programátoři CNC strojů, sádkokartonáři, svářeči, tesaři, truhláři, zámečníci či zedníci.

Zdroj: MPSV

Obec přátelská rodině

Obce, které se v jednotlivých kategoriích druhého ročníku soutěže „Obec přátelská rodině“ v roce 2009 se svými projekty umístily na prvních třech místech, získaly po jejich posouzení od MPSV v letošním roce neinvestiční dotace na jejich realizaci (viz tabulka).

velikostní kategorie	1. místo	2. místo	3. místo
do 500 obyvatel	170 000 Kč Hrušovany u Ch.	100 000 Kč Chvalovice	60 000 Kč Josefov
501–2 000 obyvatel	350 000 Kč Lysice	200 000 Kč Kamýk n. Vlt.	120 000 Kč Zbraslav
2 001–5 000 obyvatel	500 000 Kč Police n. M.	320 000 Kč Český Dub	180 000 Kč Nové Hradky
5 001–10 000 obyvatel	670 000 Kč Tišnov	400 000 Kč Nové Město n. M.	250 000 Kč Dubí
10 001–50 000 obyvatel	850 000 Kč Hodonín	500 000 Kč Litoměřice	330 000 Kč Vsetín
50 001 a více obyvatel	1 000 000 Kč Hradec Králové	600 000 Kč Most	400 000 Kč Havířov

Třetí ročník soutěže na rok 2010, zaměřený tentokrát na celou rodinu, MPSV vyhlásilo 12. května 2010. Zúčastnit se jí mohou všechny obce, města, statutární města a městské části nebo obvody statutárních měst územně členěných na městské části či obvody. Příhlášku je nutno podat do konce července. Větší důraz bude kladen na mezigenerační charakter všech aktivit a jejich udržitelnost do budoucna a na spolupráci obcí s neziskovými organizacemi, které vyvíjejí prorodinnou činnost.

Více na www.obecpratelskarodine.cz.

Nezaměstnaní nad padesát let a jejich návrat na trh práce

Tomáš Soukup, Martin Ďurdovič

V letošním roce probíhá za spoluúčasti Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí zajímavý výzkumný projekt mezinárodního charakteru „Active Ageing“ podporovaný Evropskou unií, zaměřený na problematiku vztahu mezi zaměstnaností a stárnutím populace. Věnuje se tématu sociálních potřeb nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání ve věku nad padesát let a jeho účelem je vyzkoušet inovativní nástroje určené k pomoci těmto lidem v návratu na trh práce. Kromě Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí se na něm podílí rovněž výzkumné instituce ze Slovinska (The Economic Institute of Maribor, The Association of Societies for Social Gerontology of the Republic of Slovenia), Velké Británie (Edinburg Chamber of Commerce, Partnerships in Social and Community Enterprise in Social) a Belgie (European Regeneration Areas Network). Jejich společnou snahou je provázat poznatky získané z rozdílných regionů a prověřit, jaké přístupy se při řešení uvedeného problému osvědčují a jaké ne.

Hlavní záměr výzkumu vychází z rozpoznaní problémů, které s sebou v následujících 40 letech přinese stárnutí populace v zemích EU. Problém stárnutí populace nemá jenom demografický, ale také ekonomický a sociální rozměr. Probíhající a budoucí pokles míry zaměstnanosti přinese zvýšené riziko růstu chudoby u populace nad 65 let. Změnit se bude muset také dřívější politika brzkého odchodu do důchodu, jejímuž zachování už dnes brání nedostatek financí. Odpověď na tyto výzvy představuje koncept aktivního stárnutí (active ageing). Jeho cílem je zvýšit úroveň zaměstnanosti a snížit míru dlouhodobé nezaměstnanosti tím, že budou jak u zaměstnanců, tak u zaměstnavatelů prostřednictvím vzdělávání a sociální aktivace podporovány postoje, které by umožnily profitovat právě ze zkušenosti a know-how starších lidí. To je ovšem úkol, jehož řešení si žádá, abychom kromě širších makroekonomických faktorů zohledňovali i specifickou situaci v jednotlivých regionech a zemích. Budoucí strategie boje s nezaměstnaností a návrhy systémových inovací musí zahrnovat účastníky trhu práce, kterých se týkají.

V rámci probíhajícího výzkumu jsou proto jako východisko pro testování inovativních řešení uskutečňována pilotní šetření ve čtyřech odlišných lokalitách:

- 1) V České Republice (České Budějovice) se budou testovat možnosti nezaměstnaných 50+ stát se OSVČ. Z předchozích zkušeností je známo, že nástroj APZ podporující vznik OSVČ je velmi efektivní, ale využívají ho především mladší ročníky. Cílem je zjistit, jak může být tento nástroj efektivní pro skupinu nezaměstnaných starších 50 let.
- 2) Ve Slovinsku (Maribor), kde dosud neexistuje speciální program pro hledání zaměstnání pro starší uchazeče, bude testován program „Aktivní po padesátce“. Výsledky tohoto nového přístupu budou srovnávány s opatřeními aktivní politiky trhu práce, která už sice prakticky fungují, avšak nejsou určena výlučně pro starší nezaměstnané.
- 3) V anglickém Edinburgu bude pilotní akce zaměřena především na téma věkového managementu. V tomto městě

si lokální organizace začínají uvědomovat nutnost přizpůsobovat se nevyhnutelnému stárnutí zaměstnanců a dokázat z něj profitovat. Cílem je zintenzívnit vzájemné působení mezi zainteresovanými aktéry (národní a regionální vládou, zaměstnavateli, zaměstnanci a odbory) a podpořit lepší nastavení veřejných politik.

- 4) V anglickém hrabství Herefordshire, které patří k nejdlehlším a nejchudším vesnickým regionům v zemi, vedla převažující nabídka špatně placených zaměstnání v zemědělství v posledních letech k odlivu mladé populace, která tak uvolnila místo pro pracovní uplatnění starších. Také vzestup turismu podnítil restrukturalizaci nabídky pracovních míst. Otázkou je, jak těmto novým trendům přizpůsobit řízení a podporu starších lidí při hledání zaměstnání.

Metodologicky je výzkum koncipován jako kombinace různých kvalitativních a kvantitativních výzkumných technik, které se přizpůsobují specifickým požadavkům daného místa a představám lokálních výzkumných skupin. Je rozdělen na prvotní fázi základních lokálních studií a následnou komunikaci jejich výsledků, na fázi implementace na základě těchto studií přípravných pilotních šetření a na závěrečnou fázi vytváření výzkumných zpráv, odborných prezentací, diskusí a mezinárodní konference. Stěžejním motivem je evaluace získaných poznatků ve vztahu k praxi. Výstupem výzkumných šetření proto budou evaluační zprávy. Ty umožní formulovat doporučení pro nastavení politiky týkající se cílové skupiny nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání starších 50 let.

Výzkum je od počátku až do konce koordinován na mezinárodní úrovni s cílem, aby také evaluace a následné šíření získaných poznatků přesáhly lokální uchopení problému starších nezaměstnaných a byly podchyceny formou mezinárodně přenosných metodologií a znalostních základů. Pro pochopení tohoto procesu efektivní komunikace poznatků je ve výzkumu použit koncept tzv. Evidence Based Managementu.

Pojem Evidence Based Management, který má původ v 90. letech minulého sto-

letí v oborech jako lékařství, adiktologie a kriminalistika, bychom mohli volně přeložit jako řízení na základě předchozí zkušenosti. Hlavní idea tohoto přístupu spočívá v tom, že by se posuzování různých možností řešení problémů mělo opírat o naši evidenci toho, co se v minulosti osvědčilo, a co naopak ne. Smyslem tohoto konceptu je tedy založit rozhodování na nejnovějších poznatcích o tom, co ve skutečnosti funguje. Aplikace tohoto přístupu na problematiku nezaměstnanosti starších lidí má přispět k vytvoření jednotné báze dobrých a špatných příkladů praxe a zajistit jejich zprostředkování mezi vědci a sociálními pracovníky v terénu.

O dosažení takového ujednocení metodologií a postupů v oblasti sociální politiky prováděný výzkum usiluje prostřednictvím mezinárodní výměny poznatků a zkušeností s různými formami podpůrných programů pro nezaměstnané. V průběhu celého procesu formulace metodologických východisek, pilotních výzkumných šetření i navazující evaluace a diseminace poznatků je proto položen velký důraz na diskusi dosažených zjištění formou zpráv a společných konferencí všech participujících institucí. Těch se účastní i členové jednotlivých lokálních výzkumných skupin. Jejich prostřednictvím je tak zajištěna přímá vazba na účastníky trhu práce, kteří jsou předmětem výzkumu.

Všeobecný cíl výzkumu, tj. přispět k řešení problémů spjatých s negativními důsledky stárnutí evropské populace, navazuje na Evropskou strategii pro sociální ochranu a sociální inkluzi, vypracovanou v rámci projektu Open Method and Cooperation (OMC) Evropskou unií. Výzkumná činnost, která byla započata v lednu tohoto roku, se do své závěrečné fáze dostane v průběhu roku 2011, kdy bude završena vydáním závěrečné zprávy, jejímž prostřednictvím se odborná veřejnost bude moci s výsledky tohoto mezinárodního projektu podrobně seznámit.

Tomáš Soukup je pracovníkem VÚPSV a je koordinátorem projektu.

Martin Ďurdovič je doktorandem katedry filozofie FF UP.

Solidarita versus ekvivalence v českém důchodovém pojištění pohledem Ústavního soudu

Martin Holub

Dne 23. 3. 2010 Ústavní soud rozhodl o zrušení § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, a znovu tím rozproudil dlouhotrvající diskusi o míře solidarity a ekvivalence v českém systému důchodového pojištění. Ústavní soud rozhodoval o míře využití dvou základních principů – principu rovnosti a principu solidarity v důchodovém systému České republiky. Zjednodušeně řečeno, Ústavní soud konstatoval, že aplikování principu solidarity v takové míře, jaká je použita v českém důchodovém systému, odporuje ústavně zakotvenému principu rovnosti mezi jednotlivými příjmově diferenciovanými skupinami pojištěnců.

O co vlastně v rozhodování Ústavního soudu šlo?

Předmětný § 15 zákona č. 155/1995 Sb. upravuje zjištění výpočtového základu pro stanovení procentní výměry důchodu. Stanoví, že výpočtovým základem je osobní vyměřovací základ, pokud nepřevyšuje částku první redukční hranice (v současnosti 10 500 Kč). Převyšuje-li osobní vyměřovací základ první redukční hranici, stanoví se výpočtový základ tak, že se částka do výše první redukční hranice počítá v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu přesahující první redukční hranici a nepřevyšující druhou redukční hranici (v současnosti 27 000 Kč) se počítá 30 % a z částky osobního vyměřovacího základu převyšující druhou redukční hranici se počítá 10 %. Osobním vyměřovacím základem (OVZ) je pak zjednodušeně řečeno měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za rozhodné období (tedy za období, kdy bylo placeno pojistné, počínaje rokem 1986) očištěný o tzv. vyloučené doby, tedy doby, ve kterých nebylo z kvalifikovaných důvodů (např. doby nemoci, péče o dítě, výkon povinné vojenské služby, studium a další) placeno pojistné. Výše procentní výměry důchodu se pak stanoví jako součin počtu let pojištění, koeficientu 0,015 a výpočtového základu (tedy 1,5 % výpočtového základu za každý rok pojištění).

Paragraf 15 zákona č. 155/1995 Sb. byl napaden navrhovatelem u Ústavního soudu na základě již přiznaného důchodu z roku 2006, jehož výše činila 19 % daného osobního vyměřovacího základu (důchod 11 876 Kč, OVZ 68 653 Kč), což navrhovatel nepovažoval za přiměřené hmotné zabezpečení. Dále se navrhovatel domníval, že vzhledem k míře náhradového poměru pro průměrný důchod, která v roce 2004 činila 44 % hrubého průměrného příjmu, jemu přiznaný důchod zakládá naprostou nerovnost jeho osoby k ostatním účastníkům důchodového systému a tuto nerovnost chápal jako nesoulad § 15 zákona č. 155/1995 Sb. s čl. 30 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) – „občané mají právo na přimě-

řené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele“, neboť se domníval, že zakládá jeho nerovné postavení.

Ústavní soud požádal o vyjádření k návrhu na zrušení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. Poslaneckou sněmovnu a Senát Parlamentu ČR a též si vyžádal stanovisko MPSV. Poslanecká sněmovna konstatovala, že k ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. nebyla při sněmovním projednávání vznesena žádná věcná námítka a Senát konstatoval, že v době projednávání předmětného zákona ještě nebyl ustanoven. Nejobsáhlejší stanovisko Ústavnímu soudu poskytlo MPSV, které mimo jiné konstatovalo, že výpočtový základ představuje v zákoně o důchodovém pojištění klíčový institut, jehož absence by de facto způsobila neaplikovatelnost celého zákona č. 155/1995 Sb. Dále uvedlo, že pro stanovení výpočtového základu je vedle osobního vyměřovacího základu podstatný další institut, a to tzv. redukční hranice (*pozn. red. - blíže se problematice redukčních hranic autor věnuje v příspěvku, který je v současné době v recenzním řízení*). Redukční hranice jsou stanovovány vládou nařízením na základě ustanovení § 107 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění. Dle ministerstva nelze existenci redukčních hranic a úroveň jejich nastavení posuzovat bez přihlídnutí ke všem souvislostem a návaznostem na ostatní prvky konstrukce výpočtu důchodu, tj. zejména ke způsobu indexace vyměřovacích základů fakticky dosažených v rozhodném období (*pozn. red. - blíže se problematice rozhodného období autor věnuje v příspěvku, který je v současné době v recenzním řízení*), z něhož se příjmy pro výpočet důchodu zjišťují. Dále MPSV upozornilo, že důchodové pojištění má charakter sociálního pojištění, pro které je právě kombinace principu ekvivalence (rovnosti) a solidarity příznačná. MPSV taktéž neopomnělo zmínit existenci redukčních hranic v českém důchodovém systému již od účinnosti zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, a předložit ústavnímu soudu mezinárodní srovnání míry ekvivalence v důchodových systémech, stejně jako historický

vývoj českého důchodového systému. Dále se ministerstvo zaměřilo na výčet různých forem solidarity v důchodovém systému ČR – zmínilo kromě diskutované příjmové solidarity též solidaritu ekonomicky aktivních s ekonomicky neaktivními účastníky důchodového systému vyjádřenou ve formě náhradních dob pojištění (blíže k náhradním dobám pojištění např. Holub, Politická ekonomie 4/2009). Ministerstvo se dále věnovalo nastínění dopadů zrušení druhé, nebo obou redukčních hranic a též dopadu zrušení celého § 15 zákona č. 155/1995 Sb. Mimo jiné konstatovalo, že změny v redukčních hranicích by založily nerovnost mezi jednotlivými skupinami pojištěnců, neboť by se dotkly jen důchodů přiznávaných po účinnosti těchto změn. Dále upozornilo na fakt, že zrušení ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. by způsobilo nemožnost vyměřovat důchody, neboť po zrušení klíčového prvku daného zákona - výpočtového základu - by všechny důchody mohly být vyměřovány jen v minimálních zaručených výších. Zároveň ministerstvo připomnělo, že by určitá redukce OVZ musela být opět přijata, neboť jinak by náhradový poměr (podíl výše důchodu k čisté mzdě) činil více než 90 % (91 až 97 %), což je dle MPSV finančně naprosto nereálné. (*Pozn. red. - způsobu stanovení výpočtového základu a způsobu redukce OVZ tak, aby zůstala zachována finanční rovnováha českého důchodového systému a aby redukce příjmu byla konformní s rozhodnutím Ústavního soudu, se autor věnuje v příspěvku, který je v současné době v recenzním řízení*).

Stanovisko Ústavního soudu

V rámci přezkumu napadeného ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. se Ústavní soud věnoval stručné deskripci důchodových systémů obecně a české právní úpravě v oblasti důchodového zabezpečení. Dospěl k závěru, že důchodový systém má plnit zejména funkci ochrannou, funkci rozdělovací a přerozdělovací a taktéž funkci stimulační, a zmínil možnost třípířového zajištění hmotného zabezpečení důchodovými systémy. Též se zmínil o způ-

sobu financování důchodových systémů - průběžně či fondově - a o způsobu konstrukce důchodové dávky - příspěvkové či dávkově definované konstrukce důchodu - s tím, že shrnul výhody a nevýhody každého ze zmíněných způsobů.

Při popisu českého důchodového systému se zaměřil na první pilíř, tj. základní povinné důchodové pojištění, a konstatoval, že první pilíř tohoto systému je všeobecný, jednotný, tzn. že by neměl zakládat neodůvodněné rozdíly, povinný, což znamená, že stanovuje povinnost finančně se podílet na tvorbě zdrojů, a sociálně solidární. Konstrukci plnění z důchodového systému pak Ústavní soud vidí vybudovanou na následujících zásadách, které musí být právní úpravou respektovány: zásluhovost, sociální potřebnost, zabezpečení, garance a iniciace, kompenzace a společenská integrace, zachování nabytých práv, valorizace a odstraňování tvrdostí. Dále Ústavní soud popsal způsob financování českého důchodového systému a způsob stanovení výsledné důchodové dávky v českém důchodovém systému. S ohledem na výše konstatované pak Ústavní soud posuzoval naplnění výše zmíněného ustanovení čl. 30 odst. 1 Listiny základních práv a svobod o přiměřeném hmotném zabezpečení ve stáří zákonem č. 155/1995 Sb. Ústavní soud pak konstatoval, že „cílem soudobého sociálního zabezpečení v nejobecnějším slova smyslu je regulace odpovědnosti občana za svou budoucnost (povinné pojistné systémy) a stanovení míry a forem sociální solidarity mezi občany (povinný či dobrovolný transfer prostředků skrze daňovou soustavu nebo sponzorováním),“ a dále se vyjadřuje k dřívějšímu pojetí solidarity Ústavním soudem a konstatoval, že „nikterak nezpochybňuje ve vztahu k důchodovému systému princip mezigenerační solidarity, neboť na něm je, jakožto systém průběžně financovaný, vybudován,“ a dodává, že předmětem posouzení Ústavního soudu musí být solidarita příjmová (intragenerační). Dále soud uznává, že je v rámci důchodového systému potřebná i jistá míra příjmové solidarity, neboť důchodový systém mimo jiné naplňuje i ochrannou a přerozdělovací funkci sociální politiky, avšak zároveň dodává, že míra solidarity by neměla potlačovat další esenciální funkce sociální politiky, tedy ani funkci stimulační.

Ústavní soud se dále věnuje otázce soukromého versus sociálního pojištění a konstatoval, že i v sociálním (veřejném) pojištění musí být dostatečně zohledněn princip ekvivalence a že „musí relace mezi výší odvedeného pojistného a výší přiznaného důchodu odrážet i pro jednotlivé účastníky jistou míru přiměřenosti, aby došlo k ústavně konformnímu naplnění čl. 30 odst. 1 Listiny.“ Ústavní soud se pak vyjadřuje ve smyslu, že se na příjmové stránce důchodového systému odráží zásadně

princip solidarity, neboť pojištění odvádí do systému finanční částky přímo úměrné výši svých (zdaňovaných) příjmů, a je tak realizována jenom ochranná a přerozdělovací funkce sociální politiky.

Co se ústavou garantované přiměřenosti hmotného zabezpečení týká, Ústavní soud konstatuje, že český důchodový systém základní požadavek přiměřenosti tak, jak je definován mezinárodními smluvními instrumenty, splňuje, avšak pouze za cenu vysoké míry mezigenerační a intragenerační solidarity. Při posuzování míry ekvivalence pak Ústavní soud cituje závěry tzv. Bezděkovy komise a Pojistněmatematickou zprávu o sociálním pojištění MPSV z roku 2008 a zároveň přihlíží k mezinárodním zkušenostem a na základě toho uvádí, že experti na důchodový systém při posuzování míry zásluhovosti opomíjejí ústavně chápaný princip rovnosti. Dále pak konstatoval, že „ze závěrů odborníků nicméně jednoznačně vyplývá indikace narušení principu rovnosti jednotlivců i skupin jako účastníků důchodového pojištění, (čímž je ohrožováno naplňování základních funkcí sociální politiky jako celku a ve svém důsledku i řádné fungování důchodového systému, v němž se mají tyto funkce odrážet).“

V poslední části svého rozhodnutí se Ústavní soud věnoval ústavní konformitě napařeného ustanovení, když zejména citoval dřívější rozhodnutí Ústavního soudu, že „ve všech existujících systémech sociálního zabezpečení jsou v různém poměru zastoupeny zásady solidarity a ekvivalence. Každý systém sociálního zabezpečení nese s sebou zvýhodnění nebo znevýhodnění určitých sociálních skupin, podle toho, je-li preferováno spíše hledisko solidarity nebo upřednostňována zásada ekvivalence. Zda bude preferováno hledisko solidarity nebo upřednostňována zásada ekvivalence, je vyhrazeno zákonodárci, který nemůže postupovat libovolně, ale při stanovení preferencí musí přihlížet ke sledovaným veřejným hodnotám.“ Dále pak v rozhodnutí o sociálních právech dříve uvedl, že „jejich pojmovým znakem je skutečnost, že nemají bezpodmínečnou povahu a je možné se jich domáhat pouze v mezích zákonů (čl. 41 odst. 1 Listiny). Toto ustanovení dává pravomoc zákonodárci stanovit konkrétní podmínky realizace sociálních práv. Zákonné provedení nesmí být v rozporu s ústavními principy...“. Dále soud v minulosti stanovil, „že je povinností zákonodárce transparentně vyjádřit poměr komponentů solidarity a ekvivalence v systému sociálního pojištění (včetně zdravotního pojištění), dále stanovil, že toto rozdělení nesmí být libovolné. V případě opačném, tj. absence prvku ekvivalence, posuzovaný institut ztrácí svou právní povahu, přestává být pojištěním a nabývá povahy daně.“ Ústavní soud pak dále vysvětluje princip rovnosti jako zákaz

libovůle při stanovování práv a povinností subjektů, chápe rovnost jako kategorii relativní, která má zajistit odstranění neodůvodněných rozdílů.

V závěru svého rozhodnutí dospěl Ústavní soud k závěru, že „konstrukce uvedená v § 15 zákona č. 155/1995 Sb. zakotvující dvě redukční hranice ve stávajících výších za existence systému odvodů do důchodového pojištění bez efektivního „zastropování“, vytváří výrazné disproporce mezi výší příspěvku do pojistného systému, výší příjmů a výší přiznané důchodové dávky u části pojištěnců, čímž porušuje ustanovení čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny“, a rozhodl o zrušení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. s tím, že vzhledem k složitosti celé problematiky odložil vykonatelnost rozhodnutí do 30. 9. 2011. Ústavní soud pak doporučil, při vědomí celé škály uspořádání důchodových systémů a způsobů konstrukce důchodových dávek, zvolení takové varianty hmotného zabezpečení ve stáří, ve které by byly promítnuty všechny principy sociální politiky a která bude důsledně respektovat ústavní principy a naplňovat ustanovení Listiny základních práv a svobod.

Literatura:

- Holub, M. (2009). *Nepříspěvkové doby pojištění – významný prvek české důchodové reformy*, Praha : *Politická ekonomie*, 2009, č. 4, s. 471-495. ISSN 0032-3233.
- Holub, M. *Možnosti změn při stanovení rozhodného období, z něhož je počítán důchod*. (v recenzním řízení)
- Holub, M. *Zohlednění skutečně získaných příjmů ve výši důchodu*. (v recenzním řízení)
- Ústavní soud ČR. *Nález ústavního soudu č. 135/2010 Sb.*, dostupný z: http://abonent.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/0/C12571CC00341DF1C1257721003E80B0

Autor je pracovníkem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a problematice důchodů se věnuje dlouhodobě.

V roce 2009 se podle údajů ČSÚ snížila celková zaměstnanost ve všech sférách národního hospodářství ČR o 1,4 %. Celkem pracovalo 4 943,3 tisíce lidí, oproti roku 2008 o 68,2 tisíce méně. Průměrná míra registrované nezaměstnanosti podle metodiky MPSV vzrostla na 8,0 %. Výdaje na výplatu podpory v nezaměstnanosti stouply, v průměru ji pobíralo 188,1 tis. nezaměstnaných, tj. o 78,7 tis. více než v roce 2008. ÚP na ni vyplatily 15,1 miliardy Kč, o 8 miliard Kč více než v roce 2008. Zaměstnanost klesla nejvíce ve zpracovatelském průmyslu, stoupla naopak v sektoru služeb. Přibýlo podnikatelů, zejména těch, kteří nezaměstnávají další pracovníky, poklesl však počet cizinců v postavení zaměstnanců (ke konci roku o 53,8 tis.).

Zdroj: MPSV

Nejčastější a nejzávažnější potíže provázející zajišťování pobytočných sociálních služeb z pohledu poskytovatele¹

Pavel Bareš

Cílem provedeného výzkumného šetření mezi poskytovateli sociálních služeb bylo získat informace o poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením. Značná pozornost tak v rámci šetření byla věnována základním charakteristikám organizací poskytujících vybrané typy sociálních služeb, jež mohou tyto cílové skupiny využívat, charakteristice klientů využívajících těchto služeb nebo o ně žádajících a dostupnosti těchto služeb pro potenciální klienty. Nejčastější, respektive nejzávažnější potíže, s nimiž se oslovení poskytovatelé při zajišťování sociálních služeb potýkali, tedy nebyly výhradním tématem provedeného výzkumného šetření. Získané odpovědi na tuto otázku tak představovaly samostatný tematický okruh, jemuž je v následujícím textu věnována pozornost. Z dalších okolností sledovaných v rámci provedeného výzkumného šetření budou v krátkosti nastíněny pouze základní charakteristiky dotázaných poskytovatelů sociálních služeb.

Výzkumná strategie a objekt zkoumání

Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření. Dotazníkové formuláře byly rozeslány členům Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, jež k 24. 6. 2009 sdružovala 568 poskytovatelů všech sociálních služeb. Vyplněné dotazníky byly získány od 156 poskytovatelů (tj. 27,5 % oslovených) zajišťujících především tyto pobytové sociální služby:

- centra denních služeb,
- denní stacionáře,
- týdenní stacionáře,
- domovy pro osoby se zdravotním postižením,
- domovy pro seniory,
- domovy se zvláštním režimem,
- chráněné bydlení.

Kromě těchto typů sociálních služeb poskytovaných v pobytové formě byla pozornost věnována dvěma sociálním službám poskytovaným v terénní formě (pečovatelské službě a osobní asistenci). Respondenti mohli uvádět také údaje o dalších sociálních službách, které bylo možné specifikovat individuálně.

Přehled základních charakteristik dotázaných poskytovatelů sociálních služeb

Více než polovina dotázaných poskytovatelů provozovala jeden typ sociálních služeb, třetina dotázaných dva typy sociálních služeb. Čtyři nebo pět typů sociálních služeb zajišťovalo méně než 10 % oslovených organizací. Všechny 156 dotázaných poskytovatelů sociálních služeb tak bylo registrováno pro poskytování úhrnem 269 registrovaných sociálních služeb. Průměrně tak na jednoho poskytovatele sociálních služeb připadalo 1,72 registrovaných sociálních služeb.

Ze 156 respondentů jich 85 (55 % dotázaných) provozovalo domovy pro seniory a 53 (34 %) domovy pro osoby se zdravot-

ním postižením. V dotázaném vzorku poskytovatelů sociálních služeb byly ze sledovaných typů sociálních služeb nejméně často zajišťovány terénní sociální služba osobní asistence (2 respondenti; 1 % dotázaných) a pobytová sociální služba centra denních služeb (6 respondentů; 4 %).

V rámci možnosti „jiné“ byla v 17 případech uvedena jedna odpověď, v jednom případě dvě odpovědi a v jednom případě tři odpovědi. Respondenti v této možnosti uvedli tyto typy sociálních služeb: odlehčovací služby (13x), sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením (2x), sociální rehabilitace (2x) a sociálně terapeutické dílny (2x) a tísňovou péči, podporu samostatného bydlení a odborné sociální poradenství (všechny tyto možnosti 1x).

Čtyři pětiny **pracovníků** dotázaných zařízení sociálních služeb tvořili zaměstnanci se středním odborným vzděláním (ve srovnatelné míře se jednalo o střední odborné vzdělání ukončené maturitou a obory bez maturity). Osoby s vysokoškolským nebo vyšším odborným vzděláním tvořily přibližně desetinu zaměstnanců. Přibližně třetinu **finančních prostředků** získali dotázaní poskytovatelé sociálních

služeb v roce 2008 z dotací od ministerstev. Čtvrtina prostředků byla získána formou úhrad od klienta za pobyt a další pětina z příspěvků na péči klientů zařízení.

Nejvyšší počet **klientů** bez přiznaného příspěvku na péči byl zaznamenán u pečovatelské služby (64 %) a chráněného bydlení (50 %). V domovech pro seniory nepobírala příspěvek na péči přibližně pětina klientů (17 %), u ostatních sledovaných typů sociálních služeb se počet klientů bez příspěvku na péči pohyboval kolem pěti procent. Klienti s prvním, druhým, třetím a čtvrtým stupněm příspěvku na péči byli u všech sledovaných typů sociálních služeb zastoupeni přibližně rovnoměrně (nikoliv v tom smyslu, že by každá z těchto čtyř skupin tvořila přibližně čtvrtinu z celkového počtu osob, jimž byl příspěvek přiznán, ale tak, že žádný z těchto čtyř stupňů nebyl zcela dominantní). Klienti ze vzdálenějších obcí většinou nepředstavovali významnější část klientely zařízení provozovaných dotázanými poskytovateli. Podle odhadu téměř polovina respondentů by při využití pečovatelské služby byla schopná žít v domácím prostředí méně než desetina jejich klientů. Podle čtyř pětín respondentů by života

Tabulka č. 1: Typy sociálních služeb zajišťované dotázanými poskytovateli²

typ sociální služby	počet poskytovatelů sociálních služeb		počet zajišťovaných sociálních služeb	
	abs. četnost	v %	abs. četnost	v %
centrum denních služeb	6	4	6	2
denní stacionář	22	14	22	8
týdenní stacionář	20	13	20	7
domov pro osoby se zdravotním postižením	53	34	53	20
domov pro seniory	85	55	85	32
domov se zvláštním režimem	31	20	31	12
chráněné bydlení	16	10	16	6
pečovatelská služba	12	8	12	4
osobní asistence	2	1	2	1
jiné typy sociálních služeb	19	12	22	8
poskytovatelé celkem	156	.	269	100

Pramen: Výzkumné šetření mezi poskytovateli sociálních služeb, VÚPSV, 2009.

v domácím prostředí při možnosti využití pečovatelské služby byla schopna nejvýše čtvrtina jejich klientů.

Nejširší, celorepublikovou **působnost** měla třetina dotázaných poskytovatelů, působení poloviny poskytovatelů pokrývalo území kraje. Průměrná **čekací doba** měřená mediánovou hodnotou byla nejdelší u domovů pro osoby se zdravotním postižením (21 měsíců). Délka čekací doby se nejvíce lišila u domovů pro seniory (od 0 do 96 měsíců), domovů pro osoby se zdravotním postižením (0 až 60 měsíců), domovů se zvláštním režimem (1 až 60 měsíců) a chráněného bydlení (9 až 60 měsíců). Podíl organizací, které byly nuceny **odmítnout žadatele** o jimi poskytované služby, přesahoval čtyři pětiny dotázaných. Tento poměr byl nejvyšší u poskytovatelů provozujících domovy pro osoby se zdravotním postižením a domovy pro seniory. Nejnížší byl naopak u poskytovatelů provozujících pečovatelskou službu. Z pěti u dotazníku sledovaných důvodů odmítnutí žadatele byl nejčastěji uváděn „charakter požadavku zájemce (zařízení neposkytuje poptávanou sociální službu, odlišné zaměření služby)“, velmi často uváděny byly také „nedostatečná kapacita služby“ a „zdravotní kontraindikace klienta“. Nejvyšší počet zájemců o službu byl odmítnut z důvodu nedostatečné kapacity služby.

Dvoustupňová klasifikace respondentů uváděných potíží a postup při evidenci četnosti na každém stupni

Nejčastější potíže zařízení specifikovalo 124 respondentů (79 % z celkového počtu respondentů). Při vyhodnocování otázky bylo rozlišeno 8 „problémových okruhů“, které pokrývaly veškeré typy respondentů uváděných tvrzení – „potíží“ (viz dále). Respondenti pravidla uváděli více různých potíží. Různé odpovědi určitého respondenta přitom mohly spadat do jednoho, ale i do různých problémových okruhů.

Tuto skutečnost bylo potřebné odlišným způsobem reflektovat při vyhodnocování úhrnných dat za jednotlivé problémové okruhy a při mapování konkrétních potíží: zatímco v prvním případě bylo prioritou zachytit počet respondentů, pro něž je příslušný problémový okruh významný (ať už jedním či více problémy), a srovnat okruhy mezi sebou, ve druhém bylo prioritou přesněji zmapovat okruh respondentů uváděných potíží, které bylo možné přiřadit k příslušnému problémovému okruhu (tj. ilustrovat jeho povahu).

V tabulce č. 2 (souhrnné údaje za jednotlivé problémové okruhy) jsou proto uvedeny počty respondentů, ať už uvedli jeden nebo více problémů náležejících do příslušného problémového okruhu (jeden respondent reflektující příslušný problémový okruh = jeden četnostní záznam).

Tabulka tak nezachycuje četnost potíží uváděných v rámci příslušného problémového okruhu, ale počty respondentů, uvádějících potíže do něho spadající.

Naproti tomu při detailním popisu jednotlivých problémových okruhů již byly sledovány veškeré respondenty uvedené potíže (jeden respondentem uvedený problém = jeden četnostní záznam). Účelem podrobné charakteristiky jednotlivých problémových okruhů již nebylo evidovat počty respondentů věnujících se jednotlivým problémovým okruhům, ale nastínit okruh potíží, které příslušný problémový okruh zahrnuje.

S ohledem na odlišný způsob sumarizace údajů sledovaných na každé z obou úrovní obecnosti může být součet počtu odpovědí uvedených v rámci jednoho problémového okruhu vyšší než údaj o počtu respondentů, kteří příslušný okruh vnímali jako problémový. Rozdíly v hodnotách jsou však vzhledem k minimu respondentů uvádějících více potíží spadajících do téhož problémového okruhu jen minimální a četnost výskytu jednotlivých problémových okruhů by i v případě použití odlišného výpočtu byla srovnatelná. Souhrnné a detailní údaje tedy mají odlišnou povahu, nicméně pohled na odpovědi z obou jmenovaných perspektiv je bezpochyby užitečnější než omezení se buďto na zachycení pouze četností výskytu problémů podle respondentů, nebo pouze na zachycení struktury uváděných potíží.

Nejčastější potíže řešené poskytovateli sociálních služeb podle jednotlivých problémových okruhů

Dvě pětiny ze všech dotázaných poukázaly na problémy týkající se množství finančních prostředků. Čtvrtina dotázaných se věnovala problémům při personálním zajištění služby a další otázky týkající se provozu zařízení a poskytování služeb uvedla šestina dotázaných. Šestinou respondentů byly uvedeny problémy týkající se různých nefinančních aspektů fungování systému sociálních služeb.

Převážná část respondentů, kteří mezi potížemi zařízení uvedli **nedostatek financí** (jednu či více potíží přiřazených do této kategorie uvedlo celkem 64 dotázaných), již bližší okolnosti tohoto problému nespécifikovala (46 respondentů). Velice častá ovšem byla také finanční nejistota a problémy se zajištěním provozu organizace (13 respondentů; opakovaně přitom byla zdůrazněna obtížná situace zvláště v roce 2009). Dalšími respondenty byl zmíněn nedostatek finančních prostředků na investice (5 dotázaných) a mzdových prostředků na přijetí zaměstnanců (4 dotázaní). Jedenkrát byly uvedeny:

- nedostatek financí na podporu dalšího vzdělávání personálu,
- vysoké provozní náklady a
- potíže při získávání finančních prostředků.

Nejčastějším problémem zařazeným do okruhu **„personální zajištění služby“** (nejméně jednu potíž v této kategorii uvedlo 39 respondentů) byl nedostatek pracovníků přímé péče (11 respondentů). Následoval bližší nespécifikovaný nedostatek personálu (10 respondentů), nedostatečné finanční ohodnocení zaměstnanců (7)³ a nedostatek kvalifikovaného personálu (6). Za pozornost nicméně stojí i další specifické a méně často zmiňované potíže:

- rekrutace nových pracovníků s odpovídající kvalifikací, nedostatečná připravenost pracovníků z rekvalifikačních kursů pořádaných úřadem práce, náročnost povolání (4 dotázaní),
- nedostatek odborného personálu, specialistů (3),
- velká fluktuace pracovníků (3),
- potíže se zastoupením pracovníků při dovolených, při zajištění doprovodu klientů do jiných zařízení apod. (2) a
- vzdělávání a odbornost zaměstnanců, chybějící kontinuální vzdělávání v odborných kurzech, nutnost zaškolovat zaměstnance, kteří nejsou dostatečně odborně vybaveni (2).

V souvislosti s problémovým okruhem **„problémy s kapacitou, při poskytování služeb, nedostatečné materiální a tech-**

Tabulka č. 2: Souhrnné srovnání četností jednotlivých problémových okruhů

Označení problémového okruhu	Četnost		
	abs.	v % respondentů uvádějících problémovou oblast (N=124)	v % všech respondentů (N=156)
„nedostatek financí“	64	52	41
„personální zajištění služby“	39	31	25
„problémy s kapacitou, při poskytování služeb, nedostatečné materiální a technické vybavení“	26	21	17
„nefinanční aspekty fungování systému, koncepční otázky“	26	21	17
„situace týkající se klientů a cílových skupin“	23	19	15
„systém financování“	21	17	13
„síť služeb a jejich návaznost“	18	15	12
„širší společenské souvislosti“	8	6	5

Pramen: Výzkumné šetření mezi poskytovateli sociálních služeb, VÚPSV, 2009.

nické vybavení“ (alespoň jeden aspekt z této kategorie uvedlo 26 dotázaných) byly nejčastěji mezi potížemi zmiňovány především nevyhovující prostory (14 respondentů). U tohoto aspektu přitom bylo uvedeno poměrně široké spektrum příčin tohoto stavu:

- bariéry, absence výtahu, točité schodiště, různé úrovně podlah ve spojených budovách,
- nevyhovující bydlení, vícelůžkové pokoje, obtížné zajištění soukromí,
- sociální zařízení bez madel,
- absence venkovních prostor, prostor pro relaxaci či společenské místnosti či
- absence prostoru pro personál, úložných prostor pro pomůcky a technické vybavení.

Dalším významným aspektem z tohoto problémového okruhu byla nedostatečná kapacita poskytované služby (uvedlo 7 respondentů). Tři respondenti uvedli potíže související s dopravou (např. dopravní služba do a ze zdrav. zařízení, autobusy MHD bez plošiny). Dvěma respondenty byly uvedeny potíže týkající se

- čekací doby (na přijetí, na vyšetření apod.),
- nedostatečného vybavení (nedostatečné vybavení pro pracovní terapii, pro hygienu - vany, odpovídající vybavení PC programy),
- přeplněnosti zařízení, vysokého počtu klientů vzhledem k personálnímu zajištění služby, nedostatku pracovníků na individuální přístup a podporu uživatelů a
- špatného technického stavu budovy, případně havarijního stavu některých jejich částí (což dále komplikuje péči o klienty).

Do tohoto problémového okruhu spadal také výrok respondenta, který mezi hlavní potíže zařízení přiřadil udržování budov a prostor zařízení.

Mezi **nefinančními aspekty fungování systému a koncepčními otázkami** (uvedlo 26 respondentů), které byly hodnoceny jako problematické, byla uvedena především značná administrativní zátěž (12 respondentů). Přičemž z toho v jednom případě bylo dále poukázáno rovněž na skutečnost, že vysoká administrativní zátěž se dotýká pracovníků přímo pečujících o klienty a značně komplikuje hlavní smysl jejich pracovní činnosti. Šest respondentů v souvislosti s nefinančními aspekty fungování systému a koncepčními otázkami zmiňovalo problémy vyplývající ze současné legislativy.⁴ Tři respondenti uvedli některou z následujících skupin potíží:

- neexistence dlouhodobé koncepce financování sociálních služeb, politická nejistota a nestabilita, časté legislativní změny,
- neodborná doporučení, přemíra a zmatek v požadavcích kladených na organizaci, neznalost problematiky při provádění metodických návštěv a inspekci, vysoké nároky na kvalitu služeb s ní-

kým pokrytím investic ze strany nadřízených orgánů a

- tvorba a aplikace standardů kvality (aktuální potíže s jejich tvorbou, s uplatněním některých požadavků u specifických skupin klientů, neochota k jejich aplikaci do každodenní praxe vzhledem k zaběhlé praxi, zejména u starších a „zkušenějších“ zaměstnanců apod.).
- Dvěma respondenty byly mezi potíže zařazeny překážky (dané stávajícími požadavky na poskytovatele sociálních služeb) bránící optimalizaci personálního stavu zařízení.

V rámci problémového okruhu zaměřeného na **situaci klientů a cílových skupin** (celkem uvedlo 23 respondentů) byl jako problematický nejčastěji chápán kontakt a spolupráce s příbuznými (11 respondentů).⁵ Opakovaně byly zmíněny také problémy při zajištění soukromí klientů (4), konfliktů a problémové situace s klienty (3)⁶, zdravotní stav přijímaných klientů (3) či nedostačující informace o sociálním či zdravotním stavu žadatelů od opatrovníka, respektive zdravotnického zařízení (2). Jednou byly jako problematické uvedeny následující jevy:

- chybějící služby pro specifické cílové skupiny (psychotici, alkoholici, mentálně handicapované osoby s problémovým chováním),
- nezpůsobilost zájemců o službu k právním úkonům,
- obecné konstatování, že zájem o službu mají klienti, kteří neodpovídají cílové skupině zařízení, a
- nízké příjmy klientů a s tím související nízké ústatky klientů.

V souvislosti se **systémem financí** (uvedeny 21 respondenty) byla nejčastěji mezi problémy uvedena dotační politika (7 respondentů)⁷, otázky týkající se spoluúčasti klientů (6)⁸ a úhrad zdravotních pojišťoven (6)⁹ či nedostatečná podpora zařízení ze strany jeho zřizovatele (4). Poukázáno bylo také na nedostatek prostředků od MPSV či neodůvodněné snížení dotace MPSV (2) a možností vícezdrojového financování (2)¹⁰.

Z hlediska **fungování sítě služeb a jejich návaznosti** (18 respondentů) byla stěžejním problémem nedostačující spolupráce se zdravotnickými zařízeními (11 respondentů)¹¹. Opakovaně byla kritizována také špatná návaznost různých typů služeb (4)¹² a nedostatek praktických lékařů nebo jiných specialistů ve spádové oblasti zařízení (2). Jedenkrát byly v rámci tohoto problémového okruhu uvedeny:

- bezbariérové vstupy do zdravotnických zařízení,
- nedostatečná síť poskytovatelů sociálních služeb v regionu (přičemž respondent doplnil, že takto hodnotí síť všech typů sociálních služeb definovaných v zákoně o sociálních službách) a
- nejasnosti v oblasti sociálně zdravotní péče, přičemž respondentem bylo dopl-

něno, že jde o nejasnosti týkající se například zajištění přechodu klienta mezi zařízeními.

Širším společenským souvislostem se věnovalo pouze osm dotázaných, nicméně ve všech případech bylo poukázáno na velmi významné obecnější společenské faktory, které mohou negativně ovlivňovat fungování organizací poskytujících sociální služby, bránit jejich rozvoji nebo se promítat do situace jejich klientů. Dvěma respondenty byly uvedeny nízké hodnocení profese osob pracujících v těchto zařízeních a postoje bezprostředního okolí ke klientům zařízení. Dále bylo poukázáno (ve všech případech pouze jedním respondentem) na:

- nedůstojný a anonymní přístup ke klientům domova v nemocnici,
- neinformovanost o problematice osob se zdravotním postižením a zkreslené představy o nich, nezájem veřejnosti podpořit cílovou skupinu sponzorskými dary a na
- vzájemné vztahy mezi klienty.

Je zřejmé, že většina z uvedených širších souvislostí již vzhledem ke své povaze přesahuje možnosti jednotlivých zařízení či jejich zřizovatelů. To však význam těchto faktorů nijak nesnižuje, spíše to naznačuje potřebnost zapojení akterů, kteří se na tyto oblasti zaměřují (ať už působí přímo v rámci oblasti sociálních služeb nebo v některé jiné sféře – např. ve školství apod.).

Závěry

Dvě pětiny ze všech dotázaných poukázaly na problémy týkající se zajištění dostatku finančních prostředků. Čtvrtina dotázaných se věnovala problémům při personálním zajištění služby a další otázky týkající se provozu zařízení a poskytování služeb uvedla šestina dotázaných. Šesti-
nou respondentů byly uvedeny problémy týkající se různých nefinančních aspektů fungování systému sociálních služeb.

Převážná část respondentů, kteří mezi potížemi zařízení uvedli nedostatek financí, již bližší okolnosti tohoto problému nespecifikovala. Velice častá ovšem byla také finanční nejistota a problémy se zajištěním provozu organizace. Opakovaně byl zmíněn nedostatek finančních prostředků na investice a mzdových prostředků na přijetí zaměstnanců. V souvislosti se systémem financování byla nejčastěji mezi problémy uvedena dotační politika, nízká spoluúčast klientů, úhrady zdravotních pojišťoven či vztah zřizovatele k zařízení.

Mezi nefinančními aspekty, které byly hodnoceny jako problematické, byla uvedena především značná administrativní zátěž. V jednom případě bylo poukázáno na skutečnost, že vysoká administrativní zátěž se dotýká pracovníků přímo pečujících o klienty a značně komplikuje hlavní smysl jejich pracovní činnosti. Opakovaně byly zmíněny problémy vyplývající ze

současné legislativy. V souvislosti s provozem zařízení a podmínkami poskytování sociální služby v zařízení byly zmiňovány především nevyhovující prostory.

Z hlediska fungování sítě služeb a jejich návaznosti byla stěžejním problémem nedostačující spolupráce se zdravotnickými zařízeními. Opakovaně byla kritizována také špatná návaznost různých typů služeb a nedostatek praktických lékařů nebo jiných specialistů.

- 1 V článku jsou prezentována zjištění získaná v rámci výzkumného projektu podpořeného Ministerstvem práce a sociálních věcí HR181/09 Analýza a prognóza potřeb poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením.
- 2 V tabulce jsou uvedeny procentuální podíly jednotlivých typů poskytovaných sociálních služeb vzhledem k celkovému počtu dotázaných poskytovatelů i vzhledem k celkovému počtu jimi provozovaných sociálních služeb. První údaj (kolik z dotázaných poskytovatelů sociálních služeb zajišťuje právě příslušnou sociální službu) tak charakterizuje vzorek poskytovatelů sociálních služeb, druhý údaj (poměrné zastoupení jednotlivých uváděných typů sociálních služeb na jejich celkové struktuře) zachycuje strukturu jimi zajišťovaných sociálních služeb. Každý z těchto údajů tak vypovídá o odlišném aspektu, nicméně s výjimkou možnosti „jiné“ a celkového součtu vycházejí z totožných hodnot a rozdílů v rozložení údajů napříč jednotlivými typy sociálních služeb jsou proto naprosto zanedbatelné. Výraznější roz-

díl u možnosti „jiné typy sociálních služeb“ souvisel s možností uvést více typů sociálních služeb. Procentuální údaje vypočtené z celkového počtu poskytovatelů, respektive z celkového počtu sociálních služeb jsou použity pouze pro potřeby charakteristiky zkoumaného vzorku. V dalším textu již nebudou sledovány úhrnné údaje ani za všechny poskytovatele sociálních služeb, ani za všechny sociální služby zajišťované dotázanými poskytovateli. Důvodem jsou odlišné zaměření a povaha jednotlivých typů sociálních služeb a skutečnost, že součty hodnot napříč jednotlivými sociálními službami (a od nich odvozované procentuální údaje) by patrně byly zavádějící. V případě výpočtu procentuálních statistik pro jednotlivé typy sociálních služeb (nebo poskytovatelů, kteří je zajišťují) již budou v dalším textu prezentována pouze procenta ze součtu za příslušný typ sociální služby (případně za poskytovatele, který je zajišťuje).

- 3 Do této kategorie byly zařazeny tyto varianty odpovědí: nedostatek mzdových prostředků, nízké ohodnocení a nízká motivační složka platu.
- 4 Konstatována byla jak obecně její nejasnost či nedostatečná propracovanost, tak také nesoulad některých norem (např. hygienické předpisy nejsou v souladu s trendy v sociálních službách) nebo neprovázanost legislativy z různých oblastí (MPSV, MŠMT, MZČR).
- 5 Do této kategorie spadalo více typů potíží souvisejících s příbuznými klienty. Jednalo se o kontakt a spolupráci s příbuznými, nezájem a nespolečnost rodiny nebo zákonného zástupce a neochotu rodiny přispívat na pobyt klienta s nízkým příjmem.
- 6 Byly uvedeny tyto konfliktní situace: klient nesdělí výši příspěvku a využívají jej hlavně jeho rodinní příslušníci, nezájem klientů o aktivity zajišťova-

né zařízením či ponižování zaměstnanců klienty. V případě obou posledně jmenovaných potíží je samozřejmě nutné vzít v úvahu, že jde o pohled jedné ze stran, které jsou v konfliktu zainteresovány.

- 7 Konkrétně byly jako její nedostatky vnímány tyto její aspekty: nízké dotace, nedostatečná dotační politika, nesystémovost dotací, systém přerozdělování, který nevychází z individuálních potřeb organizace, složitost vyřizování žádosti o dotaci.
- 8 Nízká spoluúčast klientů, nevyužívání příspěvku na péči na hrazení služby a nedostatečná legislativa pro možnosti úhrad klientů a jejich příbuzných za nedoplatky za služby.
- 9 Přístup zdravotních pojišťoven, nízké dotace a snižování úhrad od zdravotních pojišťoven a nevyřešený postup proplácení odbornosti 913 zdravotními pojišťovnami.
- 10 V jednom případě se jednalo o skutečnost, že obce, jejichž občané využívají služby, zařízení nepodporují, ve druhém bylo jako problém chápáno to, že sociální služba je financována pouze v ročním horizontu.
- 11 Konkrétně byla uváděna nedostatečná spolupráce se zdravotnickými zařízeními nebo s lékaři a neochota odborných lékařů docházet do domova.
- 12 Zahnuje jak případy, kdy byla návaznost hodnocena kriticky všeobecně, i případy, kdy byly uvedeny konkrétní oblasti, v nichž byla návaznost vnímána kriticky (konkrétně se jednalo o návaznost služeb zdravotnické péče a návaznost sociálních služeb pro osoby mimo cílovou skupinu).

Autor je pracovníkem VÚPSV a sociálními službami se zabývá dlouhodobě.

K poskytování hmotné podpory v rámci investičních pobídek

Dne 27. dubna 2010 nabylo účinnosti nařízení vlády č. 97 ze dne 22. března 2010, kterým se mění nařízení vlády č. 515/2004 Sb., o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst a hmotné podpoře rekvalifikace nebo školení zaměstnanců v rámci investičních pobídek.

Investiční pobídky jsou podle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti (APZ), kterým se u zaměstnavatele, kterému bylo vydáno rozhodnutí o příslibu investiční pobídky podle zákona č. 72/2000 Sb., o investičních pobídkách a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, hmotné podpoře vytváření nových pracovních míst a rekvalifikace nebo školení nových zaměstnanců.

Hmotnou podporu na vytváření nových pracovních míst a na rekvalifikaci nebo školení nových zaměstnanců poskytuje zaměstnavateli na základě písemné dohody Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). Je účelově určena a nemůže být použita k jinému účelu, než je uveden v dohodě o jejím poskytnutí. Nedodržení podmínek sjednaných v dohodě nebo nevrácení hmotné podpory ve stanoveném termínu je porušením rozpočtové kázně a je postihováno podle zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, ve znění pozdějších předpisů. Zaměstnavateli, kterému byla poskytnuta tato hmotná podpora, nelze po dobu účinnosti sjednaných dohod poskytnout na stejný účel další příspěvek z prostředků APZ.

Hmotná podpora na vytváření nových pracovních míst může být poskytnuta

zaměstnavateli, který vytvoří nová pracovní místa v územní oblasti, ve které je průměrná míra nezaměstnanosti za 2 ukončená pololetí předcházející datu předložení záměru zaměstnavatele získat investiční pobídky nejméně o 50 % vyšší než průměrná míra nezaměstnanosti v České republice. Do celkového počtu nově vytvořených míst se zahrnují místa vytvářená ode dne předložení záměru získat investiční pobídky.

Hmotná podpora rekvalifikace nebo školení zaměstnanců může být zaměstnavateli za stejných podmínek poskytnuta na částečnou úhradu skutečně vynaložených nákladů. Školením se pro účely investičních pobídek rozumí teoretické a praktické vzdělávání, získávání znalostí a dovedností pro pracovní zařazení zaměstnanců, které odpovídají požadavkům stanoveným zaměstnavatelem. Školení může být zajišťováno i zaměstnavatelem.

Výši hmotné podpory na jedno nově vytvořené pracovní místo a na rekvalifikaci nebo školení zaměstnanců stanoví nařízení vlády č. 515/2004 Sb., o hmotné podpoře na vytváření nových pracovních míst a hmotné podpoře rekvalifikace nebo školení zaměstnanců v rámci investičních pobídek, ve znění pozdějších předpisů. Dne 27. dubna 2010 nabylo účinnosti nařízení vlády č. 97 ze dne 22. března 2010, kterým se toto nařízení vlády mění.

Výše hmotné podpory zaměstnavateli na vytváření nových pracovních míst v rámci investičních pobídek se nemění a činí i nadále 50 000 Kč na jedno nové pracovní zřízené místo. Územní oblastí se rozumí území okresu, v němž je investiční akce umístěna, nebo spádová oblast. Do spádové oblasti patří kromě okresu, v němž je investiční akce umístěna, i okresy, z jejichž území do obce, v níž je umístěna investiční akce, netrvá doba dojezdění prostředky hromadné dopravy více než jednu hodinu.

Výše hmotné podpory rekvalifikace nebo školení zaměstnanců v rámci investičních pobídek činí nově 25 % oproti předchozím 35 % vynaložených nákladů.

Výše hmotné podpory je nyní stanovena diferencovaně v závislosti na velikosti žádajícího podniku a na tom, zda se jedná o zaměstnanec se zdravotním postižením nebo znevýhodněné zaměstnanec.

Je-li žadatelem malý podnik, činí výše hmotné podpory v územní oblasti 45 %, je-li o střední podnik, činí výše hmotné podpory v územní oblasti 35 % z nákladů na rekvalifikaci nebo školení zaměstnanců [čl. 38 ve spojení s čl. 39 odst. 2 nařízení Komise (ES) č. 800/2008 ze dne 6. srpna 2008, kterým se v souladu s články 87 a 88 Smlouvy o ES prohlašují určité kategorie podpory za slučitelné se společným trhem (obecné nařízení o blokových výjimkách), publi-

kované v Úředním věstníku EU L 214 ze dne 9. srpna 2008].

V případě rekvalifikace nebo školení zaměstnanců se zdravotním postižením nebo znevýhodněných zaměstnanců podle nařízení Komise (ES) č. 800/2008 ze dne 6. srpna 2008 [čl. 2 bod 18) nařízení Komise (ES) č. 800/2008 ze dne 6. srpna 2008] činí výše hmotné podpory v územní oblasti u malých podniků 55 %, u středních podniků 45 % a u velkých podniků 35 % z nákladů na jejich rekvalifikaci nebo školení.

Co se rozumí malým a středním podnikem, stanoví Čl. 2 bod 7) ve spojení s Přílohou I. nařízení Komise (ES) č. 800/2008 ze dne 6. srpna 2008. Co se rozumí velkým podnikem stanoví Čl. 2 bod 8) ve spojení s Přílohou I. nařízení Komise (ES) č. 800/2008 ze dne 6. srpna 2008.

Výše hmotné podpory rekvalifikace nebo školení se stanovuje z předpokládaných nákladů uvedených ve sjednané dohodě.

Další změna nastala v právní úpravě zjišťování počtu nových pracovních míst v případě zavádění nové výroby a v případě rozšíření dosavadní výroby. Novými pracovními místy se rozumí pracovní místa vytvořená zaměstnavatelem na základě sjednané dohody, na nichž jsou umístění státní občané ČR nebo státní příslušníci jiného členského státu EU nebo jejich rodinní příslušníci. Tyto osoby musí mít u tohoto zaměstnavatele sjednané pracovní poměr na dobu neurčitou.

V případě zavádění nové výroby se počet nových pracovních míst nyní zjišťuje podle průměrného přepočteného počtu zaměstnanců v posledním kalendářním měsíci, který byl podle dohody stanoven pro vytvoření pracovních míst. Nebude-li v tomto období zjištěn dohodnutý počet

vytvořených pracovních míst, zjišťuje se počet nových pracovních míst v případě zavádění nové výroby podle průměrného přepočteného počtu zaměstnanců za období 3 kalendářních měsíců následujících po termínu, který byl podle dohody stanoven pro vytvoření pracovních míst.

V případě rozšíření dosavadní výroby se počet nových pracovních míst zjišťuje jako rozdíl mezi průměrným přepočteným počtem zaměstnanců v posledním kalendářním měsíci, který byl podle dohody stanoven pro vytvoření pracovních míst, a průměrným přepočteným počtem zaměstnanců za období 12 kalendářních měsíců předcházejících investičního záměru zaměstnavatelem. Nebude-li uvedeným způsobem zjištěn dohodnutý počet vytvořených pracovních míst, zjistí se počet nových pracovních míst v případě rozšíření dosavadní výroby jako rozdíl mezi průměrným přepočteným počtem zaměstnanců za 3 kalendářní měsíce následující po termínu, který byl podle dohody stanoven pro vytvoření pracovních míst, a průměrným přepočteným počtem zaměstnanců za období 12 kalendářních měsíců předcházejících předložení investičního záměru zaměstnavatelem.

Při zjišťování průměrného přepočteného počtu zaměstnanců se postupuje podle ustanovení § 11 vyhlášky č. 518/2004 Sb., kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

V přechodném ustanovení nařízení vlády se stanoví, že při zjišťování počtu nových pracovních míst v případě zavádění nové výroby a v případě rozšíření dosavadní výroby výše uvedeným způsobem se postupuje také tehdy, případně-li termín, který byl podle dohody stanoven pro vytvoření pracovních míst, do období po

dni nabytí účinnosti tohoto nařízení nebo do období přede dnem nabytí účinnosti nařízení vlády č. 97/2010 Sb., tj. před 27. dubnem 2010, a nebyl-li zjištěn dohodnutý počet pracovních míst podle nařízení vlády č. 515/2004 Sb., ve znění účinném do dne nabytí účinnosti nařízení vlády č. 97/2010 Sb., tj. do 27. dubna 2010.

Průměrnou mírou nezaměstnanosti se pro účely tohoto nařízení rozumí průměrná míra nezaměstnanosti za 2 pololetí předcházející datu, kdy zaměstnavatel předložil záměr získat investiční pobídky podle ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. 72/2000 Sb., o investičních pobídkách, a to

- a) podle statistiky MPSV v případě míry nezaměstnanosti za území, které odpovídá správnímu obvodu příslušného úřadu práce,
- b) podle analýzy ministerstva v případě míry nezaměstnanosti ve spádové oblasti.

Hmotnou podporu na vytváření nových pracovních míst a hmotnou podporu rekvalifikace nebo školení poskytuje MPSV na základě sjednané dohody a bezhotovostně ji ve sjednaných lhůtách převede na účet zaměstnavatele vedený u peněžního ústavu.

Má-li být jednotlivému zaměstnavateli poskytnuta hmotná podpora rekvalifikace nebo školení, jejíž hodnota na jeden projekt přesahuje v době podání záměru získat investiční pobídky (§ 3 odst. 1 zákona č. 72/2000 Sb., o investičních pobídkách) v českých korunách částku odpovídající nově 2 000 000 EUR (namísto dosavadního 1 000 000 EUR), vyžaduje se k jejímu poskytnutí předchozí oznámení a schválení Komisí Evropských společenství (Čl. 6 odst. 1 písm. g) nařízení Komise (ES) č. 800/2008).

Olga Bičáková

Poznatky z praxe

Obce a veřejná služba

Petr Beck, Petr Niederle

Institut veřejné služby byl implementován do systému pomoci v hmotné nouzi zákonem č. 382/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Novela vstoupila v účinnost od 1. ledna 2009. Od téhož data mají obce možnost organizovat veřejnou službu. Následující příspěvek seznamuje z některými výsledky šetření provedeného MPSV po roce od zavedení této možnosti.

Veřejná služba je další z možností zachování pracovních schopností a dovedností osob v hmotné nouzi, které dlouhodobě setrvávají ve stavu hmotné nouze, a to většinou s odvoláním na obtíže při vyhledávání vhodného zaměstnání. Doplňuje tak veřejně prospěšné práce organizované obcí ve spolupráci s úřadem práce, který poskytuje na úhradu mezd těchto osob finanční prostředky, krátkodobé zaměstnání a dobrovolnickou službu. Veřejnou službou se rozumí pomoc obci v záležitostech, které

jsou v zájmu obce, zejména při zlepšování životního prostředí v obci, udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství, pomoci v oblasti kulturního rozvoje a sociální péče. Základní principy veřejné služby upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o pomoci v hmotné nouzi). Obcím není zákonem o pomoci v hmotné nouzi uložena povinnost pro osoby v hmotné nouzi veřejnou službu organizovat, záleží na jejich rozhodnutí, zda

výkon veřejné služby svým občanům, kteří se nacházejí v hmotné nouzi, umožní. V této souvislosti je nutné uvést, že z celkového počtu obcí v České republice (6258 v roce 2008) nemají žádné osoby v hmotné nouzi ve 2114 obcích (centrální databáze systému hmotné nouze - květen 2010). V případě, že obec veřejnou službu organizuje, uzavírá s osobou v hmotné nouzi písemnou smlouvu o výkonu veřejné služby. Obec tuto smlouvu s osobou uzavírá v rámci samostatné působnosti (§ 62b zákona o pomoci

v hmotné nouzi). Zároveň uzavírá pojistnou smlouvu kryjící odpovědnost za škodu na majetku nebo zdraví, kterou osoba vykonávající veřejnou službu způsobí nebo jí bude způsobena. Úkoly uložené zákonem o pomoci v hmotné nouzi obci v samostatné působnosti může obec přenést na příspěvkovou organizaci obce úpravou zřizovací listiny této organizace, popřípadě na jinou organizaci prostřednictvím smlouvy, schválené radou obce. Za výkon veřejné služby nenáleží osobě v hmotné nouzi odměna.

Dotazníkové šetření o veřejné službě

Po roce trvající možnosti zřizovat veřejnou službu pro osoby v hmotné nouzi přistoupilo Ministerstvo práce a sociálních věcí k vyhodnocení dosavadních zkušeností obcí s jejím organizováním. K uvedenému účelu využilo dotazníku, který obsahoval převážně uzavřené otázky s možností jednoznačných odpovědí. Vedle toho bylo položeno několik otevřených otázek, zaměřených na pozitivní i negativní zkušenosti s organizováním veřejné služby a na případné náměty k jejímu zlepšení. Dotazníky byly rozeslány prostřednictvím Ministerstva vnitra na všechny obce v České republice (6258). Vyplněných dotazníků se vrátilo 1596, což činí přibližně 26 % z celkového počtu obcí v České republice. Vezmeme-li v úvahu počet obcí, v nichž se osoby v hmotné nouzi nenacházejí, a proto ani nemohou veřejnou službu organizovat, a předpokládáme-li, že z tohoto důvodu vyplněný dotazník nezaslaly, lze závěry z tohoto šetření považovat za dostatečně reprezentativní. Předpokládá se, že závěry dotazníkového šetření budou využity při přípravě novely zákona o pomoci v hmotné nouzi, která je v současné době Ministerstvem práce a sociálních věcí připravována. Prvním zajímavým údajem je předpokládané organizování veřejné služby v rámci jednotlivých krajů. Zatímco v počtu obcí, které odeslaly vyplněné dotazníky, figurují na prvních třech místech Středočeský (286), Jihomoravský (248) a Jihočeský (161) kraj, které mají fakticky nejvyšší počet obcí na svém území v rámci České republiky, tak v poměru obcí, které zaslaly vyplněný dotazník, k celkovému počtu obcí na území kraje, se na prvních místech umístily malé kraje, a to kraj Liberecký, Karlovarský a Zlínský. Lze proto předpokládat, že v těchto krajích vytvořilo možnosti k výkonu veřejné služby pro osoby v hmotné nouzi poměrně více obcí.

Obce, které neorganizují veřejnou službu

První uzavřenou otázkou dotazníku byl dotaz, zda obec (město) využívá veřejnou službu. Odpovědi rozdělily soubor 1596 obcí, které zaslaly vyplněný dotazník, na dvě skupiny. První z nich, tj. obce, které neorganizovaly veřejnou službu, byla početnější a tvořilo ji 959 obcí, tj. 60 %. Pokud obce uvedly, že veřejnou službu neorganizují, měly na základě otevřené otázky uvést důvody, proč není veřejná služba obcí využívána a co by bylo nutné upravit, aby byla organizována.

Obce nejvíce uváděly, že osoby, které se nacházejí v hmotné nouzi, nemají o veřejnou službu zájem a ani u příslušných obecních úřadů nevznášejí požadavek na její zřízení (v 237 případech - cca 25 % z celkového počtu obcí, které veřejnou službu neorganizují). Z toho lze usuzovat, že osoby v hmotné nouzi se neobracejí na zástupce obce, zda-li by pro ně mohli organizovat určitou činnost v rámci veřejné služby. Podstatné však je, že těmto osobám zřejmě nevádí, že jim částka živobytí po určité době v souladu s ustanoveními zákona o pomoci v hmotné nouzi poklesne na existenční minimum. Lze se domnívat, že tyto osoby získávají peněžní prostředky prostřednictvím jiných aktivit, které však oficiálně neuvádějí, a vystavují se tak riziku neoprávněného získávání dávek pomoci v hmotné nouzi. Významný počet obcí rovněž uváděl, že jsou malé, veřejná služba pro ně není přínosem a nemají potřebné podmínky pro její organizování (ve 127 případech - cca 13,3 %). Ve 109 případech (cca 11,4 %) postrádají pracovníka, který by veřejnou službu v obci organizoval. V 72 případech (cca 7,5 %) uvádějí jako důvod nedostatek finančních prostředků ke krytí výdajů spojených s veřejnou službou a v 69 případech (cca 7,2 %) veřejnou službu neorganizují pro její administrativní náročnost a komplikovaný systém jejího organizování. Často uváděným důvodem, proč obec veřejnou službu neorganizuje, bylo, že obec dává přednost zaměstnávání osob v hmotné nouzi na veřejně prospěšných pracích (109 případů, tj. cca 11,4 %), které jsou spoluorganizovány a z větší části hrazeny úřady práce. Obce rovněž pro uvedený účel využívají obecně prospěšné práce, které patří mezi alternativní tresty výkonu odnětí svobody (18 případů - tj. cca 1,9 %). V několika případech bylo ještě uváděno, že obec veřejnou službu neorganizuje, protože má nedostatečnou zkušenost s jejím organizováním. Zajímavé je, že v 15 případech (cca 1,6 %) rada obce organizování veřejné služby neodsouhlasila.

Zkušenosti obcí, které veřejnou službu organizují

Druhou skupinu obcí, které zaslaly vyplněný dotazník, tvoří obce, které v roce 2009 veřejnou službu organizovaly. Bylo jich 637 z celkového počtu obcí, které zaslaly vyplněný dotazník, tj. 40 %. V dotazníku odpovídaly na další otázky, které se jí týkaly praktického zabezpečení veřejné služby v jejich obci. Protože možnost organizování veřejné služby není dána pouze v samostatné působnosti obce, ale existuje i možnost jejího delegování na příspěvkovou organizaci obce, popřípadě na jinou organizaci, která v rámci obce působí a má možnost určité činnosti ve prospěch obce zabezpečovat, směřovala první otázka právě na organizátora veřejné služby. Ze 637 obcí jich 544 (85 %) odpovědělo, že si veřejnou službu organizují samy. Ze 637 obcí přenesou vlastní působnost v této věci na příspěvkovou organizaci obce, a to nejčastěji změnou zřizova-

cí listiny této organizace, 51 obcí, tj. 8 %. V případě jiných organizací, které zabezpečovaly pro obec veřejnou službu, byla tato delegace realizována smluvní formou. Z dotazníku vyplynulo, že 84 organizací zabezpečuje veřejnou službu namísto obcí, což se rovná 13 %. Jako jiné organizace byly zvláště zmiňovány sociální a pečovatelské služby, technické služby či diecézní a charitativní organizace.

Vzhledem k tomu, že se obce mohou mezi sebou dohodnout o společné organizaci veřejné služby a uzavřít k tomu veřejnoprávní smlouvu, zaměřila se další otázka i na tuto situaci. Ze 637 obcí organizuje 56 obcí (cca 9 %) veřejnou službu i pro okolní obce, a to v rozpětí od 1 obce po 51 obcí. Většina obcí uvedla, že zabezpečuje veřejnou službu pro 1 jinou obec. Nejvíce organizují veřejnou službu pro ostatní obce město Jičín z Královéhradeckého kraje (51 obcí), pro 24 obcí město Humpolec z kraje Vysočina a pro 18 obcí město Duchcov z Ústeckého kraje.

Další otevřená otázka byla zaměřena na činnosti, které jsou v rámci veřejné služby vykonávány. Spektrum činností, které je možné v rámci veřejné služby vykonávat, je dosti široké. Obce mohou organizovat najednou i více činností. Zákon o pomoci v hmotné nouzi vyjmenovává tyto činnosti příkladem. Jedná se zejména o zlepšování životního prostředí, udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství, pomoc v oblasti kulturního rozvoje a sociální péče. Podle těchto kritérií je rozdělena i otázka a umožňuje vyjmenovat i jiné činnosti. Nejvíce obcí (606, tj. 95 %) osoby v hmotné nouzi zaměstnává při udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství. Další frekventovanou činností je zlepšování životního prostředí (386 obcí, tj. 60 %). V oblasti kulturního rozvoje je veřejná služba vykonávána u 91 obcí (14 %) a v sociální péči u 85 obcí (13 %). Jiné než výše zmíněné činnosti provádí 86 obcí (14 %). Mezi ně patří např. pomoc při odstraňování škod po povodních, otvírání a zavírání místního hřbitova, úklid v neziskových organizacích, výpomoc v psím útulku, pomocné práce a úklid v ZOO, řízení dopravy na přechodu pro chodce, úklidové a vyklízeč práce v základních a mateřských školách, pomoc při organizování kulturních akcí, podpora hasičů a loutkohereckého kroužku, balení knih ve veřejné knihovně, roznáška písemností po městě, drobná administrativní činnost v městských organizacích, údržba místních sportovišť aj.

Při výkonu veřejné služby je důležitá role organizátora (dohlázečitele). Obecní úřad má totiž v případě, že se obec rozhodne veřejnou službu organizovat, stanovený zákonem o pomoci v hmotné nouzi určité povinnosti. Kromě povinnosti uzavírat smlouvu o výkonu veřejné služby a pojistnou smlouvu má udělovat rovněž závazné pokyny při jejím výkonu, zabezpečovat jeho kontrolu, informovat příslušný orgán pomoci v hmotné nouzi o tom, že příslušná osoba zahájila nebo ukončila veřejnou službu, a o způsobu

jejího výkonu. Otázka v dotazníku zkoumala, kdo tyto činnosti zabezpečuje, zda zaměstnanec příslušného úřadu a nebo osoba zaměstnaná jako organizátor veřejné služby v rámci veřejně prospěšných prací podporovaných úřadem práce. Ve větší míře, a to u 522 obcí (82 %), tyto úkoly zabezpečují zaměstnanci úřadu. U 128 obcí (20 %) se využívá pomoc osob zaměstnaných v rámci veřejně prospěšných prací. Některé obce využívají obě možnosti najednou. Podle zjištěných dat lze tvrdit, že z 522 obcí má v náplni své práce organizování veřejné služby 784 zaměstnanců, což je průměrně 1,5 zaměstnanec na obec. V rámci veřejně prospěšných prací se organizování veřejné služby věnuje 238 pracovníků, což z počtu 128 obcí znamená průměrně 1,9 pracovníka na obec.

Pro potřeby budoucí praxe je důležitý údaj o maximálním počtu míst pro osoby v hmotné nouzi vytvořených obcí v rámci veřejné služby v některém z kalendářních měsíců roku 2009. Údaje se pohybují v rozptýlení od 1 do 340 míst. Nejvíce míst, a to 340, nabídl osobám v hmotné nouzi Litvínov (Ústecký kraj). Dále následují města Karviná (Moravskoslezský kraj) - 293 míst, Chomutov (Ústecký kraj) - 287 míst, Olomouc (Olomoucký kraj) - 280 míst a Břeclav (Jihomoravský kraj) - 250 míst. Podle statistik, které má Ministerstvo práce a sociálních věcí k dispozici díky aplikačnímu programu OKnouce, vykonává průměrně měsíčně veřejnou službu v rámci České republiky zhruba 11 400 osob v hmotné nouzi.

Poslední uzavřená otázka dotazníku se týkala nákladů obcí na veřejnou službu vynaložených z jejich rozpočtů. Údaje v odpovědích se výrazně lišily a bylo nutné dodatečně některé z uváděných vysokých nákladů osobními dotazy korigovat. Ve

128 případech obce uvedly, že jejich náklady jsou nulové, 471 obcí vyčíslilo náklady v rozmezí od 50 Kč až do 857 418 Kč a 38 obcí položku nákladů nevyplnilo. Nejvíce obcí, a to 170, uvedlo, že mají náklady v rozmezí od 1000 do 4999 Kč a minimální a maximální počet míst pro osoby na veřejné službě, které se těmito 170 obcím podařilo v některém z kalendářních měsíců roku 2009 vytvořit, se pohyboval od 1 místa po 24 míst.

Náměty obcí na zlepšení institutu veřejné služby

Otevřené otázky, uvedené v závěru dotazníku, se zaměřily na možnosti případného zlepšení organizace veřejné služby a na zkušenosti z jejího ročního organizování. Z celkového počtu obcí, které organizují veřejnou službu (637), jich 169 uvedlo náměty na úpravu jejího organizování, a to včetně námětů týkajících se její legislativní úpravy a hodnocení. Znamená to, že 468 obcí žádné návrhy na zlepšení nemělo. Dá se proto předpokládat, že jim aktuální možnosti organizování veřejné služby vyhovují. Nejčastějším byl požadavek státních dotací veřejné služby, a to jak na organizátory veřejné služby v obcích včetně kontrolních orgánů, tak i na úhradu materiálního zabezpečení, tj. především na pracovní a ochranné pomůcky. Obdobně často, a to v různých podobách, jsou předkládány náměty týkající se zásadní změny organizace veřejné služby, především uložit obci povinnost organizovat veřejnou službu nebo přenést tuto působnost na stát prostřednictvím úřadů práce, přičemž tato povinnost by platila pouze tehdy, nachází-li se v obci alespoň jedna osoba v hmotné nouzi. S těmito náměty souvisí i požadavek zavést pro osoby v hmotné nouzi povinnost účastnit se veřejné služby ve stanoveném rozsahu

hodin. Řada námětů směřuje k úpravě počtu odpracovaných hodin, a to jak k jejich zvýšení, tak k určitě diferencované bonifikaci v případě odpracování více než 30 hodin. Důležité jsou náměty, které se týkají požadavku větší informovanosti obcí o osobách v hmotné nouzi i informovanosti osob v hmotné nouzi o možnosti zajištění veřejné služby v obci, v regionu, v kraji. Na úrovni kraje se pak doporučuje organizovat setkání (semináře) k problematice veřejné služby a získané pozitivní i negativní poznatky zpracovávat následně do metodiky veřejné služby. Pro praxi je považováno za důležité i zpracování vzorů jednotlivých smluv, které obec v rámci veřejné služby může uzavřít s jinými organizacemi. S tím souvisí i doporučení přesnějšího vymezení vazby na pracovněprávní předpisy. Velký počet námětů se týkal posuzování zdravotní způsobilosti pro výkon veřejné služby a možnosti prokazování nezpůsobilosti k jejímu výkonu.

Závěr

Ministerstvo práce a sociálních věcí využije náměty získané prostřednictvím dotazníkového šetření při práci na připravované novele zákona o pomoci v hmotné nouzi. Zároveň připraví a vydá informativní brožuru pro obce, která bude obsahovat podrobné návody potřebné k organizování veřejné služby, a to s využitím pozitivních zkušeností obcí, které veřejnou službu s úspěchem zorganizovaly a organizují. Ukazuje se, že veřejná služba vytváří pracovní uplatnění pro osoby, které v minulosti obtížně své uplatnění na trhu práce hledaly, a motivuje je k zachování pracovních schopností a dovedností.

Autoři jsou pracovníky MPSV.

Zajímavosti ze zahraničního tisku

Organizace zaměstnavatelů v období krize

Podle nového materiálu ILO „Employers' Organisations responding to the impact of the crisis“ sehrály významnou roli v celosvětovém úsilí o zmírnění dopadů ekonomické krize organizace zaměstnavatelů. Ty hrají tradičně aktivní úlohu při vytváření národních politik trhu práce a období ekonomické krize není v tomto směru výjimkou. Reagovaly na její negativní důsledky a současně vytvářely podmínky pro dlouhodobější pozitivní změny, které v době krize vznikají.

Krize v řadě případů ovlivňuje i organizace zaměstnavatelů samotné. Na Novém Zélandu zaměstnavatelé na ni reagovali vytvořením organizace sdružující velké podniky, jejímiž členy se stalo více než 40 největších podniků či mezinárodních organizací z nejrůznějších sektorů. Dohromady

reprezentují podniky, které zaměstnávají téměř polovinu všech pracujících obyvatel Nového Zélandu. Vznikla tak platforma pro sdílení informací o efektivních opatřeních v oblasti výcviku a zaměstnávání, což jim umožňuje soustředit se na způsoby, jak se dostat z recese.

V období krize má velký význam sociální dialog. V řadě zemí byla přijata opatření na úrovni tripartity, jež mají zabránit propouštění. Týká se to i opatření na podporu malých a středních podniků. V Austrálii zaměstnavatelé podpořili daňové pobídky jako součást veřejného stimulačního plánu pro investory v privátním sektoru, což přispělo ke snížení ekonomického tlaku na tento sektor. Obdobně úspěšně si vedla organizace zaměstnavatelů v Arménii, kde se podařilo změnit daňové zákony a omezit

počet procedur předepsaných pro malé a střední podniky.

Řada opatření byla zaměřena na udržení pracovníků v zaměstnání co nejdéle a na vytvoření podmínek pro co nejrychlejší návrat na trh práce. Například v Singapuru vznikly za účasti organizace zaměstnavatelů týmy, které navštěvovaly podniky a seznamovaly je s celým spektrem dostupných opatření a poskytovaly jim rady a návody, jak implementovat opatření specifická pro danou organizaci či obor. Díky těmto opatřením, např. zkrácenému pracovnímu týdnu nebo dočasnému propuštění, se podařilo v prvním čtvrtletí roku 2009 zachovat pracovní místa pro více než 26 tisíc pracovníků, z nichž mnozí by bez nich byli propuštěni. V Norsku zase společné úsilí organizace zaměstnavatelů a odborů vedlo

k větší flexibilitě systému dočasného propouštění, v Turecku zaměstnavatelé iniciovali nové právní uspořádání práce na částečný úvazek.

V Nizozemsku se zaměstnavatelé zasadili o možnost zkrácené pracovní doby (až o 50 %), přičemž za neodpracovanou dobu dostávají zaměstnanci dávky v nezaměstnanosti. Schéma platí zpočátku po dobu maximálně tří měsíců s možností prodloužení dvakrát o 6 měsíců. Podmínkou je dohoda se

zaměstnanci o vzdělávání v období, kdy nepracují. V Jihoafrické republice zase organizace zaměstnavatelů přispěla k přijetí vzdělávacího programu s cílem zachránit pracovní místa. V rámci tohoto schématu jsou pracovníci, kteří by byli jinak propuštěni, posláni se na dobu tří až čtyř měsíců vzdělávat. Během této doby dostávají snížený plat, který je financován z prostředků na zabezpečení v nezaměstnanosti a z fondu na vzdělávání.

V Irsku se kromě jiného zaměřili i na pomoc absolventům, kteří ukončili školu a nemohli najít práci, získat pracovní zkušenosti. Pokud podniky, v nichž práci získávají, nejsou schopny je platit, zůstává jim nárok na sociální dávky, které dosud pobírali. Tímto způsobem se snad podaří zajistit, aby absolventi neemigrovali a nehledali pracovní příležitosti někde jinde.

Zdroj: www.ilo.org

Překonat krizi a podpořit růst zaměstnanosti

Podle výsledků studie ILO „Accelerating a job-rich recovery in G20 countries: Building on experience“ vypracované ve spolupráci s OECD opatření k omezení ekonomické krize přijatá v zemích G20 v letech 2009 a 2010 zachránila nebo přispěla k vytvoření zhruba 21 milionů pracovních míst. Na poklesu počtu pracovních míst z druhé poloviny roku 2008 se v první čtvrtině roku 2010 nic nezměnilo, i když je patrný začátek ekonomického oživení. Současně narůstá podíl neformálního zaměstnávání a chudoba v rozvíjejících se zemích. Reálné mzdy rostou rovněž jen slabě, a to ve všech mzdových kategoriích.

Politická reakce zemí G20 na globální krizi byla rychlá, rozhodná a rozsáhlá, opatření monetární politiky ke stabilizaci oslabených ekonomik byla rychle doplněna fiskálními opatřeními s cílem zachovat zaměstnanost, podpořit nové aktivity a ochránit pracovníky a domácnosti.

Rychlost, s jakou budou osoby hledající práci zapojeny do produktivního zaměstnání, bude záviset na síle ekonomického oživení

a zaměstnanosti, což je ovlivňováno mixem politik přijatých v jednotlivých zemích. Podle závěrů studie by i přes potřebu fiskální konsolidace neměla být předčasně opouštěna stimulační opatření přijatá v roce 2009. Růst je dosud křehký a poptávka soukromého sektoru je stále slabá. Opatření na podporu pracovních míst a sociální ochrana by měly být zachovány do té doby, než růst zaměstnanosti výrazně zesílí.

Ze zprávy je patrné, že zatímco země na jedné straně usilují o vybalancování tlaků na snížení rozpočtových deficitů s potřebou neukončit fiskální stimuly předčasně, na druhé straně pokračují v úsilí o přizpůsobení a zavedení opatření s cílem krizi překonat.

ILO analyzovala řadu opatření, jimiž státy reagovaly na krizi, a navrhuje, jak stimulovat poptávku po práci, rozšířit sociální ochranu a podpořit zaměstnanost a znalosti. Pro dosažení trvalého růstu pracovních míst definovala 6 úkolů:

- zabránit předčasnému ukončení zvláštních stimulačních opatření i přes potřebu fiskální konsolidace,

- udržet oživení a vytvořit cestu k inkluzivní globalizaci prostřednictvím lepšího vyvážení zaměstnanosti a sociální ochrany a makroekonomické politiky tím, že vyrovnaný růst globální ekonomiky bude založen na vyrovnaném růstu národních ekonomik,
- vycházet z propojení politiky zaměstnanosti a sociální ochrany a využívání výhod integrovaného přístupu, v němž jsou aktivity propojeny s cílem těžit z jejich potenciální synergie,
- postupně konsolidovat základní úroveň sociální ochrany ve všech zemích s cílem podpořit vyrovnanější ekonomický a sociální vývoj,
- respektovat potenciál „zelených“ pracovních míst a čistých technologií pozitivně ovlivnit zaměstnanost a životní prostředí,
- udržet koordinaci mezinárodní politiky.

Zpráva ILO je doplněna o statistické přehledy, zprávy o jednotlivých zemích a přehledy jejich politiky zaměstnanosti a sociální ochrany.

Zdroj: www.ilo.org

Informační servis čtenářům

Recenze:

Základy sociální politiky v souhrnu

Igor Toměš: *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*

Praha, Portál, 2010. 1. vyd. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3

Cílem autora tohoto nejen didaktického textu je vybavit studenty poznatky o cílech, funkcích, principech, nástrojích a účincích sociální politiky, o její sociální a ekonomické podmíněnosti a o aktuálních problémech i řešeních přijímaných v České republice a v zahraničí. Vede přitom studenty k pochopení procesů formování sociální politiky, k pochopení role různých subjektů v procesu její tvorby, k porozumění jejím všestranným účinkům a k osvojení si principů analýzy sociálních politik. V neposlední řadě směřuje k vytvoření předpokladů k nalézání sociálně i ekonomicky vhodných řešení sociálních problémů.

Seznamuje čtenáře s různými pojetími sociální politiky, vysvětluje základní pojmy

a nabízí přehled o vývoji sociálně politických idejí a institucí. Podává definice subjektů a objektů sociální politiky, věnuje se jejím cílům a vymezuje pojem sociální událost. Rozebírá zdraví, nemoc, invaliditu, mateřství, rodinu a děti, nezaměstnanost, stáří, chudobu a sociální dezintegraci jako sociální události. Pojednává o nástrojích, financování a organizaci sociální politiky, o správě a řízení sociálního systému. Věnuje se sociálním reformám v zahraničí, zejména v Evropě, české sociální reformě a soudobým trendům ve vývoji sociálních institucí. Knižka je koncipována a také využívána jako základní učebnice sociální politiky.

Publikace vychází ze dvou dřívějších učebnicových textů téhož autora, z nichž

první vyšel s finanční podporou Phare, zatímco druhé vydání vydal vlastním nákladem Socioklub. Recenzovaná kniha není třetím vydáním v pravém slova smyslu, ale nově zpracovaným textem, který reaguje na změny v české i evropské realitě po vstupu „nových zemí“ do Evropské unie. Je také reakcí na změny vyvolané zavedením nových kursů přednášek, jako jsou „Obory sociální politiky“, „Sociální správa“, „Sociální zabezpečení“ a „Řízení regionální sociální politiky“. Toto vydání připravil profesor Toměš pro ediční řadu Velké studium nakladatelství Portál.

Vzhledem k tomu, že v rámci sociální politiky jsou relevantní témata z oblasti sociologie, politologie, práva, demografie,

ekonomie a mnoha dalších oborů, vyžaduje ucelené zpracování problematiky sociální politiky velmi široký záběr. O jednotlivých dílčích tématech sociálního zabezpečení existuje dostatek odborné literatury, v níž jsou rozebírána - a mnohdy velice dobře - z pohledu různých autorů. Protože se kniha profesora Tomeše věnuje sociální politice a sociálnímu zabezpečení komplexně a s opravdu důslednou péčí, lze ji v mnohém považovat za průkopnickou, skutečně vědeckou publikaci.

Autor postupuje s důkladnou metodologickou pečlivostí od úvodních terminologických definic jednotlivých pojmů v sociál-

ní oblasti. Ty jsou zasazeny do kontextu a popsány z různých úhlů pohledu včetně historické geneze. Vývoj sociální politiky je zachycen od jejích počátků až do dnešní doby. Autor čerpá ze svých nezpochybnitelných věcných znalostí a prokazuje rovněž mezinárodní rozhled a zkušenosti získané z expertní činnosti v různých oblastech sociálního zabezpečení v desítkách zemí a v celé řadě mezinárodních organizací.

Sociální politika v tomto teoretickém pojetí není politickým kolbištěm a už vůbec ne ideologickou arénou pro výměnu argumentů. Je činností navýsost praktickou a pragmatickou. Jde o nalezení obecných

mechanismů, nástrojů a cest k uskutečnění a naplnění (samozřejmě různých a měnících se) vizí sociální politiky.

Hutná dobře teoreticky zpracovaná materie svědčí o poctivě odvedené práci a od čtenáře bude vyžadovat soustředěnou četbu a hluboký studijní zájem.

Tato kniha a její autor představují v tom nejlepším smyslu pokračování tzv. České školy sociální politiky, jejíž kořeny jsou v generaci prvorepublikových osobností. Je dobře, že Česká škola našla v osobnosti Igora Tomeše více než důstojného pokračovatele.

Jiří Biskup

Recenze:

Jak je na tom Česká republika ve sladování pracovního a soukromého života

Křížková, A. et al. (eds.) Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie.

Praha: SLON, 2008. 180 s. ISBN 798-80-86429-94-6

Editorkami publikace zaměřené na sladování profesního a rodinného života jsou odbornice ze Sociologického ústavu AV, které se této tematice dlouhodobě věnují - Hana Maříková, Alena Křížková, Zuzana Uhde, Hana Hašková a Radka Dudová. Vedle nich do publikace svými statemi přispěli Marta Vohlídalová, Sylva Höhne, Vladimír Špidla či Steven Saxonberg. Na 180 stranách se dotýkají základních témat, mapují nejnovější trendy ve sladování péče a práce v českém kontextu, a to s ohledem na legislativní změny a aktuální trendy v oblasti rodinné sociální politiky. Jednotlivé příspěvky na sebe logicky navazují a postupně představují témata české, ale také evropské rodinné politiky a jejich vzájemnou komparaci. Rodičovská „dovolená“, rodičovský příspěvek, institucionální péče o děti předškolního věku, zaměstnanost žen či pozice otce jako pečovatele - to jsou stěžejní témata, která tvoří červenou nit celé publikace.

V prvním příspěvku (Zkušenost Evropské unie: rovnost začíná v rodině), který pochází z pera Vladimíra Špidly, je nastíněn evropský kontext debat o práci a péči. „Rovnost začíná v rodině,“ hlásá autor a přibližuje základní principy a legislativní uspořádání, k nimž EU došla či směřuje. Zhodnocení ekonomického potenciálu žen a jejich participaci na trhu práce považuje za nezbytné. Musí však být doprovázena službami poskytujícími péči o děti a vést k harmonizaci soukromého a pracovního života.

Nové legislativní úpravy rodičovského příspěvku se ve druhé kapitole (Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku) věnuje Radka Dudová. Po krátkém historickém exkursu předkládá systematický výčet slabých míst aktuálního zákona. Třírychlostní systém rodičovského příspěvku sice představuje

v základu dobrou myšlenku, která však nebyla dotažena do konce. Nepamatuje se na institucionální zajištění péče o děti pro ty rodiče, kteří chtějí do práce nastoupit dříve a využít možnost nejrychlejšího (dvouletého) čerpání příspěvku. Podle autorky byla reforma jen promarněnou šancí na změnu, flexibilita, štedrost a rovnost, kterou má ztělesňovat, byla jen falešnou proklamací. Ve svém důsledku prohlubuje nerovnosti nejen mezi muži a ženami, ale i mezi ženami navzájem. Zdánlivá flexibilita ztroskotává mj. na nedostatečné státem garantované síti pečovatelských zařízení pro děti předškolního věku. Stát neinvestuje ani do dalších oblastí, které by harmonizaci pracovního a soukromého umožnily.

Institucionální péče o děti předškolního věku je tématem třetí kapitoly (Kam směřuje česká společnost v oblasti denní péče o předškolní děti?), jejíž autorkou je Hana Hašková. Popisuje dramatický pokles počtu zařízení po roce 1989, sleduje souvislost mezi počtem těchto zařízení a plodností žen v jednotlivých evropských zemích a shrnuje základní argumenty pro „nutnost vytvoření koncepce podpory kvalitních a fyzicky a finančně dostupných zařízení denní péče o předškolní děti.“ Letmo se rovněž dotýká individuální, soukromé péče. Tu podle ní využívají jen asi 1–2 % domácností, protože je finančně nedostupná, její rozsah však bude v budoucnu narůstat vzhledem k nedostatku míst ve státem podporovaných zařízeních.

Rodičovská (je) pro oba rodiče! Tak nazvala čtvrtou kapitolu Hana Maříková. Na základě kvalitativních rozhovorů s muži na rodičovské „dovolené“ a kvantitativních dat dokládá, že „muži využívají možnost pečovat spíše individuálně, ženy stále jako skupina.“ Vlivem strukturálního nastavení trhu práce a rodinné politiky je mužům

právo pečovat reálně upíráno. Bez dalších podpůrných programů otcové na rodičovskou „dovolenou“ nastupovat masově nezačnou, protože v současné době nemají ve srovnání se ženami reálné podmínky pro to stát se aktivním rodičem. Péče o děti je u nás redukována na problém soukromý, rodinný a převážně „ženský“.

Na zaměstnanost matek je primárně zaměřena kapitola pátá (Kdo se bojí zaměstnané matky?), v níž Alena Křížková a Marta Vohlídalová kladou do vzájemné souvislosti právo pečovat a pracovat a nemožnost uplatňovat obě zmíněná práva zároveň. Na rozdíl od evropských zemí jsme v ČR svědky „zdůrazňování konfliktu pracovního a rodinného života a tlaku na volbu jedné z těchto „možností“ [...] Rodinná politika nabrala ostrý kurs směrem k hodnotám familialismu“ (s. 86–87). V důsledku toho se mateřství stává přítěží a je penalizováno. Zaměstnané matky vzbuzují strach, obavy, a to na straně státu (stále plýtvajícího prostředky a potenciálem žen), zaměstnavatelů (nadále diskriminujících ženy coby potenciální či skutečné matky) i samotných žen - budoucích matek (čím dál častěji odkládajících své mateřství).

Srovnáním rané péče se zabývá Sylva Höhne v šesté kapitole (Raná fáze rodičovství - péče o děti ve vybraných evropských zemích). S odkazem na Esping-Andersenovu typologii vybírá z každého typu jednu zemi, jejíž rodinnou politiku porovnává s českou. Rozdílly mezi Velkou Británií, Německem, Švédskem, Itálií a Českou republikou v rodičovské „dovolené“ a ve státem podporované síti institucionální péče o děti mohou sloužit jako inspirace případných změn v české rodinné politice. V ČR je doposud podíl žen pracujících na částečný úvazek relativně nízký, podpora institucí poskytujících péči chabá, skloubení

pracovního a soukromého života je proto náročnější.

Podrobnější srovnání české a švédské sociální politiky přináší v kapitole sedm (Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku) Steven Saxonberg. Podle něj „zatímco v České republice panuje přesvědčení, že děti trpí, když navštěvují zařízení denní péče o děti, ve Švédsku naopak převažuje názor, že trpí, když jsou z těchto zařízení vyloučeny.“ Ve Švédsku jsou tato zařízení podporována, v ČR naopak rušena. Obě země se liší cílem, k němuž má rodinná politika směřovat: ve Švédsku je deklarovaným cílem rovnost pohlaví, český

systém spíše podporuje konzervativní představy o „tradiční rodině“. Ve prospěch rovného dělení zodpovědnosti za péči hovoří řada argumentů (výhodnost pro ženy, děti, otce a pro ekonomiku společnosti) a četné výzkumy potvrzují zřetelné výsledky v populačním chování (porodnost stoupá) i v proměnách přijetí péče samotnými otci.

V závěrečné kapitole převádí Zuzana Uhde kritiky formulované v předchozích kapitolách do základních doporučení, jež by současný stav posunuly k genderové rovnosti. Stanoveného cíle - oslovit především širší veřejnost - se autorkám a autorům podařilo dosáhnout. Využili k tomu výsled-

ky četných - zejména kvantitativních, ale i kvalitativních - výzkumů. I když neměli v úmyslu nabídnout teoretický přehled přístupů k práci a péči, na některých místech by si sociologická či feministická pojetí vztahu mezi pracovním (veřejným) a rodinným (soukromým) životem zasloužila více pozornosti. Vzhledem k propojenosti a návaznosti témat, o nichž autorky a autoři postupně pojednávají, se informace v některých případech opakují. To by však nemělo být na překážku tomu, aby publikace zaujala odpovídající místo v české sociálněvědecké produkci.

Adéla Souralová

Recenze:

O sociálním zabezpečení přehledně

Vilém Kahoun a kol. Sociální zabezpečení: Vybrané kapitoly.

Praha, TRITON, 2009. 1. vyd. 445 s. ISBN 978-80-7387-346-2

Publikace autorského kolektivu pod vedením Viléma Kahouna poskytuje ucelený pohled na systém sociálního zabezpečení v České republice, a to včetně poukazu na jeho nedostatky nebo slabá místa. Seznamuje nejprve s úvodními teoretickými základy sociálního zabezpečení, jeho historií, členěním, systémovým uspořádáním, právními vztahy, jejich utvářením a obsahem, klíčovými sociálními událostmi, sociálními právy a v neposlední řadě se širokou mezinárodní a především vnitrostátní legislativní základnou. V navazujících dvou kapitolách jejich autoři analyzují problematiku sociálního rozdělování a ekonomické podstaty sociálního zabezpečení. Další kapitoly se zabývají rozбором hmotně právní materiálu jednotlivých systémů sociálního zabezpečení - konkrétně nejprve pojistných systémů (nemocenské pojištění, důchodové pojištění včetně doplňkových důchodových systémů), dále nepojistných, tzv. zabezpečovacích systémů (státní sociální podpora, soci-

ální péče). Opomenuta není ani právní úprava životního a existenčního minima, které slouží nejen k posuzování finančních příjmů jedince, ale v mnoha případech též jako pomůcka pro výpočet konkrétních sociálních dávek.

Nechybí ani kapitola, věnující se otázkám souvisejícím s poskytováním zdravotní péče a financování systému veřejného zdravotního pojištění. První ze dvou závěrečných kapitol „Sociální zabezpečení v nezaměstnanosti“ popisuje a analyzuje způsoby řešení nezaměstnanosti. Zabývá se trhem práce, resp. nezaměstnaností, tj. fenoménem, který zásadně ovlivňuje dění ve všech klíčových sférách soudobých států. Poslední kapitola se věnuje komunitárnímu právu v oblasti sociálního zabezpečení.

Kladně lze hodnotit, že ačkoliv text publikace vychází z právní úpravy platné ke 30. červnu 2009, autoři již zapracovali i klíčové změny (především v důchodovém pojiště-

ní), jejichž účinnost nastala teprve od 1. ledna 2010. Přes poměrně početný autorský kolektiv a nutně individuální přístup každého autora publikace poskytuje poměrně ucelený náhled na český systém sociálního zabezpečení, i když nikoli všezahrnující a vyčerpávající.

Zatímco některými otázkami se autoři zabývají podrobněji (nemocenské či důchodové pojištění), u jiných zůstávají pouze na povrchu složitě problematiky (např. kapitola XIV., pojednávající o evropském právu sociálního zabezpečení). Některá témata se prolínají nebo zbytečně překrývají (např. problematika životního, resp. existenčního minima v kapitolách VIII. a IX.). To jsou však spíše dílčí drobné výtky, neubírající na kvalitě díla jako celku.

Publikaci lze hodnotit jako velmi zdařilou a všem, které problematika sociálního zabezpečení zajímá, ji lze vřele doporučit.

Libuša Radková

Plánování sociálních služeb v Praze

Projekt s tímto názvem byl 18. 5. 2010 zahájen konferencí v prostorách Magistrátu hlavního města Prahy. S jeho cíli účastníky seznámila ředitelka odboru sociální péče a zdravotnictví MHMP Ilona Matulová. Odborníci z řad akademické obce, správních orgánů, poskytovatelů služeb a dalších zainteresovaných organizací se následně ve svých vystoupeních věnovali využití komunitního plánování při rozhodování o sociálních službách, jejich dostupnosti a kvalitě, způsobům získávání potřebných dat, financování, managementu či využívání příkladů dobré praxe. Zaměřili se rovněž na sociální služby pro seniory a problematiku sociální a zdravotní péče.

Konference byla realizována za podpory ESF, OP Praha - Adaptabilita.

Novinky v knižním fondu

Poskytování ošetrovatelské a rehabilitační zdravotní péče uživatelům pobytových sociálních služeb a v lůžkových zdravotnických zařízeních. Závěrečná zpráva o řešení projektu Analýza systému poskytování ošetrovatelské a rehabilitační zdravotní péče uživatelům pobytových sociálních služeb v PZSS a LZS v kontextu zákona o sociálních službách a zákona o veřejném zdravotním pojištění. / Průša, Ladislav a kol. Praha, VÚPSV 2009. - 87 s. - ISBN 978-80-7416-030-1.

Sociální ekonomika - vybrané otázky. / Dohnalová, Marie a kol. Praha, VÚPSV 2009. - 92 s. - ISBN 978-80-7416-052-3.

Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením - mezi-

národní perspektiva a návrhy opatření v ČR. / Lux, Martin - Mikeszová, Martina - Sunega, Petr

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2010. - 63 s. ISBN 978-80-7330-176-7.

Agrární trh práce. Výzkumná studie. / Spěšná, Daniela a kol.

Praha, Ústav zemědělské ekonomiky a informací 2009. - 77 s. - ISBN 978-80-86671-70-3.

Vnímání a utváření sociálních distancí a třídních nerovností v české společnosti.

/ Kolářová, Marta - Vojtíšková, Kateřina
Praha, Sociologický ústav AV ČR 2008. - 101 s. ISBN 978-80-7330-155-2.

Veřejné finance. / Hamerníková, Bojka - Maaytová, Alena a kol.

Praha, Wolters Kluwer 2010. - 340 s. - ISBN 978-80-7357-497-0.

Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu. / Mitchell, Eva

Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 2010. - 107 s. - ISBN 978-80-86729-54-1.

Informační systém o průměrném výdělku. 4. čtvrtletí 2009. Nepodnikatelská sféra.

Praha, MPSV 2010. - 60 s.

Informační systém o průměrném výdělku. 4. čtvrtletí 2009. Podnikatelská sféra.

Praha, MPSV 2010. - 74 s.

Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 24. / Horáková, Milada - Macounová, Ivana

Praha, VÚPSV 2010. - 61 s.- ISBN 978-80-7416-054-7.

Analýza příjemců vybraných dávek sociální péče osobám se zdravotním postižením (oblast mobility). / Galetová, Zdeňka a kol. Praha, VÚPSV, v. v. i., 2009. 117 s., lit., obr., tab., příl. - ISBN 978-80-7416-046-2.

Z domácího tisku

Přehled o příjmech a výdajích OSVČ za rok 2009. Zúčtování při výkonu hlavní i vedlejší samostatné výdělečné činnosti. / JANEČKÁ, Zdenka

In: Národní pojištění. - Roč. 41, č. 4 (2010), s. 5-10.:tab., -lit.

Vyměřovací základ zaměstnance ve zdravotním pojištění. / HÁLEK, Jiří

In: Průvodce pracovní právními předpisy. - Roč. 13, č. 4 (2010), s. 10-12.

Analýza jednotlivých plnění (ne)zahrnovaných do vyměřovacího základu zaměstnance v právních podmínkách r. 2010 včetně začlenění změn platných od 1. ledna 2010.

Anglický systém sociální péče. / HANZL, Vladimír

In: Rezidenční péče. - Roč. 6, č. 1 (2010), s. 16-17.:obr.

Anglický systém sociální péče. Zákon o zdravotní a sociální péči („The Health and Social Care Act“) z roku 2008 zřídil jediného regulátora zdravotní a sociální péče („Care Quality Commission“). Typy sociálních služeb pro dospělé: pečovatelské domovy (s ošetrovatelskou péčí, bez ošetrovatelské péče), domácí péče (péče ve vlastním domově), ošetrovatelské agentury, „adult placement schemes“, specializované služby (pečovatelské domovy, denní centra se zaměřením na určité skupiny nemoci, na určité etnické skupiny). U „Adult placement schemes“ (APS) jde o umístování dospělých lidí do pěstounských rodin. Postup při APS (nutnost nalezení vhodného klienta a vhodného pečovatele). Různé formy APS. Postup při žádosti o poskytování sociálních služeb. Financování sociálních služeb.

Výdaje na příspěvek na péči dosáhly v roce 2009 téměř 18,7 miliardy Kč.

In: Práce a sociální politika. - Roč. 7, č. 12 (2010), s. 2.:tab.

MPSV v r. 2009 vyplatilo prostřednictvím obcí s rozšířenou působností každý měsíc 288–295 tis. příspěvků na péči. Příjemci státního příspěvku si za celý rok rozdělili téměř 18,7 mld. Kč, což je asi o 450 mil. Kč více než v r. 2008.

Vyšel nový pražský adresář služeb pro seniory.

In: MŮŽEŠ. - č. 3 (2010), s. 5.

Centrum sociálních služeb Praha vydalo nový Adresář služeb pro seniory 2010. V adresáři jsou uvedeny služby, které jsou poskytovány na území hlavního města Prahy pro obyvatele Prahy v seniorském věku. Uspořádání služeb podle umístění a podle zaměření.

Reprodukce nebo intimita?

In: Sociální studia. - Roč. 6, č. 4 (2009), s. 7-134. Monotematické číslo časopisu zaměřené na českou sociologii rodiny. Informace o konání konference s názvem „Reprodukce, nebo Intimita?“ (Fakulta sociálních studií MU Brno, podzim 2008). Všechny články časopisu se věnují proměně rodiny a proměně intimních vztahů posledních desetiletí. Výzkum reprodukce v širším slova smyslu; reprodukce biologická, reprodukce sociální (přenos různých druhů kapitálů z rodičů na děti). Výzkum „intimity“; zkoumání nových vzorců intimity. Výzkum vztahů mezi reprodukcí a intimitou.

Kde platí občan nejnížší a kde nejvyšší daň z příjmu? / GOLA, Petr

In: Průvodce pracovní právními předpisy. - Roč. 13, č. 4 (2010), s. 41-42.:tab.

Údaje o výši zdanění u podprůměrné mzdy (ve výši 67 % průměrné mzdy), průměrné mzdy a nadprůměrné mzdy (ve výši 133 % a 167 %) v členských zemích OECD za rok 2008.

Zaměstnávání zahraničních občanů na území České republiky. / BOUŠKOVÁ, Petra

In: PSK - Personální a sociálně právní kartotéka. - Roč. 13, č. 4 (2010), s. 1-7.

K výkladu zákona č. 435/2004 Sb., který se týká podmínek pro zaměstnávání občanů EU, Evropského hospodářského prostoru a Švýcarska a pro zaměstnávání ostatních cizinců z tzv. třetích zemí.

Státní politika zaměstnanosti v právním kontextu roku 2010. / BIČÁKOVÁ, Olga

In: Právo pro podnikání a zaměstnání. - Roč. 19, č. 3 (2010), s. 8-15.

Zabezpečování státní politiky zaměstnanosti. Zprostředkování zaměstnání úřady práce. Zvýšená péče při zprostředkování zaměstnání. Povinnosti zaměstnavatelů. Podpora v nezaměstnanosti a podpora při rekvalifikaci. Zprostředkování zaměstnání agenturami práce. Zprostředkování zaměstnání formou dočasného přidělení k výkonu práce pro jinou právnickou nebo fyzickou osobu. Zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Pracovní rehabilitace. Chráněná pracovní místa. Příspěvek na podporu zaměstnávání osob s postižením. Zaměstnávání zaměstnanců ze zahraničí. Aktivní politika zaměstnanosti - opatření a nástroje. Cílené programy k řešení zaměstnanosti. Kontrolní činnost.

Přechod do dospělosti dlouhodobě nezaměstnaných absolventů učebních oborů z Brna a okolí. / HAVLÍKOVÁ, Jana

In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review. - Roč. 46, č. 1 (2010), s. 73-99.: obr., tab., -lit.

Novou koncepcí rozvoje systému zdravotních a sociálních služeb se zaměřením na dlouhodobou péči a péči o seniory a zdravotně postižené v jejich domácím přirozeném prostředí připravuje mezirezortní skupina odborníků. MPSV tak zareagovalo na stárnutí populace, nejednotný model dlouhodobé péče, nárůst výdajů, různou kvalitu služeb pro staré a zdravotně handicapované lidi a nedostupnost zejména terénních a specializovaných služeb pro seniory v některých regionech. Nový model by měl vést k vyšší provázanosti zdravotní a sociální péče a sjednotit zdravotní a sociální služby ústavní, ambulantní i poskytované v domácnostech. Podle odhadů by v roce 2020 mělo v ČR být 2,35 milionu obyvatel starších 65 let, z nichž zhruba 16 % bude potřebovat nějaký typ zdravotní a sociální péče.

Zdroj: MPSV

Vhled do životní situace dlouhodobě nezaměstnaných absolventů, a to z perspektivy jejich přechodu do dospělosti. Výzkum nezaměstnanosti absolventů z širšího kontextu (za pomoci teorie životního běhu). Přechod do dospělosti a jeho proměny. Význam zaměstnání pro přechod do dospělosti. V tabulce uveden vývoj nezaměstnanosti absolventů v ČR v období 1998–2009 v závislosti na stupni vzdělání (od vyučených až po vysokoškoláky). Výsledky výzkumu přechodu do dospělosti dlouhodobě nezaměstnaných absolventů z Brna a okolí, kteří ukončili své vzdělání převážně získáním výučního listu.

Segmentace českých domácností a orientační prognóza počtu domácností ve vybraných právních formách bydlení a typech zástavby do roku 2020. / SUNEKA, Petr - LUX, Martin

In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review. - Roč. 46, č. 1 (2010), s. 3-41.:tab., -lit.

Výzkum vztahu mezi sociálně-ekonomickým statusem domácností a charakterem užívaného bydlení. Teoretická východiska segmentace domácností v závislosti na úrovni bydlení. Klasifikace používané v zahraničí. Popis metodologických postupů použitých pro segmentaci domácností v českém prostředí.

V květnu vyšla ve Velké Británii v Policy Press publikace „**Reinventing social security worldwide: Back to essentials**“, jejímž autorem je Vladimír Rys, odborník na oblast sociálního zabezpečení, bývalý dlouhodobý řídící pracovník ISSA, žijící a působící v Ženevě. S některými jeho myšlenkami a závěry jsme čtenáře seznámili už počátkem roku 2008, kdy autor na přípravě publikace s tehdy zamýšleným názvem „Social security and its societal environment“ už pracoval. Recenzi na ni přineseme v některém v příštích číslech.

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

www.socialnisluzby.eu

Z obsahu červnového čísla

- Šťastné stáří očima dětí
- Rozhovor s J. Tošnerem na téma dobrovolnictví
- Anketa o dobrovolnictví
- Romana Kotrbatá: Co je to Křesadlo?
- Ing. Jiří Horecký, B. A. (Hons): Dobrovolnictví v sociálních službách
- Mgr. Ivana Hašplová: Jak se stát dobrovolníkem
- Kateřina Fadljevičová: Facebook a ti druzí - hledání dobrovolníků přes sociální síť
- PhDr. Eva Procházková: Dobrovolnictví v Rakousku
- PhDr. Eva Procházková: Diferenciální diagnostika, stupně regrese a formy péče
- PhDr. Karolína Friedlová: Somatická stimulace v konceptu Bazální stimulace
- PhDr. et Mgr. Dagmar Krutilová: Možnosti komunikace a navázání vztahu
- Lucie Hastrmanová, DiS., Mgr. Miroslav Slenář, Mgr. Nicole Bicková: Felinoterapie
- Mgr. Ladislav Tomeček: Zveřejňování fotografií uživatelů sociálních služeb
- Mgr. Petr Hanuš: Mohou dobrovolníci nahradit zaměstnance?
- JUDr. Pavel Čámský: Jednání o smlouvě s osobou, která nemůže samostatně jednat, IV

Ze zahraničního tisku

Suspicious minds: Local context and attitude variation across Swedish municipalities.

[Vyjádření podezření: lokální kontext a různé přístupy napříč švédskými samosprávami.] / SEVÁ, Ingemar Johansson
In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 19, č. 2 (2010), s. 225-235.:tab., -lit.
Teoreticky laděná stať identifikuje a rozebírá faktory ovlivňující názory lidí v souvislosti s podezřením ze zneužívání sociálního státu na místních úrovních ve Švédsku.

Making Transitions Pay: An Assessment of the Dutch Life-Course Scheme. [Zhodnocení holandského „Life-Course“ systému.] / HUIZEN, Thomas van - PLANTENGA, Janneke
In: Journal of Social Policy. - Roč. 39, č. 1 (2010), s. 35-52.: -lit.

Zavedení individuálních spořicíh účtů do systému sociálního zabezpečení (SZ) jako nový inovační způsob reorganizace evropského systému SZ.

Social expenditures and public administration: are local social assistance costs in Sweden a matter of organisation? [Sociální výdaje a veřejná správa: jsou výdaje na sociální pomoc ve švédských obcích otázkou organizace?] / MINAS, Renate
In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 19, č. 2 (2010), s. 215-224.:tab., -lit.

Studie se zabývá faktory, které ovlivňují sociální výdaje na místních úrovních ve Švédsku s využitím regresní analýzy dat z let 1997-2001.

Are Old-age Pension System Reforms Moving Away from Individual Retirement Accounts in Latin America? [Směřují v Latinské Americe reformy starobního důchodového systému pryč od penzijních účtů?] / CALVO, Esteban - BERTRANOU, Fabio M. - BERTRANOU, Evelina
In: Journal of Social Policy. - Roč. 39, č. 2 (2010), s. 223-234.:obr.,tab.,-lit.

From welfare state to welfare society: toward a viable system of welfare in Japan and England. [Od sociálního státu k sociální společnosti: k životaschopnému systému sociální péče v Japonsku a Anglii.] / LARATTA, Rosario
In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 19, č. 2 (2010), s. 131-141.:obr., -lit.

Analýza dopadů sociálních reforem z 80. a 90. let na fungování spolupráce mezi veřejnými a neziskovými organizacemi v poskytování sociálních služeb v Japonsku a Británii.

The impact of the use of the social welfare services or social security benefits on attitudes to social welfare policies. [Dopady využívání sociálních služeb a dávek sociálního zabezpečení na přístupy k sociální politice.] / MUURI, Anu

In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 19, č. 2 (2010), s. 182-193.:tab., -lit.

Analýza názorů lidí na systém fungování sociálních služeb a dávek sociálního zabezpečení podle toho, jak byly tyto služby nebo dávky osobně využívány.

Uncovering History: Private Sector Care Homes for Older People in England. [Odkrytá historie: sektor soukromých pečovatelských domovů pro staré lidi v Anglii.] / JOHNSON, Julia - ROLPH, Sheena - SMITH, Randall
In: Journal of Social Policy. - Roč. 39, č. 2 (2010), s. 235-253.:obr.,tab.,-lit.

Nový pohled na problematiku soukromých pobytových pečovatelských domovů pro staré lidi ve Walesu a v Anglii.

The Impact of Market Forces on Child Care Provision: Insights from 2005 Child Care Act in the Netherlands. [Vliv trhu na systém péče o děti. Z pohledu „Child Care Act“ v Nizozemsku z roku 2005.] / NOAILLY, Joëlle - VISSER, Sabine
In: Journal of Social Policy. - Roč. 38, č. 3 (2009), s. 477-498.:obr.,tab.,-lit.

Porovnání systémů péče o děti a o rodiny v několika vybraných zemích.

Lone Mothers, Ethnicity and Welfare Dynamics. [Osamělé matky, etnika a dynamika sociálního systému.] / MOKHTAR, Christina - PLATT, Lucinda
In: Journal of Social Policy. - Roč. 39, č. 1 (2010), s. 95-118.:obr.,tab.,-lit.

Charakteristické rysy osamělých rodičů ve Velké Británii: velké riziko chudoby, závislost na sociálních dávkách. Přehled opatření proti jejich chudobě a závislosti.

Child care: welfare or investment? [Předškolní péče o děti: sociální péče nebo investice?] / CONLEY, Amy
In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 19, č. 2 (2010), s. 173-181.: -lit.

Význam programů předškolní péče pro děti ze sociálně znevýhodněných rodin. Příklady fungování programů v USA a Indii.

What explains high unemployment among low-skilled workers? Evidence from 21 OECD countries. [Jak se vysvětluje vysoká nezaměstnanost mezi pracovníky s nízkou kvalifikací? Zkušenosti z 21 zemí OECD.] / OESCH, Daniel
In: European Journal of Industrial Relations. - Roč. 16, č. 1 (2010), s. 39-55.:tab., -lit.

Faktory ovlivňující vysokou míru nezaměstnanosti mezi pracovníky s nízkou kvalifikací v zemích OECD v období 1991-2006.

„Příručka nejen pro rodiče diabetických dětí“ vydaná MPSV má formou otázek a odpovědí vysvětlit pravidla pro posuzování zdravotního stavu dětí s cukrovkou a přinést informace o pomoci ze sociálního systému. V tištěné podobě je k dispozici na OSSZ a ÚP, obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, SÚIP, VÚBP a Ústavu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

V elektronické podobě je dostupná na adrese <http://www.mpsv.cz/cs/8538>.

V rámci posledního ročníku veřejné sbírky **Pomozte dětem!** bylo vybráno 19 040 481 Kč, což je dosavadní rekord v její dvanáctileté historii. Od roku 1998 věnovala veřejnost spolu s dárci již 150 mil. Kč, jež byly organizátory - NROS a ČT - využity ke zvyšování kvality života ohrožených a znevýhodněných dětí do 18 let. Vybrané peníze budou do podzimu rozděleny ve veřejném výběrovém řízení, které NROS vyhlásila 17. 5. 2010 pro nestátní neziskové organizace. Žádosti o poskytnutí nadačních příspěvků mohou předkládat občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a účelová zařízení registrovaných církví a náboženských společností založená pro poskytování charitativních služeb.

Termín pro podání projektových žádostí: středa 30. 6. 2010, 16 hodin.

Informace o projektu: www.pomoztedetem.cz

Z výsledků výzkumu v roce 2009¹

Vědecko výzkumná činnost VÚPS, v. v. i., v roce 2009 navazovala na předchozí výzkumnou činnost a byla realizována v rámci projektů souhrnného charakteru. Tematicky byla zaměřena na řešení aktuálních otázek vývoje a transformace sociálního systému v našem státě s přihlédnutím k prioritám vedení Ministerstva práce a sociálních věcí. Se zaměřením výzkumu a poznatky získanými jednotlivými výzkumnými týmy seznamuje následující text.

Aktuální otázky vývoje systému sociální ochrany obyvatelstva

Základním funkcím systému sociální ochrany v podmínkách současného společenského a ekonomického vývoje je věnována pozornost dlouhodobě. S tím souvisí rovněž dlouhodobější sledování problematiky chudoby a sociálního vyloučení v českých podmínkách.

V letech 2006 až 2008 došlo k řadě úprav v systému dávek hmotné nouze a státní sociální podpory s cílem posílit a zefektivnit jejich funkce, spočívající v prevenci či odstranění situace příjmové chudoby a řešení specifických situací hmotné nouze s obnovením osobní suverenity a znovuzačleněním na trh práce a do širšího kontextu společenského fungování. Sladění těchto funkcí je vysoce náročný úkol. Protože přijímané úpravy mohou vyvolat i neočekávané účinky, byly posuzovány dopady změn, k nimž došlo v letech 2006 a 2007. Výzkumná činnost se zaměřila na hodnocení trendů ve vývoji počtu příjemců dávek a v jejich struktuře, efektivnost dávek při prevenci a eliminaci rizika příjmové chudoby a dopady nových úprav, např. změn v společném posuzování osob, nového způsobu krytí nákladů na bydlení.

Legislativní změny měly vliv jak na příjemce dávek, tak na praxi úřadů a veřejné výdaje. Vyhodnocení konkrétních dopadů však bylo limitováno dostupností kvantitativních dat, která jsou k dispozici, navíc lze spolehlivější zhodnocení účinků získat až v delším časovém odstupu.

V oblasti státní sociální podpory, konkrétně u sociálního příplatku, došlo v letech 2005 a 2007 k výraznému poklesu počtu vyplacených dávek (o 39 %), zejména u úplných domácností s nezaopatřenými dětmi. Příčinou bylo zvýšení rodičovského příspěvku, růst nominální reálné výše průměrných mezd, vliv mělo i společné zdanění manželů. V roce 2007 se vlivem poskytování sociálního příplatku zvýšil oproti roku 2005 podíl domácností s příjmem ve vyšších pásmech životního minima. Pod hranici životního minima se nacházelo necelé 1 % (9,8 tis.) úplných domácností s nezaopatřenými dětmi a téměř 4 % (13 tis.) neúplných domácností s nezaopatřenými dětmi. Tyto domácnosti byly možnými příjemci dávek pomoci v hmotné nouzi.

Došlo rovněž k výraznému poklesu v počtu vyplacených dávek sociální péče (i k poklesu počtu jejich příjemců) a ke snížení objemu na ně vynaložených finančních prostředků. Z porovnání počtu příjemců dávek sociální potřeby v prosinci 2006 a příjemců příspěvku na živobytí v listopadu 2007 lze vysledovat celkový pokles počtu vyplacených dávek o 58 %.

Tento pokles pravděpodobně způsobily dvě změny, legislativní úpravy podmínek nároku na dávky (konstrukce životního minima, změna okruhu společně posuzovaných osob a posuzování příjmu za poslední 3 měsíce pro nárok na dávku) a rychlý ekonomický růst se zvyšující se mzdovou hladinou a klesající nezaměstnaností. V případě životního minima došlo k oddělení částky k zajištění nákladů na bydlení, čímž došlo k výraznému celkovému nominálnímu snížení částky životního minima, která je rozhodná pro přiznání dávky příspěvku na živobytí, přičemž pracovní příjem je nově započítáván pouze ze 70 %. To mohlo způsobit pokles u některých skupin příjemců, zejména u těch s nějakým jiným typem nepříliš vysokého příjmu, např. starobním či invalidním důchodem. Vzhledem k tomu, že na přiznání příspěvku na živobytí je vázána podmínka nároku na doplatek k bydlení, přišla o nárok automaticky další skupina lidí. Vzhledem k tomu, že pro nárok na dávky pomoci v hmotné nouzi jsou posuzovány příjmy za poslední tři měsíce, nemusí systém vždy adekvátně reagovat na vznikající situaci hmotné nouze.

K dalšímu poklesu došlo v souvislosti se společným posuzováním zaopatřených dětí (dříve posuzovaných samostatně) a jejich rodičů. Ze tak usoudit z poklesu počtu příjemců v případě domácností jednotlivce, které v roce 2006 tvořily 60 % všech příjemců a jejichž pokles mezi výše uvedenými měsíci představuje 63 % (ve srovnání s poklesem za všechny

typy domácností o 58 %). Struktura příjemců příspěvku na živobytí se proto mírně změnila ve prospěch domácností s dětmi. Největší podíl na struktuře příjemců opakovaných dávek hmotné nouze ovšem nadále zaujímaly domácnosti jednotlivců, domácnosti se 3 a více dětmi tvořily v listopadu 2007 pouze 7,6 % všech příjemců příspěvku na živobytí a obdobný je i jejich podíl na doplatku na bydlení.

Počty příjemců dávek jsou regionálně značně diferencované a přímo úměrné regionální výši nezaměstnanosti. Platí-li teze o závislosti počtu klientů na výši nezaměstnanosti, pak na značném poklesu počtu příjemců měla velký podíl pokračující ekonomická konjunktura s poměrně rychle rostoucí reálnou mzdou a snižující se nezaměstnaností. Regionální statistiky naznačují, že růst nezaměstnanosti o 1 procentní bod zvýší počet příjemců příspěvku na živobytí o cca 20 %, proto v průběhu ekonomické krize vzrostl počet příjemců dávek hmotné nouze.

Počet příjemců dávek, kteří jsou „více“ (dlouhodobě, nevratně) ohroženi sociálním vyloučením, se relativně zvětšil. Kumulují se u nich klasická znevýhodnění jako věk, zdravotní omezení, nízká kvalifikace či ztráta sociálních kompetencí, zvláště pocházejí-li z regionů s vyšší nezaměstnaností, jsou bez přístřeší nebo žijí v jiných formách bydlení, například na ubytovně. Nástroje jako zpřísnění nároků na dávky, snižování výše příspěvku na živobytí a aktivizační opatření přestávají být v určitých případech účinné a dlouhodobě setrvání v systému hmotné nouze může být důsledkem vnějších bariér v možnostech zvýšit si příjem vlastním přičiněním. Snižování výše příspěvku na živobytí v závislosti na délce nepřetržitého setrvání v systému hmotné nouze se proto může jevit v rozporu s logikou procesu sociální práce a může vést k prohlubování sociálního vyloučení a chudoby.

Bydlení a náklady s ním spojené představují významnou determinantu rizika sociálního vyloučení i možností jeho řešení. Příjemci doplatku na bydlení bydlí nejčastěji (z 57 %) v nájemních bytech. Náklady na bydlení jsou z dávky hrazeny pouze do určitého limitu, odvislého od výše regulovaného nájmu. Proto je pravděpodobné, že chtějí-li si lidé bydlení udržet, jsou nuceni financovat ho z částky určené na živobytí. Lidé žijící v jiných formách bydlení (27 % příjemců doplatku) jsou odkázáni na způsob nastavení pravidel příslušného úřadu a existuje vysoké riziko, že jim náklady nemusí být propláceny v plné výši.

Vzhledem k omezeným možnostem této skupiny osob získat levnější či adekvátní bydlení, chybějící strategií obcí, jak zabezpečit levné sociální bydlení, omezenému počtu a kapacitě zařízení typu azylových domů a nocleháren je nutno tuto situaci vnímat z hlediska předcházení či zmírnění důsledků chudoby a sociálního vyloučení jako velmi kritickou. Proto lze doporučit, aby byly znovu posouzeny okolnosti bydlení příjemců dávek hmotné nouze a obecně nízkopříjmových skupin a přehodnocen stávající systém úhrady nákladů spojených s bydlením v rámci dávek hmotné nouze tak, aby byla v maximální možné míře zajištěna jistota bydlení a možnost úhrady skutečných nákladů na bydlení z dávky určené na bydlení a ne na úkor dávky určené na živobytí. V této souvislosti je třeba podporou obcí při vytváření koncepcí a realizaci sociálního bydlení přispět k zajištění dostupného bydlení i pro nízkopříjmové skupiny obyvatel. Vzhledem k tomu, že obce mají nejlepší informace o stavu příjemců dávek v hmotné nouzi, jejich potřebách a možnostech řešení, měly by být v této oblasti více zapojeny (včetně příslušného rozpočtového krytí zvýšených výdajů). Zvýšit by se měl i motivační efekt bonusů za aktivity vedoucí k nalezení a udržení práce. Dále by se měly hledat způsoby vedoucí k zefektivnění nástrojů individualizované sociální práce, znovu posoudit výhody a nevýhody způsobu valorizace částek životního minima pouze v závislosti na politickém rozhodnutí (absence legislativní garance valorizace v závislosti na růstu cenové hladiny) a hledat by se měla rovněž odpověď na otázku, nakolik by změna v počtu příjemců dávek mohla být způsobena efektem nevyužívání dávek. Dále lze doporučit zdokonalení možností monitoringu relevantních ukazatelů hmotné nouze.

Dlouhodobější sledování problematiky chudoby a sociálního vyloučení by se proto mělo stát trvalou klíčovou výzkumnou aktivitou, při využití různých zdrojů dat na národní a postupně i lokální úrovni. K tomu účelu jsou rozvíjeny různorodé analytické postupy a metody práce s různými zdroji informací.

Postavení úplných nákladů práce v reprodukci ekonomických a sociálních vztahů

V návaznosti na výstupy předchozích etap se výzkum v roce 2009 orientoval na prohloubení poznatků o úplných nákladech práce (dále jen „ÚNP“) v ČR vč. mezinárodního srovnání, základních faktorech a souvislostech úrovně a pohybu nákladů práce a jednotkových nákladů práce v ČR po roce 2004, o změnách ve vývoji mezd a platů v ČR po připojení k EU a o konvergenčním procesu výdělkové hladiny.

Součástí sledování nákladů práce je soustavné monitorování pohybu nákladů práce jako jednoho z významných faktorů konkurenceschopnosti českých podniků. V květnu 2009 vyšlo 3. číslo bulletinu Monitoringu nákladů práce v ČR a ve státech Evropské unie 2002–2007, rozšířeného nově o USA. Cílem je shromáždit v mezinárodní komparaci všechna dostupná data o nákladech práce, jejich struktuře a zdanění, vazbách na sociální a zdravotní systém a efektivnosti využití práce. Roční monitoring sleduje ÚNP v ČR i v ostatních státech EU, příjmy a výdaje sociálního a zdravotního zabezpečení v ČR, pohyb zdanění práce v ČR, v zemích EU a v USA, jednotkové náklady práce v EU a v USA a faktory jednotkových nákladů práce v ČR.

Pro vystižení trendů jsou uvedena data za rok 2002, 2006 a 2007. Jako zdroj jsou využívána aktuální a mezinárodně srovnatelná data z Eurostatu z března 2009, z OECD, z U.S. Department of Commerce a ze Státního závěrečného účtu ČR. Údaje za předchozí rok jsou průběžně aktualizovány. Precizace či doplnění některých údajů je opírá o specifické metody renomovaných institucí v zahraničí a VÚPSV.

Výzkumný tým se pokusil ve spolupráci s Fakultou veřejných financí VŠE zmapovat finanční toky v sociálních a zdravotních systémech vybraných zemí EU a vazby na zdanění práce (pojištění, přerozdělení přímých a nepřímých daní). Rozdily v národních modelech a ve financování jednotlivých systémů však neumožnily mezinárodní porovnání. Monitoring se proto omezuje pouze na ČR.

Náklady práce v letech 2002–2007 vrostly o 35 %. Poměr mezi přímými (mzdovými) a nepřímými náklady byl stabilní, mzdové náklady se na ÚNP podílejí 70,5 %. Úroveň zákonného sociálního pojištění v ČR ve výši 34 % nákladů práce je srovnatelná s vyspělými státy EU. Objem sociálního a zdravotního pojištění vyplývá z potřeby finančně krytí sociálního a zdravotního zabezpečení. Podíl daně z příjmu ze závislé činnosti nedosažoval ani 8 % nákladů práce a patřil mezi nejnižší v EU, nižší sazbu mělo Polsko a Slovensko.

České jednotkové náklady práce (JNP) patří mezi nejnižší v rámci EU, v období 2002 až 2007 se v paritě kupní síly pohybovaly zhruba na 60 % úrovně EU a USA s tendencí mírného zvyšování. Pro růst JNP v ČR v letech 2002–2007 byla rozhodující apreciacie Kč. Dynamiku náhrad zaměstnancům eliminoval v národní cenové hladině přírůstek produktivity práce. Jestliže v hodnoceném období JNP v české cenové hladině klesly o 1 %, potom v paritě EU-25 vzrostly o 12,3 %. V ČR nejsou v příštích letech důvody pro výrazné zvýšení jednotkových nákladů práce na úroveň zemí EU-15 a české podniky si zachovávají konkurenční výhodu levné práce.

V závislosti na formě výdělečné činnosti vystupuje na trhu cena práce v ČR ve dvojí úrovni závislosti - na nákladech práce osob v pracovně-právním vztahu (zaměstnanců) a osob samostatně výdělečně činných (sebezaměstnaných). Na celkové zaměstnanosti se sebezaměstnaní podle národních účtů dlouhodobě podílejí zhruba 20 %, tzn. jejich podíl je ve srovnání s ostatními zeměmi EU dvakrát vyšší, jejich produktivita práce je ve srovnání s průměrem české ekonomiky přibližně poloviční a jejich podíl na HDP je zhruba desetinný.

Ve spolupráci s ČSÚ byly připraveny podklady pro Evropský srovnávací program. Bylo realizováno roční šetření o platové úrovni a její dynamice u širokého okruhu vybraných kvalifikovaných a nekvalifikovaných zaměstnání ve státním sektoru v roce 2008. Výstupy pravidelných šetření jsou součástí vstupních údajů výpočtu HDP, cenových hladin a parity kupní síly v zemích EU.

Vyrovňávání cenové hladiny v ČR se zeměmi EU-15 bylo v uplynulých letech nerovnoměrné. Relativní česká cenová hladina v roce 2008 pře-

króčila 2/3 úrovně zemí EU-15. Na jejím prudkém zvýšení v roce 2008 o 8,6 procentního bodu se podílel souběh výrazného zpevnění Kč vůči EUR o 11 % a zvýšení inflace ve výši 6,3 %, inflační diferenciál vůči Eurozóně dosáhl 3 procentních bodů v neprospěch ČR. Jednorázové zvýšení inflace vyplynulo z realizace opatření Reformy veřejných financí 2007–2010, předtím se výrazně neodchylovala od průměru zemí platících EUR a konvergenci cenové hladiny táhla apreciacie Kč. Za období let 2000–2008 se relativní cenová hladina v ČR ve srovnání s EU zvýšila o 50 %. I při uvedené dynamice byla relativní česká cenová hladina v roce 2008 nejnižší v rámci EU-27 a byla srovnatelná s lotyšskou, estonskou a maltskou úrovní.

Uvedené proporce korespondují s nízkou hladinou hrubých výdělků. V nominálním vyjádření (po přepočtu směnným kursem) se průměrné hrubé výdělky v průmyslu, stavebnictví a ve službách v ČR pohybují pod 1/4 německé a rakouské úrovně. Stále vysoké podhodnocení koruny však paritní hrubé výdělky zvedá na zhruba 1/3 německé a více než 2/5 rakouské úrovně². V ČR je zdanění hrubého výdělku na straně zaměstnance nižší, proto se paritní čisté výdělky v ČR blížily v roce 2007 zhruba 1/2 německé a rakouské hladiny při 2/3 úrovni produktivity práce při přepočtu PPS. Na druhé straně se výdělková hladina v nominálním a paritním vyjádření vzdaluje od maďarské a polské.

S ohledem na zatím nízkou českou relativní cenovou hladinu (v roce 2008 více než 2/3 průměru EU-15) lze předpokládat pokračování rychlého vyrovnávání hodnotových relací, se kterým bude korespondovat pohyb mzdového ocenění práce v EUR a PPS. Nižší dynamiku lze očekávat až po dosažení cca 80 % cenové hladiny. Sblížování cenových a mzdových hladin v rámci EU je objektivní proces.

ČR do připojení k EU vyčerpala mzdový polštář vytvořený na letech 1990 a 1991 a od roku 2004 se udržovaly dosažené proporce pohybu výdělků a produktivity v národní cenové hladině. Souhrnná produktivita práce vzrostla v letech 2003–2008 o 21 % a průměrný reálný výdělek o 18 %. Zhodnocování české koruny však výrazně zvyšuje tempo růstu výdělků a nákladů práce po přepočtu na euro (přírůstek průměrného nominálního výdělku v roce 2008 ve srovnání s rokem 2003 v Kč činil 38 %, v EUR 76 % a v PPS 32 %). Po přepočtu na EUR nebo na PPS rostly výdělky rychleji než produktivita (např. produktivita v PPS v letech 2003–2008 vzrostla o 29 %). Při dosažení cenové hladiny by sociální partneři měli v zájmu zachování konkurenceschopnosti při mzdových vyjednáváních přihlížet i k pohybu výdělků v konkurenčních ekonomikách, inflačnímu diferenciálu a ke změnám směnného kursu Kč.

I při uvedeném vývoji zůstávají české JNP na poloviční úrovni vyspělých zemích EU. Vůči novým zemím však české podniky na evropském trhu postupně ztrácejí výhodu levné práce. Na druhé straně koncepce nízké výdělkové hladiny komplikuje cenovou konvergenci a změnu struktury nákladů práce, resp. snížení daňového zatížení práce.

Aktuální otázky rodinné politiky s ohledem na specifika různých fází rodinného cyklu

V roce 2009 se práce odvíjely dvěma základními směry. První se zaměřuje na vztahy mezi individuálním volným jedním a institucionálně organizovaným průběhem života. Potvrdilo se, že individuální rozhodování a jednání v klíčových momentech životního cyklu je ovlivňováno institucionálními podmínkami a limity danými vlastním jednáním v předchozích životních etapách. Vysvětlit přímý vliv externích podmínek na jednání člověka je proto náročným úkolem.

Zkoumány byly krátkodobé reprodukční plány, jejich skutečná realizace a individuální determinanty jejich naplňování na základě longitudinálních dat ze dvou vln panelového šetření mezi českými muži a ženami (2005 a 2008). To umožnilo porovnání deklarovaných plánů respondentů s jejich následnou realizací. Chování respondentů i případná změna jejich postojů byly sledovány v tříletém období. Nejvyšší šance na uskutečnění reprodukčních záměrů vykazují ti respondenti, kteří v první vlně šetření vyjádřili zřetelný záměr mít v horizontu tří let (další) dítě. Vliv na realizaci pak měly charakteristiky jednotlivce (věk, pohlaví, partnerský stav, dosavadní počet dětí), jeho sociální okolí a vazby či změny v životních podmínkách.

I když plány signifikantně ovlivňují šanci narození dítěte, představují poněkud nejistý indikátor budoucí úrovně plodnosti. Analýza dat prokázala vysoký soulad mezi nulovými reprodukčními plány a následným chováním českých mužů a žen, rozporuplné výsledky byly naopak získá-

ny u krátkodobých „pozitivních“ reprodukčních plánů jedinců (po třech letech měla dítě necelá polovina žen a zhruba čtvrtina mužů). Reprodukční plány se liší podle počtu dětí ve stávající rodině. Při nerealizaci plánů hrají roli jednak odkládání rodičovství, velký vliv však má počet dětí a partnerský status respondenta. Vztah s vhodným partnerem hraje při rozhodování o dalším dítěti významnou úlohu. Postavení v zaměstnání ani úroveň vzdělání nehrají v tomto směru významnou roli. Individuální situace je při realizaci reprodukčních plánů subjektivně vnímána jako důležitější než socioekonomické postavení, což poukazuje na význam stability manželského či partnerského vztahu.

Stabilita rodiny, její determinanty a důsledky nestability byly dalším předmětem vědeckého zájmu. Vysoká rozvodovost a následky rozpadu rodiny pro další život bývalých partnerů a především nezletilých dětí jsou velmi závažné skutečnosti. I když jde o sféru primárně intimní, i zde se projevují vnější vlivy (nedostatek podpory ze strany rodinných sítí, nedostatečnost institucionálního prostředí). Partnerské a rodinné chování je v ČR dlouhodobě charakterizováno vysokou rozvodovostí, růstem podílu nesezdaných párů včetně těch zakládajících rodiny, snížením porodnosti a zvyšováním počtu tzv. singles, čímž se nijak nevymyká z obecných procesů demografických proměn v globalizovaném světě.

Rozšiřování forem rodinného soužití a zvyšování počtu a podílu lidí žijících alternativními formami rodinného života se vysvětluje subjektivními i externími vlivy. Jednou z možností, jak ověřit závislost demografického chování na strukturálních a individuálních vlivech, může být porovnání incidence různých forem rodinného soužití v různých zemích s odlišnou úrovní ekonomiky, rodinnou a sociální politikou, kulturními tradicemi a dalšími ukazateli. Externí podmínky působí na sledované socio-demografické jevy zřejmě jen zprostředkovaně, významnou roli hrají vlivy individuální a kulturní. Současně se tím potvrzuje vysoká míra univerzálnosti soudobých demografických trendů. Analýza prokázala, že dvě hlavní formy partnerského soužití, nesezdané soužití a manželství, jsou chápány jednak jako dvě alternativy, jednak jako dvě na sebe navazující etapy rodinného cyklu. Nepodařilo se však doložit, že by zastánci jednotlivých variant převládali v dané zemi v závislosti na jejich strukturálních charakteristikách. Zdá se však, že mnohé souvislosti odlišných forem rodinného soužití se projevují jinak u mužů a u žen.

Při hledání odpovědi na otázku, jak se rozvodovost a nestabilita neleglizovaných partnerských soužití promítá do forem rodinného života, se analýza soustředila na to, nakolik jsou sledované aktuální rodinné konstelace výsledkem „jednoduché“ životní dráhy nebo vícenásobných partnerství. Druhá možnost je častější v západoevropských zemích, ale i mezi nimi jsou zřejmé kulturně podmíněné rozdíly. Zdá se, že se globální vlivy v demografickém chování tříští o individuální předpoklady, podmíněné kulturně historickým vývojem jednotlivých zemí.

Přechod do důchodu je jedním z významných mezníků v životním cyklu. Může mít vliv na psychiku i celkovou životní situaci jedince. Negativně se projevuje v podstatném snížení příjmů a zhoršení finanční situace, zároveň však přináší více volného času a možnost věnovat se svým zálibám. Rozsah dopadů odchodu do důchodu závisí na tom, zda a jak se jednotlivci na příchod stáří připraví a jaké v tomto ohledu volí strategie. Většina dnešních seniorů se na stáří začíná připravovat až po padesátém roce věku, nemalý podíl z nich na to vůbec nepomýšlel. V posledních letech dochází ke změně, většina současné střední generace se na stáří začíná připravovat již po čtyřicítce, např. volnočasovými aktivitami či finančně. Nepříliš rozšířené další vzdělávání se může stát brzdou aktivního stárnutí. Informovanost o nabídce sociální pomoci a o specializovaných službách pro seniory, projednání budoucí podpory ze strany dětí, změna bydlení a úprava bytu jsou však zatím podceňovány. Většina praktikuje tzv. pasivní strategii přípravy na stáří. Lidé se vedle důchodu spoléhají na sebe a vlastní úspory, což pro některé může být motivací k práci i po dovršení důchodového věku. I přesto většina odchází (či plánuje odejít) do důchodu při dosažení důchodového věku.

Bydlení seniorů se stalo předmětem další výzkumné studie. Reprezentativní empirický výzkum umožnil popsat bytovou situaci dnešních seniorů i jejich preference týkající se způsobu bydlení v době, kdy již nejsou schopni vykonávat všechny činnosti každodenního života bez pomoci jiné osoby. Lidé ve věku 60 a více let žijí nejčastěji ve dvoučlenných domácnostech spolu s partnerem, s narůstajícím věkem přibývá osaměle žijících žen. Obývají nejčastěji byty či domky střední velikosti, obytňá plocha však častěji přesahuje 80 m², proto mohou být více zatíženi výdaji na bydlení. Také majitelů bytů nalezneme mezi seniory podstatně více než mezi lidmi mladšími. Staří lidé nejsou příliš ochotni ke stěhování do menších bytů, preferují život v přirozeném prostředí a se svým bydlením bývají obvykle velmi spokojeni. To však mohou limitovat nedostatečné terénní a ambulantní služby. Další podmínkou je zajištění

bezpečného prostředí, dostatečné infrastruktury a reflektování finančních nákladů na bydlení ze strany společnosti.

V rámci zkoumání proměn českých rodin a úkolů rodinné politiky se dlouhodobě věnujeme slaďování profesního a soukromého života, mj. byly sledovány preferované strategie slaďování a bariéry jejich realizace při řešení rodinných a profesních rolí. Jedním z cílů bylo identifikovat faktory diferencující individuální dispozice a postupy. Bariéry či naopak podněty k prosazování preferovaných strategií byly zjišťovány prostřednictvím jejich vnímání respondenty.

Ve všech zkoumaných generacích je majoritně rozšířen model dvou-dětné rodiny, a to bez ohledu na typ rodinného soužití, v němž aktuálně žijí. Úroveň plodnosti daných generací však nesouvisí jen s chťeným počtem dětí, na jejich počet mají vliv další faktory, jako jsou biologické limity, absence životního partnera či rozpad partnerství, upřednostňování pracovní sféry a kariéry, preference pohlaví dítěte, nechtěná či neplánovaná početí či důsledky odkládání rodičovství. Rozhodnutí rodičů o počtu dětí vychází z dosavadních zkušeností s výchovou dětí a názorů partnera. U mladších respondentů se projevuje posun oproti starším generacím, ovlivněný mj. širokou dostupností prostředků efektivního plánování rodičovství.

Profesní sféra jedince či obou partnerů je jedním z faktorů ovlivňujících rozhodování o rodičovství, jeho načasování či počtu dětí. Je také reálným rodičovstvím v různé míře ovlivněna. Ukazuje se, že ženy jsou si vědomy zásahu rodičovství do své pracovní kariéry, zatímco muži o vlastní pracovní postup nemají větší obavy. Také omezení společenských kontaktů předvídá více žen než mužů. Výpovědi dotázaných rodičů pak ukazují, že tyto jejich obavy se po narození dítěte do značné míry naplňují.

Narození prvního dítěte je nejpříznivěji hodnoceno v rovině osobního uspokojení a v rovině rodinných vztahů, což může být narušeno, když ženám začne výrazněji vadit, že reálně obstarávají většinu povinností a vynakládají na to podstatně více času, přestože v názorech žen i mužů jasně dominuje egalitární rozdělení těchto úkolů mezi oba partnery. Více než třetina žen hovoří o potřebě větší spolupráce ze strany partnera. Pro většinu žen je důležité mít dostatek času na rodinu i na úkor práce. Muži se zaměřují na rodinu a práci zhruba ve stejné míře, přičemž nemalý podíl mužů by v případě nutnosti upřednostnil práci, která je pro ně zdrojem příjmů a seberealizace.

Harmonizace rodinných a pracovních povinností vyžaduje podporu v soukromé i veřejné sféře. Matky samoživitelky kladou oproti ženám z úplných rodin podstatně větší důraz na porozumění ze strany zaměstnavatele. Vhodným řešením by byla dostatečná nabídka flexibilních forem zaměstnání, zejména pružné pracovní doby, práce z domova a práce na zkrácený úvazek. Důležitá je též podpora ze strany státu, především nabídka sociálních služeb, poskytování finančních dávek, podpora prostřednictvím daňových odpočtů a slev. Rodiči nejlépe hodnoceným a upřednostňovaným opatřením jsou přímé finanční dávky.

Politika zaměstnanosti v novém tisíciletí

K nejnámennějším cílům v roce 2009 bylo prohloubit analýzy toků pracovních sil, zmapovat úroveň služeb zaměstnanosti spolupracujícími subjekty včetně zhodnocení efektivity spolupráce, prohloubit posouzení efektů a přínosů Evropského sociálního fondu (Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost) z pohledu ohrožených skupin na trhu práce a z pohledu reformy obsahových aspektů aktivační politiky na trhu práce, explorační aktuální situace v oblasti nových forem zaměstnávání v ČR a zemích EU a zjištění jejich vlivu na pracovněprávní reformní procesy a debatu o modernizaci individuálního i kolektivního pracovního práva v těchto zemích a posouzení průběhu a praktické aplikace pracovněprávních směrnic EU v ČR.

Na vnímání služeb zaměstnanosti, konkrétně Správy služeb zaměstnanosti, ze strany subjektů nejčastěji spolupracujících s úřady práce byl zaměřen další výzkum. K zmapování názorů zaměstnavatelů byly využity v nedávné době realizované výzkumy. Pouze malá část z nich považuje spolupráci s úřady práce za prospěšnou a efektivní. Negativní hodnocení zdůvodňují zejména systémovými nebo institucionálními příčinami. Upozorňují na nedostatečnou rozhodovací autonomii a flexibilitu v přístupu k individuálním potřebám a požadavkům zaměstnavatelů, na problémy nedostatečné či nevhodné nabídky pracovní síly a nežejem samotných nezaměstnaných.

Zjišťování názorů ostatních subjektů proběhlo prostřednictvím dotazníkového šetření, v jehož rámci byly osloveny zejména orgány místní samosprávy, veřejné správy, vzdělávací instituce, odborové organizace,

agentury práce, hospodářské komory a organizace zaměřující se na pomoc a podporu osob z rizikových skupin. Celkovou úroveň spokojenosti oslovených subjektů se spoluprací s úřady práce lze číselně vyjádřit průměrnou známkou 1,68 (kdy 1 = nejlepší, 4 = nejhorší hodnocení). Nejvyšší spokojenost s úrovní spolupráce vyjádřily subjekty místní samosprávy a odbory. Naopak výrazně nejméně vyhovovala agenturám práce.

Nejčastější náplň spolupráce mezi úřady práce a institucemi představují informační a poradenské činnosti a vyhledávání nových pracovníků. Nejintenzivněji spolupracují v případě programů APZ, dotací poskytovaných organizacím zaměstnávajícím zdravotně postižené osoby, projektů financovaných z ESF, účasti v poradních sborech či komisích. Nejnižší spokojenost vyjádřily organizace s vyhledáváním nových pracovníků z ciziny, negativně je hodnocena spolupráce v poradních sborech a komisích, poskytování dotací organizacím zaměstnávajícím zdravotně postižené. Organizace zaměřené na integraci rizikových skupin na trhu práce, kam se řadí i osoby se zdravotním omezením, jsou s úrovní spolupráce spíše spokojené.

Respondenti mohli vyjádřit, v které oblasti by požadovali zlepšení úrovně hodnocené spolupráce. Orgány státní správy považují za potřebné zkvalitnit vzájemnou komunikaci propojením databází a informačních systémů orgánů státní správy a samosprávy, zlepšit spolupráci při řešení problémů při zaměstnávání cizích státních příslušníků, zejména kontrolní činnosti a zvýšení rychlosti rozhodování o nelegální práci. Subjekty místní správy požadují úpravy zejména v oblasti nástrojů APZ, omezení nadměrné administrativy a prohlubování spolupráce. Odbory směřují svá doporučení k činnosti poradních sborů, poradenské a konzultační spolupráci. Návrhy zástupců hospodářské komory se dotýkají informačního systému a některých nástrojů APZ. Vzdělávací instituce se ve svých doporučeních zaměřují především na oblast realizace rekvalifikací a přístupu k čerpání prostředků v rámci projektů ESF. Nabídka rekvalifikačních kurzů by měla být utvářena ve spolupráci se školami a zaměstnavateli, při současném zohlednění předpovědi budoucích kvalifikačních potřeb trhu práce. Současně požadují zpružnění postupu zařazení uchazeče do rekvalifikačního kursu a snížení administrativní náročnosti při přístupu k dotačním prostředkům úřadů práce. Požadavky agentur práce směřují do oblasti vyhledávání vhodných uchazečů o práci, k úpravám parametrů a funkčnosti informačního systému volných míst a uchazečů o práci. Požadavkem respondentů organizací zaměřených na integraci rizikových skupin je zjednodušení nadbytečné administrativy a zrychlení elektronické komunikace vymezením jednotných požadavků na předkládané výkazy a doklady.

Z analýzy vyplynulo, že problémy narušující vzájemnou spolupráci s úřady práce spočívají zejména v institucionálních příčinách. Tímto směrem by měla působit příslušná opatření.

Analýza vazeb mezi implementací a přínosy projektů ESF pro rozvoj politiky zaměstnanosti měla přispět k řešení situace marginalizovaných skupin. Přestože řada zahraničních studií referuje o nízkých čistých efektech opatření APZ, jiné studie efektů aktivačních opatření a programů APZ z posledních let odkryly nové metodické aspekty hodnocení a dospěly v mnoha případech k slibnějším výsledkům. Zdá se, že tato pozitivnější zjištění souvisí s celkovým posunem směrem k aktivačním opatřením, i když ta sama o sobě podle těchto studií dlouhodobě nemají příliš silný efekt. V tomto kontextu byly hodnoceny střednědobé efekty programů APZ z roku 2007 a jejich efekty v roce 2008.

APZ v daném období výrazně ovlivnil pozitivní vývoj na trhu práce a nebývalý rozsah realizovaných opatření. K analýze byla využita data ze systému OKpráce, i když bylo třeba se vypořádat s určitými omezeními – např. není jasné, zda vyřazení z evidence znamená odchod do zaměstnání nebo do ekonomické neaktivity, problémem je také odhad čistých efektů opatření pomocí kontrolní skupiny.

Z analýzy cílenosti programů APZ vyplývá, že jsou do nich vybírání lidé se středním stupněm očekávaných problémů v pracovním uplatnění, avšak výrazně méně jsou cíleny na osoby s očekávanými nejzávažnějšími problémy. Může jít o důsledek creaming efektu, racionální volby vzhledem k očekávaným výsledkům či o uplatnění nějaké formy kompetenčního modelu. Některé indikace, např. silné zastoupení osob se základním vzděláním a s opakovanou evidencí v programech VPP, by tomuto přístupu napovídaly. Z analýzy cílenosti programů APZ nicméně většinou nevyplyvá, že by se jich účastnili lepší nezaměstnaní, než odpovídá složení kontrolní skupiny (nezařazené do APZ), a ukazuje se, že postupně dochází k zlepšování cílenosti na znevýhodněné skupiny.

Potvrdilo se, že důležitým efektem programů APZ je vysoký pokles evidence (návratu do evidence) bezprostředně po absolvování programu s výjimkou rekvalifikačních programů, po nichž zpočátku následuje spíše

vysoký návrat do evidence³. V následujícím období jsou pak odchody z evidence přibližně vyrovnané či mírně ve prospěch účastníků APZ. Pozitivní přínos rekvalifikací se projevuje spíše až v delším časovém období (poprvé přibližně po půl roce), zejména nespecifických rekvalifikací a profesních rekvalifikací pro dělníky a THP. Srovnání jednotlivých programů je však obtížné (jejich cílové skupiny, obsah opatření, očekávaný přínos i ekonomická náročnost se výrazně liší).

Přínos APZ k řešení nezaměstnanosti účastníků programů byl v roce 2007 velmi dobrý, zlepšovala se její cílenost, účastníci v kratším i delším období po absolvování programu odcházeli z evidence ÚP častěji, než odpovídá kontrolní skupině neúčastníků.

Programy financované ze Strukturálních fondů EU mění kontext realizace aktivních politik trhu práce. Nejenže rozšiřují finanční možnosti APZ, ale dávají možnost pokrýt sociální skupiny a realizovat aktivity, na které se veřejné služby zaměstnanosti mohou jen obtížně zaměřit. Aby programy OP RLZ své cíle a záměry naplňovaly, je třeba dlouhodobě a systematicky sledovat jak jejich strukturu a kvalitu, tak také jejich zacílení na specifické skupiny na trhu práce a jejich dopady. V roce 2007 se jich zúčastnilo 30 % (o 10 % více než v roce 2006) všech účastníků české APZ. Nejčastěji souvisely s podporou a rozšířením aktivní politiky pracovního trhu (Opatření 1.1) a s pracovní a sociální integrací znevýhodněných a sociálně vyloučených ohrožených osob (Opatření 2.1). Jejich zaměření se posouvá od inovativnějších a individuálnější orientovaných opatření k všeobecnějším programům, částečně suplujícím nástroje „tradiční“ APZ, což je patrné zejména u vzdělávacích, výcvikových a poradenských aktivit.

Analýza cílenosti programů OP RLZ v roce 2007 prováděná na datech systému OKpráce ukázala, že i projekty OP RLZ mají tendenci směřovat spíše k méně znevýhodněným osobám. Nejvíce jsou zaměřeny na rozvoj lidského kapitálu, vzdělávání, poradenství a osobnostní rozvoj účastníků, což přibližuje jejich charakter rekvalifikačním programům. Také cílenost obou opatření je velmi podobná – orientují se spíše na střední věkové a vzdělanostní skupiny bez výraznějších zdravotních handicapů. Posun ke středním věkovým skupinám znamená v obou případech významné zlepšení. Národní programy se podle všeho o něco více orientují na starší osoby a zdravotně handicapované, což je patrné projevem větších zkušeností s prací s nimi a zřejmě také nižších, resp. jiných očekávání spojených s realizací programů právě pro ně (anticipace odchodu do důchodu, spíše občasný než trvalý kontakt handicapovaných s trhem práce). U grantových a specifických u nadregionálních grantových schémat převládá orientace na nízkokvalifikované a dlouhodobě evidované osoby, tedy na skupiny, jejichž handicap mohou být překonány pouze za předpokladu kvalitní, podmínkám místního trhu práce odpovídající individuální a na míru šité intervence.

K analýze efektů programů OP RLZ byla rovněž využita data ze systému OKpráce za rok 2007. Cílem bylo zhodnotit míru návratu účastníků programů OP RLZ do registru nezaměstnaných ve zvolených časových intervalech po ukončení programu. Prokázalo se, že programy OP RLZ jsou velmi blízké rekvalifikacím a jejich efekty jsou velmi podobné. I pro ně platí, že vysoký podíl účastníků se navrací bezprostředně po jejich ukončení do registru ÚP. Je sice zpočátku o něco nižší než u rekvalifikací, dlouhodobě se však efekty obou programů vyrovnávají a ve srovnání s kontrolní skupinou neúčastníků jsou pak významně vyšší. Větších hrubých efektů na odchod účastníků z evidence nezaměstnaných však dosahují programy národního charakteru, a to i u rizikových skupin na trhu práce. Pravděpodobně to souvisí s jejich větší koncepční připraveností, jasnými a s ohledem na situaci na trhu práce stanovenými cíli i způsoby jejich naplnění. Grantové projekty se více prosazují při práci se specifickými skupinami nezaměstnaných a mnohdy nemají jasnou představu, jak naplnit jejich potřeby s ohledem na lokální ekonomické podmínky.

Celkové účinky programů OP RLZ na odchod z evidence nezaměstnaných se významně neliší od účinků „tradiční“ APZ. V dlouhodobém časovém horizontu jsou velmi přínosné. Pro nejvíce znevýhodněné navíc znamenají významnou příležitost k jejich pracovnímu a sociálnímu začlenění.

Současná ekonomická globalizace, technologický vývoj a demografický vývoj vyvolávají potřebu změny regulace trhů práce a tím i nového pojetí role pracovního práva, což souvisí i s rostoucí diverzitou tzv. nových forem zaměstnávání v zemích EU.

S rozšiřováním flexibilních smluvních uspořádání vzrůstají v zemích EU požadavky na zajištění základních pracovních práv pro všechny pracovníky. Zajistit práva sociální, práva na trhu práce a práva vymáhací je snáze proveditelné, zatímco zabezpečit práva smluvní a kolektivní je vzhledem k jejich povaze podstatně těžší. Prakticky všechny země EU

mají legislativně zakotveny základní principy, a to zásadu rovného zacházení, preferenci standardního pracovního poměru na dobu neurčitou, kontrolu dodržování pracovního práva veřejnými orgány a nástroje vymáhání smluvních práv a práv na trhu práce, s cílem garantovat flexibilním pracovníkům důstojnou úroveň pracovních podmínek, nejvyšší možnou ekonomickou ochranu a účinně vymáhat smluvní práva flexibilních pracovníků.

Z tohoto důvodu byla provedena analýza průběhu a efektů implementace vybraných pracovních právních směrnic EU v ČR. Soustředila se na 6 evropských směrnic regulujících vybrané aspekty pracovních podmínek zaměstnanců v zemích EU, jejichž transpozice byla ve většině zemí EU spojována s různou mírou komplikací a nejednoznačností. Zkoumány byly směrnice č. 1994/45 o zřízení evropské rady zaměstnanců, č. 1994/33 o ochraně mladistvých pracovníků, č. 1991/533 o povinnosti zaměstnavatele informovat zaměstnance o podmínkách pracovní smlouvy nebo pracovního poměru, č. 1998/59 o sblížení právních předpisů členských států týkajících se hromadného propouštění, č. 2002/14 stanovující obecný rámec pro informování zaměstnanců a projednávání se zaměstnanci v EU a č. 2003/88 o některých aspektech úpravy pracovní doby.

Směrnice byly v České republice přijímány v rámci předvstupního harmonizačního procesu pracovní legislativy ČR a EU. Účastníci se ho všichni sociální partneři formou tripartitních jednání a členství ve speciálně vytvořených expertních komisích. Rozpory mezi nimi se týkaly míry ochrany/flexibility pracovních podmínek. Ve většině případů se došlo ke kompromisnímu řešení, pouze při přípravě nového zákoníku práce se to nezdařilo a zástupci zaměstnanců z tohoto procesu odstoupili. Zodpovědnost za implementaci všech 6 směrnic připadla MPSV. Většina článků směrnic byla doslovně přejata do naší legislativy, zejména do zákoníku práce. Některá chybějící ustanovení byla do zákoníku práce a dalších právních předpisů včleněna v rámci navazujících novel těchto zákonů. V současnosti jsou všechny směrnice plně transponovány do českého právního prostředí. U dobrovolných položek postupovala Česká republika selektivně.

Praktické efekty implementace směrnic jsou zatím málo prozkoumány. Vzhledem k chybějící odborné literatuře byly hlavním zdrojem informací zkušenosti MPSV a sociálních partnerů – zejména ČMKOS a Svazu průmyslu ČR. Výsledkem jejich přijetí bylo zvýšení ochrany zaměstnanců, posílení jejich postavení na trhu práce, zvláště vůči zaměstnavatelům, současně však i zvýšení nákladů zaměstnavatelů na pracovní sílu a omezení flexibility zaměstnávání. Všechny směrnice působí rovněž podpůrně v oblasti podnikového sociálního dialogu. Kontrolní orgány, tj. inspekce práce a úřady práce, se shodují na relativně nízké míře porušování pravidel stanovených směrnicemi, jejich kontrolní činnost je však z kapacitních důvodů jen omezená. Vzhledem k neexistenci pracovních soudů a zdlouhavosti občanských soudních řízení je zásadním problémem spojeným s implementací směrnic v České republice špatná vymahatelnost pracovního práva.

Vybrané sociálně ekonomické aspekty transformace sociálních služeb

Výzkumná pozornost byla věnována řadě aspektů ovlivňujících proces transformace sociálních služeb. Vzhledem k tomu, že standardy kvality sociálních služeb mají přispět ke sjednocení personálních, procedurálních a provozních podmínek poskytovaných sociálních služeb a současně zvýšit participaci jejich klientů na jejich poskytování, jsou dlouhodobě monitorovány procesy, jimiž je tento nástroj přijímán a aplikován v rozdílných typech organizací poskytujících sociální služby.

Případovou studii realizovanou v letech 2009 a 2010 bude získána možnost provést komparaci kultury poskytování pečovatelské služby před a po přijetí zákona o sociálních službách a sledovat efekty standardů kvality, neboť je realizována u stejného poskytovatele jako v letech 2002–2003. V roce 2009 bylo uskutečněno komplexní šetření životní situace uživatelů pečovatelské služby a sledování rozsahu a způsobu jejího využívání. Kvalitativní šetření bylo doplněno kvantitativní analýzou reprezentativního souboru dat pro českou populaci starší 50 let z evropského projektu SHARE (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe). Z analýzy vybraných dat vyplynulo, že adresáty pomoci ze strany druhých osob bylo 26 % domácností, přičemž v 91 % se jednalo o pomoc s péčí o domácnost, v 9 % pak o pomoc při péči o vlastní osobu. První analýzy kvalitativních dat pak byly zaměřeny na to, jakou roli hraje pečovatelská služba v rozvoji trendu „stárnutí v místě – aging in

place“ a zda a jakým způsobem se v procesu poskytování služby, jak ho uživatelé popisovali, projevila implementace standardů kvality, tedy jaký význam má zavedení standardů kvality pro uživatele služby.

V současné fázi rozpracovanosti projektu lze dosavadní zjištění k uvedeným dvěma oblastem shrnout následovně. Pečovatelská služba plní v životě svých uživatelů nezastupitelnou úlohu, neboť jim podle jejich vyjádření umožňuje setrvat v původních domovech i při zhoršujícím se zdravotním stavu. Kromě fyzické podpory uživatelů přispívá i k zajištění jejich psychické pohody, a to zejména udržováním jejich domácností v čistotě a pořádku, nejsou-li toho již sami schopni, poskytováním pocitu bezpečí a sociálními kontakty. Pečovatelské službě při zvládnutí každodenní péče o domácnost a osobu uživatelů služeb v různé míře pomáhají jejich rodinní příslušníci, nejčastěji jejich děti, přičemž jejich působení se jeví jako komplementární.

Analýza vlivu implementace standardů kvality na poskytování pečovatelské služby, tak jak byl zachycen v rozhovorech s uživateli, ukázala, že uživatelé pečovatelské služby v různé míře zaznamenali změnu v poskytování služby, a ti z uživatelů, kteří o změně hovořili, poukazovali zejména na zvýšení své informovanosti o možnostech pečovatelské služby pomoci jim v jejich životní situaci a v důsledku toho na možnost aktivně a flexibilně ovlivňovat složení čerpaných úkonů péče v závislosti na svých měnících se potřebách. Zaznamenali rovněž transparentnost uzavírání smluv o poskytování úkonů péče a přehledný a ověřitelný systém úhrad za péči.

Dalším tématem výzkumné aktivity bylo zmapování nejzávažnějších problémů ve financování ošetrovatelské a rehabilitační péče v pobytových zařízeních sociálních služeb. Výzkum byl proveden dotazníkovým šetřením v zařízeních poskytujících pobytové služby s návratností 34 %. Většina respondentů vyplnila dotazníky s velkou péčí a zájmem o věc, nicméně se ukázalo, že nebylo možné pokrýt celou šíři problematiky, a proto by bylo třeba v jejím sledování pokračovat. Výsledky šetření byly doplněny o poznatky z dat poskytnutých Krajským úřadem Moravskoslezského kraje. Z obou pramenů shodně vyplynulo, že poskytovatelům sociální péče hradí zdravotní pojišťovny na základě uzavřených smluv pouze část poskytované zdravotní péče. Zdravotní pojišťovny tak využívají nedostatečného definičního rozhraní mezi zdravotní a sociální péčí. Vzhledem k tomu, že poskytovatelé jsou povinni svým klientům zdravotní péči zajistit, financují ji z běžných provozních (neinvestičních) nákladů, tj. vlastně na úkor klientů relativně zdravých. Podle jednotlivých respondentů proplácení ústavy ze svých běžných nákladů 50–70 % provedených zdravotních výkonů.

Nejčastějšími příčinami sporu bylo podávání léků per os, indikované např. u některých klientů s psychickou poruchou a u klientů s poruchou polykacího reflexu. Všeobecná zdravotní pojišťovna však indikaci v mnoha případech neuznává. Při podávání léků však nejde jen o vlastní akt polknutí (i když i při něm mohou mít klienti problémy), ale též o přípravu, rozpočítání dávek léků apod. Problémem bylo dále proplácení polohování u ležících pacientů, důležitého pro předcházení dekubitům. V těchto a dalších případech dochází k rozporu mezi zákonem č. 96/2004 Sb., o nelékařských povoláních, a vyhláškou č. 424/2004 Sb., kterou se stanoví činnosti zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků, na straně jedné a metodikou zdravotních pojišťoven, zejména VZP, na straně druhé. Podle citovaného zákona (§ 5 – kvalifikační předpoklady) a vyhlášky musí tyto výkony provádět osoba k tomu způsobilá (odbornost: všeobecná sestra v sociálních službách, dále SZP), ale podle metodiky zdravotních pojišťoven je v pobytových zařízeních sociální péče SZP vykonávat nemusí. Proto tyto výkony VZP nehradí, ačkoli zákon je právním předpisem vyšší právní síly než metodika zdravotní pojišťovny. Jelikož si zařízení nemohou dovolit ošetrovatelskou péči neposkytnout, financují ji z běžných neinvestičních výdajů. Pojišťovna přitom inkasuje ze státního rozpočtu pojistné na klienty rezidenčních zařízení.

Jako další problém se ukázalo proplácení rehabilitační péče. Rehabilitační péči pojišťovny v zásadě neproplácejí a úhrada z vlastních prostředků klientů je jen nepatrná. Rehabilitační péče je proto podceňována jak ze strany zdravotních pojišťoven, tak ze strany klientů. Přitom její přínos je zdůrazňován i ze strany odborníků, a to z rehabilitačního lékařství, neurologie, geriatry atd. Léčebná rehabilitace představuje klíčový faktor v systému péče o seniory a osoby se zdravotním postižením, zmírňuje průběh a následky jejich chorobných a úrazových stavů. Důsledně uplatňovaná léčebná rehabilitace může zabránit vzniku nesoběstačnosti, má tedy i preventivní účinek.

Vzhledem k tomu, že VZP proplácí zdravotnické výkony podle sazebníku, problémem jsou i náklady na platy zdravotnických pracovníků za práci v noci, kdy zdravotní úkony i ošetrovatelská péče nejsou prováděny nebo

jsou prováděny v minimálním objemu. Riziko vyplývající z nepřítomnosti zdravotní sestry je však příliš velké, neboť nejčastější náhlé stavy s nutností resuscitace se odehrávají právě v nočních hodinách.

Výzkum se zaměřil i na regionální dostupnost sociálních služeb. Zpracovány byly analýzy zaměřené na jejich dostupnost na úrovni krajů a ve vybraných obcích. Snahou bylo prohloubit dříve získané poznatky o jejich poskytování na obecní úrovni a koncepční činnosti krajů v této oblasti. Výzkum se zaměřil na vyhodnocení výsledků empirických šetření mezi pracovníky krajských úřadů a obcí s pověřeným obecním úřadem. Mapování dostupnosti sociálních služeb na obecní a krajské úrovni měla poněkud odlišná východiska a zaměření. Záměrem obou šetření bylo shromáždit odlišné, ale vzájemně se doplňující informace o regionální dostupnosti sociálních služeb (krajské šetření), respektive o jejich poskytování a faktorech, které ho ovlivňují (šetření mezi pracovníky obecních úřadů).

V empirickém šetření mezi pracovníky sociálních odborů (případně odborů sociálních věcí a zdravotnictví) všech krajských úřadů byly zjišťovány informace o dostupnosti sociálních služeb. Šetření mezi pracovníky sociálních odborů osmi vybraných obcí s pověřeným obecním úřadem v Jihočeském, Plzeňském a Středočeském kraji se zaměřilo na rozsah realizace a podmínky pro poskytování sociálních služeb a zdravotní péče v obcích situovaných při hranici tří sousedících krajů. Stejně skutečnosti tam byly zjišťovány v rozmezí dvou let, nejprve před nabytím účinnosti zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (2006), a následně v kontextu nové legislativní úpravy (2008).

Určitým limitem získaných poznatků je, že jsou založeny na výpovědi specifického okruhu respondentů, která může být ovlivněna perspektivou, kterou k dané otázce respondenti zaujmají. V případě šetření mezi pracovníky obecních úřadů nebyla cílem širší zobecnitelnost, šetření bylo spíše případovou studií mapující situaci (respektive její vývoj) v určitém konkrétním regionu. K významným zjištěním na krajské úrovni patří, že respondenti považovali informace o sociálních službách, jež mají k dispozici, za dostačující. K jejich získávání využívali celou řadu různých zdrojů, nejvíce konzultace se zástupci obcí a obecní plány rozvoje sociálních služeb, kontakty s poskytovateli zapojenými do přípravy krajských plánů rozvoje sociálních služeb a výzkumná šetření či analýzy sekundárních dat.

Rozdíly v dostupnosti sociálních služeb v různých oblastech kraje konstatovali téměř všichni dotázaní, byť někteří spíše nepřímě. Nejčastěji byla dostupnost omezená u domovů se zvláštním režimem a podpory samostatného bydlení. Jako nejlépe dostupné byly vnímány pečovatelská služba, domovy pro seniory a domovy pro osoby se zdravotním postižením. Orientační hodnocení geografické a finanční dostupnosti většiny sociálních služeb pro uživatele neukázalo výraznější rozdíly mezi třemi různými typy oblastí vzdálených od regionálních či lokálních center (tj. obcemi při hranicích mezi okresy, oblastmi při hranici s jiným krajem a příhraničními oblastmi). Ve většině krajů byla dostupnost nejvyšší právě v krajském městě. Krajský střednědobý plán rozvoje sociálních služeb je klíčovým dokumentem pro oblast sociálních služeb a snaha o zajištění jejich vyšší dostupnosti v oblastech s jejich nižší dostupností by se měla do podoby plánu i jeho realizace promítnout.

Mezi pracovníky obcí s pověřeným obecním úřadem byla nejprve srovnána potřebnost a míra realizace 14 služeb sociální péče a 5 služeb zdravotní péče. Z šesti typů sledovaných služeb, které byly ve všech obcích považovány za potřebné, byla dostatečně zajištěna pouze pečovatelská služba. Domovy pro seniory a domácí zdravotní péče byly v některých obcích zajištěny dostatečně, zatímco v jiných pouze částečně nebo vůbec. Naproti tomu osobní asistence, podpora samostatného bydlení a denní stacionáře v převážné části obcí zcela chyběly.

Potřebnost i rozsah realizace značné části sledovaných služeb byly v dobách zjišťování hodnoceny srovnatelně. To platilo především o zdravotních službách a službách sociální péče, jež byly široce provozovány již před zavedením nové legislativní úpravy (domovy pro seniory, pečovatelská služba). U části služeb, které byly nově ukotveny teprve novou legislativní úpravou, můžeme pozorovat častější hodnocení služby jako potřebné, přičemž ale v obcích, které potřebu zajištění služby nově uznaly, tyto služby provozovány doposud nejsou.

Spolupráce mezi organizacemi s různými zřizovateli byla s jedinou výjimkou hodnocena jako dobrá či vynikající. Úzká spolupráce se ukázala jako užitečná při zprostředkování kontaktu, vyřizování příspěvků na péči či při převodu zajišťování pečovatelské služby z města na neziskovou organizaci. I když spolupráce bylo možné hodnotit jako dobrou už v době prvního šetření, v některých obcích se dále prohloubila.

Nejlépe byly zajištěny péče o seniory, následná a rehabilitační péče ve zdravotnickém zařízení, domácí zdravotní péče, pečovatelská služba

a rozvoz obědů. V roce 2008 nebyly oproti roku 2006 zaznamenány výraznější změny. Největší překážkou bylo v obou případech finanční zajištění. Po této stránce byla podle respondentů situace v obou letech srovnatelná. Faktorem výrazně limitujícím dostupnost služeb sociální péče a zdravotních služeb byla vzdálenost obcí od obce s pověřeným obecním úřadem.

Srovnání situace v roce 2006 a v roce 2008 ukázalo spíše na postupné přeměny v oblasti sociálních služeb. Východí situace byla v příslušném regionu rozhodující zejména z hlediska okruhu poskytovaných služeb sociální a zdravotní péče, docházelo spíše k postupným proměnám jejich spektra. Poté, co zákon o sociálních službách nabyt účinnosti, nedošlo k výraznějším změnám v jejich struktuře, avšak jsou patrně rozběhnuty procesy, které by k tomu mohly přispět. V roce 2008 bylo také možné pozorovat zintenzivnění spolupráce obcí a krajů, byť bylo zřejmé, že se plánování na krajské a obecní úrovni doposud spíše slduže než koordinuje. V roce 2008 byla patrná lepší obeznamenost s pojmy používanými v nové legislativě a vnímání toho, které služby jsou v daném regionu považovány za potřebné. Účinnost zákona o sociálních službách se stala mezníkem spíše pro zadavatele a poskytovatele sociálních služeb, zatímco spektrum nabízených služeb procházelo spíše postupnou proměnou.

Mezinárodní migrace osob v ČR a její sociální a ekonomické souvislosti

Stěžejním cílem tohoto projektu je zmapovat integraci cizinců na lokální úrovni s důrazem na roli institucí a provázanost jejich opatření. Ve vyspělých evropských zemích s delší zkušeností s imigračními toky představují místní samosprávy významné aktéry, kteří formulují strategie sociální integrace přistěhovalců a mají možnost zohlednit specifické lokální podmínky integrace a vytvářet opatření „šitá na míru“. Proto je v těchto zemích řada kompetencí v oblasti integrace přistěhovalců přenesena na lokální vlády. V evropských městech se v důsledku toho rozvíjejí specifické lokální strategie integrace cizinců. Studie zaměřená na analýzu lokálních integračních strategií v ČR však ukázala nízký stupeň angažovanosti městských úřadů a magistrátů v oblasti sociální integrace přistěhovalců a až absenci této agendy. Stejná situace panovala i v Brně, kam byla zaměřena výzkumná činnost.

V rozhovorech s aktéry integrace v Brně se projevil všeobecný předpoklad, že právě město by mělo hrát při integraci cizinců klíčovou úlohu. Magistrát města Brna (MMB) však tuto roli dlouhodobě nenaplnuje. Sociální integrace je zde pojímána spíše jako krizová intervence v situaci vážných (existenčních) problémů přistěhovalců a jejich rodin, v rovině společenské pak jako krizová opatření, pokud by rozsah problémů populace přistěhovalců přerostl ve vážný sociální problém na území města. Teprve v souvislosti s hrozbou, že by se cizinci na území města mohli v důsledku krize skutečně dostat do situace vyžadující intervenci, došlo k vytvoření pracovní (integrační) podskupiny Poradního orgánu pro integraci cizinců s cílem vytvořit krizový scénář pro případ hromadného propouštění cizinců. Byly identifikovány skupiny nejvíce ohrožených cizinců a navržena opatření ke zmírnění krizové situace. MMB klade kromě případných krizových opatření důraz na podporu části přistěhovalců považované za elitní, k níž jsou počítáni zejména zástupci zahraničních investorů a jejich rodinní příslušníci a částečně také vysoce kvalifikovaní pracovníci, univerzitní profesori a vědci

Krajský úřad Jihomoravského kraje (JMK) postupně přebírá funkci koordinátora aktérů integrace přistěhovalců na území kraje i města Brna. Přestože je v oblasti sociální integrace dílčím způsobem aktivní již několik let, jeho význam vzrostl zejména se zahájením projektu „Jihomoravské regionální centrum na podporu integrace cizinců“. Vzniklo nejen regionální centrum, ale také nová platforma aktérů integrace a nastavení východisek pro formulaci oficiální strategie integrace přistěhovalců v Jihomoravském kraji. JMK zajišťuje zejména řízení projektu a koordinaci činnosti, faktickou činnost uskutečňují především partneři projektu - neziskové organizace, výzkumná instituce a MMB. Byla zpracována analýza východí situace v oblasti integrace cizinců v kraji, vznikl seznam významných aktérů z řad organizací v JMK a byla podpořena činnost neziskových organizací poskytujících přímé služby cizincům. Centrum poskytuje informační služby pro cizince a slouží také jako zázemí pro akce zaměřené na integraci cizinců. Lokální studie ukazuje některé bariéry dané do značné míry fungováním jednotlivých organizací v procesu sociální integrace cizinců, zejména v poskytování služeb cizincům a vzájemné spolupráci.

Účelově financované projekty

Výzkumný ústav pracoval i na dalších projektech. Některé blíže představujeme.

Analýza a prognóza problematiky restriktivních opatření v zařízeních sociálních služeb

Tento grantový projekt se zabývá problematikou restriktivních opatření používaných v zařízeních poskytujících sociální služby z hlediska platné právní úpravy se zvláštním zřetelem na dodržování lidských práv. S přihlédnutím na velmi restriktivní přístup k omezovacím prostředkům v rozvinutých evropských zemích a zároveň ke trendům v poskytování sociálních a zdravotnických služeb s ohledem na respektování lidských práv, je třeba používání omezovacích prostředků v sociálních službách redukovat na nejnižší minimum. Je třeba vytvořit obecně závaznou právní definici omezujících opatření a sjednotit právní úpravu používání restriktivních opatření v obou resortech (MPSV a MZ) včetně vymezení jejich kompetencí. Situace vyžadující použití omezovacích prostředků je vždy třeba řešit prostřednictvím adekvátně kvalifikovaného personálu. Vzhledem k absenci statistických údajů z oblasti restriktivních opatření bylo vhodné provést příslušná statistická šetření, a to jak ve zdravotnických zařízeních, tak i v zařízeních poskytujících sociální služby.

Analýza příjemců vybraných dávek sociální péče osobám se zdravotním postižením (oblast mobility)

V rámci projektu byla provedena analýza sociodemografické struktury příjemců vybraných dávek v ČR se zaměřením na celkovou ekonomickou situaci a také rozbor frekvence i způsobu dopravy osob se zdravotním postižením. Analýza mj. ukázala, že mezi jednotlivými příjemci příspěvku na provoz motorového vozidla existují podstatné rozdíly, a to především ve frekvenci dopravy a v celkových vynaložených nákladech. Zatímco u osob zdravotně postižených starších 60 let poskytnutý příspěvek pokrývá až 87 % celkových ročních výdajů na přepravu, u osob účastnících se vzdělávání či participujících na trhu práce pokrývá poskytnutá dávka pouze 36 %. Osoby zdravotně postižené dle analýzy využívají příspěvek na provoz motorového vozidla nejčastěji na dopravu k lékaři a do zdravotnického zařízení. A to i přesto, že tyto cesty lze hradit z jiných zdrojů, primárně ze systému zdravotního pojištění, příspěvku na péči či využít v posledních letech se rozvíjející dotované speciální dopravní služby pro osoby se zdravotním handicapem.

Sociálně demografická analýza Roudnice nad Labem jako obce s rozšířenou působností

Záměrem projektu bylo shromáždit a vyhodnotit data relevantní pro potřeby plánování sociálních služeb na území Roudnice nad Labem jako obce s rozšířenou působností. V rámci projektu byly vyhodnoceny aktuální demografické trendy v Roudnici nad Labem a jejím spádovým územím. Dále se projekt zabýval využíváním příspěvku na péči k zabezpečení sociálních služeb. Realizován byl také sociologický průzkum mezi obyvateli regionu zaměřený na oblast sociálních služeb. Výstupem je demografická projekce obyvatelstva na sledovaném území, zhodnocení vybavenosti regionu vybranými sociálními službami a vyhodnocení poskytování příspěvku na péči a jeho využívání. Dále se věnuje výsledkům průzkumu, který mapoval potřeby pěti cílových skupin ve vztahu k sociálním službám. Jeho cílem bylo zjistit informovanost o službách a hodnocení významu této problematiky pro vlastní osobu či blízké osoby, rozsah využívání služeb a spokojenosti se službami, respektive zmapování důvodů nespokojenosti u služeb, které se dotazovaného týkají nebo mohou výrazněji týkat. Pro účely orientačního srovnání byly sledovány také všeobecné preference občanů v sociální oblasti (tj. jejich postoje i ke službám, které pro respondenta či jemu blízké osoby významné nejsou).

Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů

Tento projekt se zaměřil na zmapování vytíženosti pracovníků a pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obcí s rozšířenou působností. Snahou bylo kvantifikovat všechny úkony vykonávané v rámci sociálně-právní ochrany dětí, a to jak z hlediska činností definovaných zákonem, tak z hlediska samotné praxe. Dotazníkové šetření provedené na odděleních sociálně-právní ochrany dětí potvrdilo nedostačující personální zajištění dané agendy, a to celorepublikově, bez ohledu na krajskou příslušnost či velikost spádového území. Z kvalitativního výzkumu dále vyplynulo, že za stávajícího počtu pracovníků OSPOD zajišťují výkon SPO jen v minimálním zákonném rozsahu, výkon terénní práce je nedostačující, není dostatek času na soustavou práci s ohroženými rodinami a preventivní činnost. Pro sociální pracovníky je tento stav vyčerpávající a značně frustrující - nemají podmínky pro to, aby mohli odvádět svoji práci v uspokojivé kvalitě. Řešením je optimalizace počtu pracovníků. Východiskem by také bylo oddělení výkonu státní právy od samosprávy vytvořením „sociálních úřadů“.

Analýza a prognóza potřeb poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením

Cílem tohoto projektu bylo posoudit současný stav poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením a ve světle očekávaných demografických trendů nastinit očekávané změny v této oblasti. Provedená analýza vybavenosti jednotlivých krajů a okresů službami sociální péče pro seniory a osoby se zdravotním postižením ukázala, že mezi jednotlivými regiony existují značné rozdíly ve vybavenosti jednotlivými typy služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením a v jejich dostupnosti, chybějící kapacity v pobytových zařízeních pro tyto skupiny osob nejsou saturovány péčí poskytovanou v terénních ani ambulantních zařízeních, na regionální úrovni dochází pouze v ojedinělých případech k propojování sociálních a zdravotních služeb. Regionální dostupnost jednotlivých služeb je výrazně determinována strukturou osídlení, velikostí jednotlivých sídel a jejich vzdáleností od centra a větších měst jednotlivých regionů.

Možnost převodu („přenechání“) části získaných individuálních důchodových nároků rodinnému příslušníku nebo jiné fyzické osobě, případně možnost získávání společných důchodových nároků

V rámci projektu byly zkoumány možnosti převodu části získaných individuálních důchodových nároků rodinnému příslušníku nebo jiné fyzické osobě v právních úpravách důchodového pojištění vybraných členských států EU, ve Švýcarsku, USA a Kanadě. Cílem bylo získat přehled o tom, zda v zahraničních právních úpravách důchodového pojištění těchto zemí existuje možnost převádět individuální důchodová práva získaná pojištěncem ve prospěch rodinných příslušníků nebo i jiných osob, a o možnostech získávání společných důchodových práv více osob a jejich následném dělení. Na základě shromážděných poznatků bylo předloženo pět variantních návrhů na zavedení této možnosti v českém základním důchodovém pojištění, koncipovaných na základě analýz mikroekonomických a makroekonomických dopadů takových změn. Výsledky ukázaly, že uplatnění sledovaných konceptů souvisí s typologií sociálního státu. V základním důchodovém systému České republiky nelze uplatnění konceptu sdílení důchodových práv získaných v manželství či možnosti převodu důchodových práv získaných v manželství v případě rozvodu při současném způsobu výpočtu důchodové dávky dolo-

ručit, neboť by to vyžadovalo zásadní změnu konstrukce výpočtové formule pro stanovení důchodové dávky.

Pružné formy podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění

Projekt byl zaměřen na pružné formy podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění, zejména na zohlednění podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění v kontextu celkové koncepce rodinné politiky státu. Výsledkem je přehled o tom, jak je rodinná politika řešena ve vybraných vyspělých státech a jak je v nich přístupováno k podpoře rodin s dětmi v důchodových systémech. Sledovány byly také alternativní (netradiční) návrhy pružné formy podpory rodin s dětmi v rámci sociálního pojištění a rozebrány některé reformní varianty důchodového systému v ČR. Poměrně detailně byly zpracovány demografický vývoj v ČR, měnící se zvyky a preference rodinného soužití. Stranou zájmu nezůstala ani míra ekvivalence a solidarity v důchodových systémech. Na základě zjištěných poznatků a zahraničních zkušeností byly zkonstruovány mikroekonomické a makroekonomické modely, pomocí nichž byly simulovány zahraniční přístupy v podmínkách ČR. Zkoumány byly netradiční formy podpory rodin s dětmi v rámci důchodového pojištění, zejména koncept tzv. dětského důchodu, závislost sazby důchodového pojištění na počtu vychovaných dětí či asignace pojistného dětmi svým rodičům. Na základě modelových výpočtů, historických souvislostí a současně ekonomické a demografické teorie byly variantně navrženy změny právní úpravy podpory rodin s dětmi v českém systému důchodového zabezpečení a zhodnoceny jejich finanční a sociální dopady. Zkoumané teoretické koncepty formy podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění se ukázaly pro ČR jako nevhodné pro své nedostatečné teoretické ukotvení, ekonomickou a administrativní náročnost či zanedbatelný vliv na individuální příjmy rodin s dětmi.

Analýza podmínek a předpokladů pro možnost zavedení dvoustupňového řízení o dávkách důchodového pojištění v působnosti České správy sociálního zabezpečení

Cílem projektu bylo zhodnotit podmínky a předpoklady zavedení dvoustupňového řízení o dávkách důchodového pojištění v působnosti České správy sociálního zabezpečení. Komplexně byly analyzovány všechny podmínky a předpoklady jeho zavedení včetně analýzy jeho dopadů do činnosti OSSZ a ČSSZ. Zkoumána byla také stávající právní úprava rozhodování o dávkách důchodového pojištění a její odchylky od správného řádu. Detailně byla popsána konkrétní opatření, která by musely ČSSZ a OSSZ přijmout v oblasti své vnitřní organizační struktury, oblasti technicko-organizačního, programového a personálního zabezpečení včetně zahraničních agend a lékařské posudkové služby. Navržen byl i časový harmonogram zavádění případných opatření. Podrobně byly popsány klady a zápory, příležitosti a rizika zavedení dvoustupňového řízení převodem některých kompetencí na OSSZ. Zkoumán byl také vliv takové změny na postavení ČSSZ z hlediska koordinačních pravidel EU i ekonomický dopad zkoumaných opatření. Celý výzkum je završen shrnutím předpokladů, za nichž by decentralizace byla fakticky uskutečnitelná, a detailním popisem limitujících faktorů.

Metodika hodnocení monitorovacích nástrojů integračního procesu cizinců z třetích zemí v ČR – 1. fáze

Projekt představoval první krok pro vypracování soustavy monitorovacích ukazatelů a metodik hodnocení průběhu integrace cizinců z třetích zemí v ČR. Soustředil se na centrální úroveň a nalezení klíčových okruhů monitorovacích indikátorů. V první etapě byl přestaven 1. návrh

soustavy ukazatelů, který vychází z existujících poznatkových zdrojů (dostupných statistických databází), návrhů evropských dokumentů k této problematice (zejména dokumentů švédského předsednictví) a závěrů empirického šetření. Soubor informací charakterizuje jednak aktuální stav v dané oblasti, jednak vývoj sledovaných procesů v období let 2004–2009. Navrhovaná soustava pro Českou republiku obsahuje 23 klíčových indikátorů v absolutních hodnotách ze čtyř tematických oblastí, které pokládají řešitelé z hlediska sledování integrace cizinců z třetích zemí do české společnosti za klíčové. Konkrétně se jedná o oblast kategorií pobytu vč. získání českého občanství (6 ukazatelů), oblast sociálně ekonomického postavení cizinců na českém trhu práce - zaměstnanost, nezaměstnanost (8 ukazatelů), vzdělávání cizinců s důrazem na složení jazykové zkoušky (6 ukazatelů) a sociální postavení cizinců z třetích zemí v ČR - výdělečná činnost, sociální dávky a rozsah zdravotní péče (3 ukazatele). Nedílnou součástí návrhu je komparativní (srovnávací) část. Tato část charakterizuje hodnoty srovnávacích ukazatelů ve vztahu k české populaci, k celkovému počtu cizinců žijících v ČR a dalším kategoriím (např. charakteru pobytu, ekonomické aktivitě atd.). Na základě tohoto schématu byl vypracován přehled číselných hodnot základních ukazatelů ke konkrétním časovým obdobím vč. posledních dostupných údajů. Navržená metodika se bude v dalších etapách projektu konkretizovat a vyvíjet s cílem eliminovat mezery ve statistických databázích a nedostatky administrativních zdrojů z hlediska aktuálnosti a kvality informací.

Společnost vědění – nároky na kvalifikaci lidských zdrojů a na další vzdělávání

VÚPSV dostal v rámci tohoto projektu příležitost dále rozvíjet prognostický model inspirovaný metodou, kterou vypracovalo a pravidelně využívá Výzkumné centrum pro vzdělávání a trh práce (ROA) v Maastrichtu. Model využívá nizozemské know-how, je však nastaven na české podmínky. První verze modelu byla vyvinuta v CERGE-EI. Model v současném stavu poskytuje pravidelně aktualizované odhady poptávky po práci v pětiletém období, počínající rokem aktualizace, a pokrytí poptávky po práci absolventy škol v tomto období. Vedle změn a vylepšení technické povahy, jako jsou zvýšení uživatelského komfortu, grafického znázornění vývoje vybraných ukazatelů, zavádění sofistikovanějšího regresního modelování či korekce zaměstnanosti na hospodářský cyklus, byly vypracovány a zavedeny změny, týkající se použité metodiky. Mezi nejdůležitější patří zavedení substituční poptávky, která koriguje celkovou poptávku po práci. Substituční poptávka modeluje situaci, kdy se poptávka po pracovních s daným vzděláním naplňuje pracovníky s jiným, podobným typem vzdělání (nejčastěji vyšším). K substituci dochází i v praxi, a to relativně často. Dále byla zavedena statistická interpretace výsledků. Tato úprava byla vyvolána náhodným charakterem vstupních dat, kterými je Výběrové šetření pracovních sil. Tato náhodnost se promítá i v náhodném charakteru výsledků modelování. Model byl rovněž doplněn o analýzu expanzní poptávky ve vzdělanostních i zaměstnaneckých skupinách (shift-share analýza). Byl zaveden index atraktivity studijních skupin, který slučuje poslední známé příjmové poměry mladých pracovníků ve vzdělanostních skupinách, jejich nezaměstnanost a výhledy na získání zaměstnání v příštích pěti letech. Výhled na získání zaměstnání ve struktuře podle skupin vzdělání odděleně pro muže a ženy byl zařazen do modelu v posledním roce. Toto rozčlenění umožňuje vyjádřit skutečnost, že muži a ženy mají často odlišné postavení na trhu práce i jinou obsahovou strukturu oborů, které vystudovali. Důležité rozšíření stávajících výstupů modelu CERGE-ROA představuje výpočet indexu IFLM pro zaměstnanecké kategorie, stratifikované pro muže a ženy. Index by měl zachytit, jaký bude pravděpodobně převis poptávky po jednotlivých kategoriích zaměstnání na trhu práce. V posledním roce byl rovněž modifikován výpočet náhradní poptávky s ohledem na změny věku odchodu do důchodu a předčasných důchodů. Změna doby odchodu do důchodu, ať vyvolaná legislativními změnami, či subjektivními důvody, může být promítnuta do modelu CERGE-ROA dříve, než se projeví v praxi.

- 1 Úplné znění výstupů dokončených projektů je k dispozici na www.vupsv.cz.
- 2 Propočty za rok 2007 podle mzdové statistiky Eurostatu.
- 3 Je otázkou, nakolik se fakticky nejedná o nové evidence (tj. nezaměstnaní se opětovně orientují na trhu práce a v nabídkách zaměstnání, zvláště pokud hledají zaměstnání v jiném oboru než dříve).

The convergence of Czech incomes with EU levels - p. 2

This article attempts to map the basic aspects of wage convergence in the Czech Republic after EU accession in a period spanning the years 2003 to 2008. The integration of the Czech economy into the European Economic Area has been taking place within the broad scope of institutional entrenchment and the confluence of structural economic parameters. One of the basic issues in this regard is the convergence of wage levels and their structure. The cost of labour is an important element in this process and it accounts for more than two thirds of a worker's wage. In nominal terms and in terms of parity, low wage levels in the Czech Republic have been gradually moving closer to the parameters of developed countries. A similar process has also been taking place in the other countries that have joined the EU since 2004. A reciprocal income convergence can also be observed in "old" member states. Rapid wage growth in the Czech Republic bolstered by an increase in productivity was a concomitant feature of integration into the European single internal market. With respect to relatively low price levels in the Czech Republic at present (which came to roughly 70% of the EU average in 2007) as well as an undervalued CZK exchange rate, it is possible to anticipate that the rapid alignment of value ratios with EU parameters will continue and this will correspond with movement in the wage evaluation of labour in EUR and in purchasing-power parity. Thanks to low Czech price levels, employers have so far been able to avail of low labour costs in comparison with the markets of developed economies. In the coming years, however, this advantage will gradually decline. Eurostat data from the European Comparison Programme was used as source material for the article as were the timelines for gross and net incomes in individual EU member states. The analysis of Czech ratios is based on the timelines for labour statistics from the Czech Statistical Office.

Keywords: income, labour productivity, CZK appreciation, relative price levels, purchasing-power parity, price convergence, income convergence.

Families and children at risk: an overview of protective factors and risk factors - p. 11

This article presents an overview of the risk factors (hereinafter only referred to as "R factors") and the protective factors (hereinafter only referred to as "P factors") which selected contemporary specialist literature has identified as relevant while assessing the situation of children or families at risk. It not only includes information from social science disciplines, but also knowledge of human ethology. The

authors anticipate that this survey will be useful for professionals who assess the situation of children and families and who plan and also provide services for them.

Keywords: family at risk, children at risk, protective factors, socio-legal protection of children

Solidarity versus equivalence in Czech annuity insurance from the point of view of the Constitutional Court - p. 19

On 23 March 2010, the Constitutional Court decided on the abolishment of Section 15 of Act No. 155/1995 of the Collection of Laws, on annuity insurance. This once again stirred up a long-running discussion on the level of solidarity and equivalence in the Czech system of annuity insurance. The Constitutional Court decided on the extent of the use of two basic principles in the pension system of the Czech Republic - the principle of equality and the principle of solidarity. In simple terms, the Constitutional Court stated that applying the principle of solidarity to the extent in which it is used in the Czech pension system contravenes the constitutionally enshrined principle of equality between individual income-differentiated groups of insurance beneficiaries. The article explains what the Constitutional Court's decision was about and it comments on the court's opinion.

Keywords: annuity insurance, reduction limits, pension calculation, opinion of the Constitutional Court

The most frequent and serious problems relating to the provision of residential social services from the point of view of providers - p. 21

This article acquaints the reader with the selected results of a questionnaire survey conducted in 2009 among 156 providers of social services for senior citizens and disabled people. This survey looked at a wide range of issues concerning the provision of selected social services for these target groups. The article only devotes attention to the most frequent or most serious problems that the providers who were addressed have encountered while ensuring social services. In evaluating the answers of respondents, eight basic problem areas were identified and the various difficulties experienced by the given respondents were arranged in these classifications. Individual groups of problems were distinguished as follows: a lack of funding, difficulties with the current funding system, non-financial aspects of operating the system or conceptual issues, service staffing arrangements, problems with capacity or inadequate material resources or technical facilities, the situation of clients and target groups, the state of the services network or its interconnectedness and wider social contexts.

Keywords: social services, providers, problems, survey

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblastí práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt:

Palackého nám. 4, Prague 2, 128 01, Czech Republic, tel. +420 224 922 381, fax +420 224 972 873, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

